

"Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія" – це локальний університетський рецензований науковий журнал з відкритим доступом, який публікується філософським факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна). Журнал публікує основні результати досліджень у галузі філософії та політології, а також філософських проблем природничих, соціальних та гуманітарних наук, які проведені, насамперед, науковцями Київського національного університету імені Тараса Шевченка та його українськими та міжнародними академічними партнерами.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.
Друкується 2 рази на рік.

"Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy" is a local peer-reviewed open-access academic journal published by the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). The journal publishes the main results of research in the field of philosophy and political science, as well as philosophical problems of natural sciences, social sciences and humanities, carried out primarily by scientists of the Taras Shevchenko National University of Kyiv and its Ukrainian and international academic partners.

For researchers, practitioners, teachers and students.
Published semi-annually.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Анатолій Конверський, акад. НАН України, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна) Сергій Руденко, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Олег Батрименко, д-р політ. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Габріель Санду, д-р філос. наук, проф., Університет м. Хельсінкі (Фінляндія); Дені Дюбе, Університет Лаваля (Канада); Крістіан Сантібанез, Університет Католика де ла Сантісіма Консепсьон (Чилі); Сергій Йосипенко, д-р філос. наук, проф., Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (Україна); Ірина Ляшенко, канд. філос. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Наталія Мозгова, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна); Томаш Мруз, д-р філос. наук, проф., Зеленогурський університет (Польща); Дмитро Неліпа, д-р політ. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Ігор Петренко, д-р політ. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Володимир Приходько, канд. філос. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Роман Сапенько, д-р філос. наук, проф., Зеленогурський університет (Польща); Ярослав Соболевський, д-р філос. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Сергій Терепищій, д-р філос. наук, проф., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна); Вадим Титаренко, канд. філос. наук, доц., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Філіп Урфаліно, Вища школа соціальних наук (Франція); Євген Харьковченко, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна); Людмила Шашкова, д-р філос. наук, проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Україна)
Адреса редколегії	Філософський факультет, вул. Володимирська, 60, Київ, 01601 ☎ (38044) 239 32 81 Web: https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal
Затверджено	Вченою радою філософського факультету 19.12.22 (протокол № 7)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22071–11971Р від 20.05.2016
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет", 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна, ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 2523-4072 (Online), ISSN 2523-4064 (Print)

PHILOSOPHY

2(7)/2022

Founded in 1958

"Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy" is a local peer-reviewed open-access academic journal published by the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). The journal publishes the main results of research in the field of philosophy and political science, as well as philosophical problems of natural sciences, social sciences and humanities, carried out primarily by scientists of the Taras Shevchenko National University of Kyiv and its Ukrainian and international academic partners.

For researchers, practitioners, teachers and students.
Published semi-annually.

"Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія" – це локальний університетський рецензований науковий журнал з відкритим доступом, який публікується філософським факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна). Журнал публікує основні результати досліджень у галузі філософії та політології, а також філософських проблем природничих, соціальних та гуманітарних наук, які проведені, насамперед, науковцями Київського національного університету імені Тараса Шевченка та його українськими та міжнародними академічними партнерами.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.
Друкується 2 рази на рік.

CHIEF EDITOR	Anatoliy Konversky, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) Sergii Rudenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Cristián Santibáñez, Catholic University of Concepción (Chile); Danny Dubé, Université Laval (Canada); Dmytro Nelipa, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Gabriel Sandu, Prof. Dr., University of Helsinki (Finland); Ihor Petrenko, Assoc. Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Iryna Liashenko, Assoc. Prof. PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Nataliia Mozgova, Prof. Dr., Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine); Oleg Batrymenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Roman Sapeńko, Prof. Dr., University of Zielona Góra (Poland); Serhii Terepyschyi, Prof. Dr., Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine); Serhii Yosypenko, Institute of Philosophy named after Gregory Skovoroda, National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine); Tomasz Mróz, Prof. Dr., University of Zielona Góra (Poland); Urfalino Philippe, Prof. Dr., Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (France); Vadym Tytarenko, Assoc. Prof. PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Volodymyr Prykhodko, Assoc. Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Volodymyr Tsvykh, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Yaroslav Sobolievskyi, Assoc. Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Yevhen Kharkovschenko, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine); Lydmyla Shashkova, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
Editorial address	Faculty of Philosophy 60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01601, Ukraine, ☎ (38044) 239 32 81 Web: https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal
Approved by	Academic Council of the Faculty of Philosophy Taras Shevchenko National University of Kyiv December 19, 2022 (Minutes № 7)
Registered by	Ministry of Education and Science of Ukraine. Certificate of state registration of KB № 22071–11971P dated 20.05.2016
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University". Certificate included in the State Register DK № 1103 of 31.10.02
Address of publisher	Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 14, Taras Shevchenko blvd., Kyiv, 01601, Ukraine, ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; fax 239 31 28

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Вербівська О. Компаративний аналіз семіотичних підходів щодо поняття текстуальної комунікації між автором та читачем (А. Ж. Греймас, Ф. Растье, Ю. Кристева)	5
Вілков В. Доктринальні положення Загальної програми Комуністичної партії Китаю як система ідейно-теоретичних і політико-ідеологічних приписів для дослідження сучасного китайського (китаїзованого) марксизму	10
Ган К. Польсько-китайські відносини в межах ініціативи "Один пояс, один шлях": перспективи та проблеми	19
Гнатовська Г. Тлумачення пратьякша в першому розділі першої частини "Ньяя-сутра"	22
Крикун В., Бауліна Т. Дезінформація як засіб гібридної війни: сутність і наслідки.....	30
Руденко С., Євдокимова Л. Особливості модернізації концепції соціалізму з китайськими характеристиками у нову еру (за матеріалами 20-го Національного Конгресу Комуністичної Партії Китаю)	34
Соболєвський Я. Пуританська філософія американського мислителя Джона Коттона.....	38
Тасенко М. Передумови виникнення, історія розвитку, основні течії філософії психіатрії	43
Титаренко В. Мовний "лоқдаун" як інструмент тоталітаристських маніпуляцій	52
Туренко В. Особливості розвитку естетичних досліджень: між радянським і китайським марксизмом	56
Ярмоліцька Я. Особливості рецепції марксизму в китайській філософії.....	61

CONTENTS

PHILOSOPHY

Verbivska O. Comparative analysis of semiotic approaches to the notion of textual communication between an author and a reader (A. J. Greimas, F. Rastier, J. Kristeva)	5
Vilkov V. Doctrinal Provisions of the General Program of the Communist Party of China as a System of Ideational-Theoretical and Political-Ideological Prescriptions for Research of Modern Chinese (Sinicized) Marxism.....	10
Gan K. Polish-Chinese Relations in the framework of Belt and Road Initiative: perspectives and problems.....	19
Hnatovska H. Interpretation of "Pratyakṣa" in the First Chapter of the First Part of "Nyāya Sūtras"	22
Krikun V., Baulina T. Disinformation as a Tool of Hybrid Warfare: Essence and Consequences	30
Rudenko, S., Yevdokymova, L. Features of Socialism with Chinese Characteristics Modernization in the New Era (following the 20th National Congress of the Communist Party of China)	34
Sobolievskiy Ya. Puritan philosophy of the American thinker John Cotton	38
Tasenko M. Preconditions of origin, history of development, main trends of philosophy of psychiatry	43
Tytarenko V. Language "Lockdown" as a Mean of Totalitarian Manipulations	52
Turenko V. Specifics of development of Aesthetics studies: between Soviet and Chinese Marxism	56
Yarmolitska M. Features of the Receptions of Marxism in Chinese Philosophy.....	61

COMPARATIVE ANALYSIS OF SEMIOTIC APPROACHES TO THE NOTION OF TEXTUAL COMMUNICATION BETWEEN AN AUTHOR AND A READER (A. J. GREIMAS, F. RASTIER, J. KRISTEVA)

This article concentrates on a couple of semiotic approaches working out, on the one hand, the mediated character of reducing interpretative trajectories to the actual translation into the language of narratives (A. J. Greimas) or the language of textuality (F. Rastier), and, on the other, the direct, apparently unmediated passage to the visceral physicality of the verbal signifying system, which make semantic and syntactic components perfunctory to interpretation in a way (J. Kristeva). Greimassian universal narrative grammar dismantles signifying units, navigating in the network of narrative utterances. Rastier's approach structures textual artifacts by unearthing semantic constituents crucial for semiotic analysis. Kristeva examines what is behind the curtain instead of sorting out the significance of the text's content as a special category and the possibility of procedure allowing its interpretation. These three authors are compared in the context of two approaches that come to grips with the author/reader pair.

Keywords: narrative syntax, narrative utterances, narrativity, textuality, verisimilitude, communication.

Introduction. Collecting the dots that constitute the interpretative paths one follows occasionally is the multilayered process, which sets the wheels of the author/reader dyad in motion. The communication axis, or verbal and non-verbal message exchange significantly propelling the plot, unfolds within the written text in terms of the links between characters as well as outside it, in the realm of a reader who is constantly getting in touch with an author in the course of interpretation. The extent to which the voice of the reader is felt more than that of the author depends on the premises of an interpretative approach chosen or, what's more important, on the notion of articulated meaning lying at the core of signification exerted in a given text.

In this paper, I endeavor to nail down three approaches elaborated by Algirdas Julien Greimas, François Rastier, and Julia Kristeva respectively and, at the end of this undertaking, draw the contrast between Kristeva's theory and the approaches of the other two philosophers/linguists. The logical conclusion of the project of structural semantics and universal narrative grammar developed by Greimas is an elimination of the author.

Greimassian procedure, which boils down to translating elements of meaning located on the deep levels to the narrative syntax describing narrative trajectories, is analogous to parsing the linguistic sentences: nothing "personal" stands behind the strict structures which steal the show from the author to a considerable degree. In opposition to that, Rastier reinvigorates the spirit of the author by replacing Greimas' conception of narrativity as a means of deciphering the meaning with his theory of semiotic textuality which mainly focuses on a variety of interpretative instructions left by the author-individual and the author-society.

Even though the aforementioned approaches do not quite fall under the same category, their meeting point originates in the claim to translate the text into manageable chunks, into a sort of artificial language which ensures indirect access to the fictional universe. Julia Kristeva opts for an approach that is fundamentally different. What she does stands light years away from the reconstruction of meaning. It is rather a reconstruction of compulsions that guide authors and readers, making them coalesce.

Literature review. This article is, first and foremost, teeming with references to the French semioticians, who were grappling with typically semiotic topics at the

intersection of linguistics and literary/narrative studies. As I compare a handful of approaches tackling the text as a signifying system that is structured in a certain way, three distinct authors come to the fore, offering their vision of signification and strategies for interpreting things. Algirdas Julien Greimas is a former member of the International Association for Semiotic Studies, who, despite his controversial political activities, is considered to be one of the greatest representatives of semiotics without whom what was deepened and revalued in the wake of his investigations would have been impossible. The actantial model and semiotic square are presumably the most recognizable concepts associated with his name, not to mention other semiotic theories which put him closer to modal logic and analytic philosophy. The case in point here is Greimas' *Structural Semantics* and several articles taken from *On Meaning*.

Another consummate professional in the field of semiotics mentioned here is François Rastier, a member of the Paris School of Semiotics, the author of *Meaning and Textuality* relevant for my research. He criticizes Greimassian universal grammar, talking much about the resemblance of Greimassian ambitions to Chomskian ones expressed in transformational and generative grammar. Constructing the premises on which textual semantics (his brainchild) stands, Rastier also frowns upon the postmodern concept of intertextuality developed by Julia Kristeva, another central figure I give credit to in this paper. Kristeva is a member of the International Association for Semiotic Studies. Profoundly influenced by Lacanian psychoanalysis, she is responsible for combining psychoanalytic ideas – giving them a feministic tint by the way – with semiotics. Kristeva earned her name mostly for her works that manage to reason over the mental states of depression and abjection so that *Revolution in poetic language* and *Séméiotikè* are less popular.

In this article, I allude to Kristeva's works that are less popular but have a kind of affinity – in what concerns the manner of speech – with Greimas' and Rastier's probing. In addition, the name of Joseph Courtés – his *Semiotic analysis of discourse* in particular – happens to pop up at times in my article. However, I am mostly interested in his interpretations of Greimassian theories and also the Analytical Dictionary of Semiotics that Courtés and Greimas made together.

Methods. The methodology in this paper encompasses areas of semiotics, linguistics, and narratology. Methods used to explore the main topic of the article center around narrative and structural analysis, comparison, and contextualization.

Findings. The actantial narrative syntax advanced by Algirdas Julien Greimas and Jacques Courtés suffers from reductionism in the sense of projecting the grind of narrative structures onto all texts independently of their nature and genre. Obviously, they arrive at discovering the already-given meaning immanent to the text. By contrast, subjectivism, as François Rastier points out (Rastier, 1997: 4), gets rid of the intricacies of the textual inner organization and resorts to the person of a reader, who ignores things that are said and neglects the author's remarks scattered along the way, relying solely on his/her unique experience. The subjectivist strategy was pretty widespread among postmodern artists and philosophers who sided with the primacy of idiolect as an individual style of an author over sociolect as an assemblage of social norms and conventions arranging a system of prescriptions and interdictions. Roland Barth's *The Death of the Author* and Nathalie Sarraute's *The Age of Suspicion* showcase the largest intellectual letdown of the century, declaring typically Nietzschean verdicts a la "God is dead, we have killed him", the letdown culminating in the distrust toward an overprotecting author as a sacral category that accurately structures the whole of the text and leads the reader, that is to say, tells what one should see and what shouldn't.

The point is that the disciples of postmodernism, on the one hand, not quite explicitly recommend transcending the meaning of every text, no matter how old it is, and, on the other hand, generate brave new forms of writing, say the stream-of-consciousness technique and non-linear impasse-like plots which activate ambiguity and, consequently, contribute to the freedom of semantic choice. Although the XXth century zeitgeist spreads the motif of the reader gaining the power of speech at the expense of the author's authority being discredited, an intellectual property right, that is the rights of authors, paradoxically turns out as intangible and highly important as never before. Putting forward the conception of textuality, which is the continuation of the project of interpretative semantics, and managing the dichotomy of subjectivist/objectivist visions which map out the interpretative paths, François Rastier distinguishes between productive and, respectively, descriptive approaches which deal with the meaning texts elicit.

He follows the descriptive approach, which considers a text to be a set of interpretative instructions given by its author. These instructions support the plausible interpretations under which the meaning is posited as an objective entity, that is to say, qualitatively constrained but quantitatively unlimited. François Rastier pits the method of rewriting the text against the method of reconstructing it, reconstructing "the initial situation of communication" based on three systems at work: the system of functional language, sociolect, and idiolect (Rastier, 1997: 29). That's why Rastier criticizes the postmodern notion of intertextuality and the universal grammar, on which the Greimassian narrative semantics pivots: the former abandons pragmatic conditions, relativizes the text, and overstates the case of communicative factors that affect the process of interpretation to the point when a given text

dissolves in the chaos of other texts it refers to; the latter employs procedures for generating/rewriting the meaning regardless of its occurrences in the intertextual network of signifying properties.

The language of analysis that Greimas invents enables the researchers in the interdisciplinary field to extract narrative structures locked up in the text in order to pave the way to the meaning as if by understanding the overall structure one gains familiarity with what the text means. The point is that narrative analysis is the way to articulate the meaning. The process of articulation includes an operation of horizontal or vertical conversion of one level into another and switching that results either in semantically invested items of the narrative grammar or the austere syntax, which portrays the relations between utterances of states and utterances of doings, as well as the status of narrative subjects and value-objects in their semiotic existence (Greimas, 1987: Introduction by Paul J. Perron). Greimassian procedure catches the transformational and generative nature of the plot's fabric that might be deciphered simply when the first movement is spotted, that is to say, the narrative doing, which triggers the sequential order of events and gives birth to the characters. Neither utterances of states nor utterances of doing exist on their own. Greimas defines the narrative program as an abstract formula consisting of utterances of doings that take hold of the utterances of state (Courtés, 1991: 90).

However, one injects semantics into the syntactical structure of the narrative utterance at the higher level of particularizing the text by means of discoursivization and figurativization, which both lay foundations for the referential illusion (Greimas, Courtés, 1982: 147–1488). The particularity of referential mechanisms hangs on their ability to guarantee the concreteness and substantiality of what appears to be solely a manifestation, a part of an indistinct whole. Greimas sheds some light on the surface level procedures which essentially indicate particularization unraveling syntactic and semantic components of the narrative. Discoursivization and figurativization fix references to the exterior world in the manner in which concretization climaxes in further distancing from the substratum (Greimas, Courtés, 1982: 85, 118). Actorialization, spatialization, and temporalization as the operating components of discoursivization bring the concrete reality into life by saturating the already anthropomorphic narrative syntax with the semantic determinants (Greimas, Courtés, 1982: 8, 247). Greimassian narrative grammar forsakes the author's presence because the analysis he proposes is rigorously immanent.

Contrary to Greimas, Rastier opines about the importance of factoring in socio-cultural context alongside the writer's parlance identifiable through the manner of the character's speech. He puts forward the notion of represented communication: enunciators – which, in the processual area of narration-enunciation, are synonymous with the authors of a story – and receivers interact intra- or extra-dialogically depending on whether they are included in or excluded from an explicit, or factual, universe. Rastier purposefully reformulates an old theory of genres that comes from Platonic and Diomedean ruminations on how literary discourses look like. The dramatic genre gives a free rein to characters that never endure the pressure of the poet's deus-ex-machina-style interventions. It falls under "the genus activum vel imitativum" contrary to "the

genus enarrativum" specific to the lyrical genre in which the person of a poet is felt (Rastier, 1997: 60). The epic genre adds up to the amalgamation of drama and lyrics, amalgamation yielding the "genus commune".

The dichotomy of enunciator/receiver bears resemblance to the "genus commune", sweeping aside the question of whether it is correct to unite the subject of enunciative narration, who is a literary character, and the physical author into the whole, into rather an impersonal subjectivity. Julia Kristeva holds a much more multifaceted model of figuring out the semantico-syntactical bearers of subjectivity conditioning the reader's perception. She breaks down the subjective infrastructure of a text into 1) the subject's dyad of the sender/receiver, which epitomizes the economic relations of the producer-consumer type, 2) the zerological subject presented by the anonymous author who is the real outside of the fictional universe, 3) the singular third-person pronouns which 4) undergo concretization and gain the legitimate proper name divided between 5) the subject of utterance and 6) the subject of enunciation (Kristeva, 1969). It is hard not to notice that the problem of whether, while analyzing, one should turn to the distinction between communicative performance under the aspect of duration (enunciation) or accomplished communicative performance (utterance) takes a back seat in Rastier's proceedings.

Kristeva pays attention to the horizon of utterance and that of enunciation, as far as the psychoanalytic account of psychic apparatus is concerned. In other words, the subject that with each step toward the final enunciation behaves differently is needed, in as much as Kristeva forces the structure of narrative-discursive subjectivity to jibe well with the Freudian second topic, which aspires to account for the psychic apparatus in terms of Ego/Superego/Id. Rastier's methods save their descriptive force, which in Kristeva's works is intertwined with psychologization/hypostatization mostly grounded in confusing the object language and metalanguage, the process of creating a thing, and the results of the creative activity. That's why the subject of narration and the physical author together with his intentions and driving motifs seem one and the same thing at one point and separate realms at another. Furthermore, Kristeva's intertextuality is quite likely to treat a text as a "no man's land" despite arguing the innate dialogism that might be discovered on the primordial floor called geno-text (Kristeva, 1974) that is a conceptual "descendent" of Greimassian deep level.

The critical lack of examples displaying the practical value of the concept of paragrammatism that Kristeva brings in complicates the understanding of her main goals: it is not always clear whether she turns the spotlight on a language in general or on the poetic language, specific semiotic practice. One of the most peculiar things about Kristeva is that she intends to withdraw from the classic Aristotelian subject-predicate sentential structure which is logical in the first place and, because of that, demonstrates the ontological dominance of logical world picture and logical forms over everything else including linguistic "operations" that are posterior. Julia Kristeva picks up a subjectively tinted words "modalizer" and "modalized" (Kristeva, 1969), words liberated from any anthropomorphic hints which are compelling in the narrative grammar of Greimas.

However, in the *Revolution of poetic language*, she states that logical relations and operations are prior to any acquisition of language, any symbolic activity, and considerably more unconscious than the semantico-syntactical building material of a sentence. This idea of the subject, who requires self-alienation and separation in order to differentiate/thematize the world by means of thetic consciousness and be aware of the fundamental subject-object relationships which signalize an act of identification, is influenced by Husserl's phenomenology. Kristeva even uses three logical laws advanced in Boolean algebra as a jumping-off point in the analysis of poetic languages (Kristeva, 1969). In other words, she defines poetic language in a negative way of contrasts by exhibiting how it is dissimilar to the language of logic or language as such. At the same time, Kristeva makes up the word "signifiante", which pays homage to Lacanian *jouissance* (Kristeva, 1974), to mark the primeval basis of symbolic acts, be it verbal language or non-verbal, the death drive investment in a sense of an uncontrollable compulsion pushing the subject to the verge of meaning or retaining the inertial motion, symbolic sustenance in the symbolic system.

The degree of signifiante is higher in poetic languages where the subject-author is merely blinded by his innermost death/life force. That explains why Kristeva argues poetic languages are neither abstract nor concrete. Rastier criticizes the very idea of intertextuality (Rastier, 1997: 11). He believes that postmodernists-poststructuralists do not effectively prioritize the basal features of textual semiotic systems, falsely ascribing symbolic values to elementary units that are too minimal and insignificant (phonemes, for instance) or indulging in unabashed generalizations and controversial categories justifiable merely for a specific class of literature. Rastier borrows from Bühler the organon model of communication, which presupposes a sender performing the expressive function, a receiver marked by the appealing function, and the states of things whose function is representation.

All in all, an act of communication disclosing the natural world referentializes the narrative, obliging the reality (or at least its elements) that is not already there to correspond to the current fictional state of affairs. Writing literary texts means asserting the truth beyond the lines, the truth-in-itself and for-itself, the truth which is more of the plausibility and reader's eagerness to accept whatever it takes. It is one of those mystical moments when the reader inclines to think that s/he has understood the meaning in its entirety. Verisimilitude is the simulacrum of abstract truth, a discourse about the discourse of truth which has obliterated any references and renounced the ambitions for taking shape of an identical copy of reality (Kristeva, 1969). The reader, who is so impressed by the text that it eventually suppresses and in borderline cases appropriates the external world, forgets whether what he was reading corresponds to the known surroundings.

The thing is that the state of oblivion and absolute forgetfulness is the first sign of the meaning effect that confines a given subject to the referential illusion felt at the fullest when it comes to iconic messages. Our perception is already predisposed to decipher only specific, non-random details. Thus, the knowledge of things, the knowledge of how they ought to be, prompts a highly-organized and unimaginably complicated process of seeing. Regardless of the prior information sculpting

the physical perception, iconicity produces the strongest impression of the world, referring to the world "as it is" in the most persuasive way. Although the "pure" world is hardly recognizable in iconic signs related to abstractionism or cubism, it is obvious that the social side of signification is common to all types of signs. Referential illusion entails that the subject searching for meaning suddenly discovers the ground on which it stands: instead of being genuinely given, this ground is graspable through 1) the separation from the amorphous mass of the world and 2) rebirth of an unnamable entity which obtains its identification, second existence in the symbolic order, in the hierarchy of cultural layers, as Kristeva taught us.

Transgression, an act of violating syntactical restrictions of the sentence or overused semantic constructions due to cravings for new art forms or unparalleled individual style, points to the fragility of symbolic laws that might be substantially harmed but never fully diminished. Foreclosure of the symbolic existence that is so often associated with experimental art in no way reaches the end, in as much as the receiver is still capable of deciphering the message. Therefore, novels or stories written in the stream-of-consciousness style transgress the traditional linear narratives widespread in the literature, even though awareness of the violation presupposes the very ground that has been violated. Here is the point of no return: once the black matter of an unrepresentable abyss was structured and embedded in the language system, the initial point from which it emerged has transformed into an unattainable enterprise, whereas the infringer of the symbolic law finds the accomplices among the representatives of official institutions in the sense that no writer or painter ever succeeded in total negation of the tradition as soon as s/he has something to depart from.

The only vision we capture through the prism of the narrative actantial syntax is that of subject/object-driven formal positions arranging narrative utterances which allude to generative trajectories. On the surface plane, the analysis covers syntactical information about the principal characters which are articulated in pair with corresponding functions classified and grouped in concordance with the special cases of utilization. Greimas arrives at two types of messages – functional messages concerned with dynamic predicates which in mythological contexts designate the sphere of God's activities/ functions and qualificative messages revealing static predicates which represent God's qualities in the mythological languages (Greimas, 1966). This straightforward typology touches on the universal dichotomies of identity/alteration, permanence/change, and states/transformation crystallized in the narrative utterances of doing and utterances of states. Moreover, Greimas emphasizes time and again that two object-terms are the minimum minimum of an elementary semiotic-semic structure because at least two objects are required in order to be related somehow on the semantic axis and thus identified in virtue of the difference.

Henceforth, verisimilitude hits the ground when this "as if", or fictional seeming, crops up, announcing the artificiality of the campaign. Julia Kristeva goes into literary verisimilitude in her outline of semanalysis in the chapter "Wanting-to-say and verisimilitude" in which she starts off with thoughts around the sense of literary discourses (Kristeva, 1969). Kristeva outlines the

wanting-to-say-the-truth of the author, which founds the intentionality of the discourse – intentionality superior to the author/receiver conversation.

Discussion and conclusions. The issue of direct and indirect access to an act of communication between the author and the reader is exactly what is at stake in this paper. François Rastier probes into the phenomenon of textuality which is central to his semantics-oriented strategy of decoding the text, allowing for the contextual basis of a produced message and pragmatic underpinnings of an act of communication and intending to revive the theory of genres. Greimas' vision of the necessary conditions through which the meaning is grasped revolves around the narrativization of enunciation: setting up the fundamental elements which constitute signifying units and convey the meaning of the textual message, one constructs an artificial language that reduces part and parcel of the text to the narrative trajectories mostly described in syntactical terms.

Both narrativity and textuality embody the ways that mediate our perception of the world of fiction exposed to interpretation. Rastier's semantic overdeterminants and Greimas' syntactic structures might be utilized for interpreting texts of different sorts and styles. The paper shows that Julia Kristeva drastically diverges from the line of thought that advocates for translating the text for the sake of its meaning articulation. The philosophical enterprise she has been involved in consolidates equally the subjectivity of a reader and that of an author: they form dialogic or monologic bonds.

What matters in her approach is the splitting of the subject which does not possess an identity in its own right. The operational modality of wanting-to-say, which stands for intentions, desires, and needs of the subject that creates, complements the wanting-to-say and wanting-to-see of the receiver whose identity is shrouded in mystery described from the perspective of the dark underbelly of his psychic life. While Greimas and Rastier strike with inventing explanatory models which make the meaning visible and give an opportunity to analyze the verbal message, Kristeva is having a blast reasoning over the process of signification and reading external to the semblance of the plot encapsulated in the message. Philosophical reflections on the approaches addressing subjectivities, which consolidate the text, fit right into the problematic themes raised by semiotics.

References

- Courtés J. (1991). *Analyse sémiotique du discours: de l'énoncé à l'énonciation*. Hachette, Université linguistique, 344.
- Greimas A.J. (1987). *On Meaning: Selected Writings in Semiotic Theory*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 236.
- Greimas A.J. (1966). *Sémantique structurale: recherche de méthode*. Librairie Larousse, Paris, 262.
- Greimas A.J., Courtés J. (1982) *Semiotics and language: An Analytical Dictionary*. Indiana University Press, Bloomington, 384.
- Kristeva J. (1974). *La révolution du langage poétique*. Paris, Éditions du Seuil, 643.
- Kristeva J. (1969). *Séméiotikè: recherches pour une sémanalyse*. Paris, Éditions du Seuil, 318.
- Rastier F. (1997). *Meaning and Textuality*. University of Toronto Press, Canada, 281.
- Sarraut N. (1963). *The Age of Suspicion*. George Braziller, New York, pp. 51–75.

Received: November 24, 2022
Accepted for publication: December 19, 2022
Published: December 30, 2022

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 5-9.
УДК 001.8:122/129
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-1/11>

Олена Вербівська, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1919-5544>
e-mail: verolena@gmail.com

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СЕМІОТИЧНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ПОНЯТТЯ ТЕКСТУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ АВТОРОМ ТА ЧИТАЧЕМ (А. Ж. ГРЕЙМАС, Ф. РАСТЬЄ, Ю. КРИСТЄВА)

Увагу сконцентровано на кількох семіотичних підходах, що дають раду, з одного боку, опосередкованому характеру редукції інтерпретативних траєкторій до перекладу на мову наративів (А. Ж. Греймас) чи на мову текстуальності (Ф. Растьє), а, з іншого боку, прямій безпосередній доріжці, яка веде до пронизливої фізичності вербальних систем означення, які роблять семантичні та синтаксичні компоненти в певному сенсі незначущими щодо інтерпретації (Ю. Кристева). Допомагаючи орієнтуватися в мережі наративних виразів, універсальна наративна граматики А. Ж. Греймаса здійснює розбір одиниць означення на частини. Ф. Растьє наближається до структур текстуальних артефактів шляхом розкопування семантичних складників, які є важливими для семіотичного аналізу. Замість з'ясувати значливість змісту тексту як окремої категорії та можливості процедури, що дозволяє його інтерпретацію, Ю. Кристева досліджує залаштування. Порівнюються три автори в контексті двох підходів, які так чи інакше ладять із діадою автор / читач.

Ключові слова: наративний синтаксис, наративний вираз, наративність, текстуальність, правдоподібність, комунікація.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 10-18.
УДК 329+323.1/323.4
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-2/11>

Вячеслав Вілков, канд. філос. наук, доц., ст. наук співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3542-0756>
e-mail: tvvvilkof59@gmail.com

ДОКТРИНАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ КИТАЮ ЯК СИСТЕМА ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНИХ І ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНИХ ПРИПИСІВ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО КИТАЇЗОВАНОГО МАРКСИЗМУ

Розкрито ідейно-теоретичні, методологічні та політико-ідеологічні базові установки для адекватного аналізу специфіки сучасного китайського (китаїзованого) марксизму.

Шляхом конкретно-історичного й системного компаративного аналізу ідейних засад, базових соціально-філософських постулатів і політико-ідеологічних приписів програмних документів Комуністичної партії Радянського Союзу та Компартії Китаю охарактеризовано атрибутивні ознаки сучасного китайського марксизму (марксизму з китайською специфікою, китаїзованого марксизму) як найбільш ефективного у світовій історії варіанта корекції і модернізації аксіоматики марксистсько-ленінської теоретичної моделі суспільного розвитку, вдосконалення ідеології правлячої компартії для підвищення дієвості її внутрішньої і зовнішньої державної політики.

У межах такого дослідження особливу увагу приділено висвітленню сутності й особливостей радянської та китайської стратегії соціалістичного будівництва, розроблених для реалізації марксистського соціалістичного і комуністичного проєктів, а також розкриттю і науковому оціненню відмінностей між політичними доктринами КПРС і КПК у тлумаченні об'єктивної логіки (тривалості етапів, цілей і завдань фундаментальних економічних, соціальних, політичних і культурних перетворень) процесу побудови соціалізму високого ступеня розвитку ("розвиненого соціалізму") і подальшого прогресивного руху такого суспільства до фази комунізму.

Ключові слова: марксизм-ленінізм, китайський марксизм, китаїзований марксизм, КПРС, КПК, розвинений соціалізм, комунізм.

Вступ. За нашими оцінками, для підвищення ефективності аналізу загальних тенденцій і унікальності процесів розвитку марксистського вчення у реаліях політичних систем радянського типу насамперед треба розглядати й порівнювати між собою два його найвпливовіших різновиди, чи теоретичні моделі, на які в соціалістичних суспільствах було покладено й функції метанарацій.

Такими філософськими метапарадигмами й одночасно політико-ідеологічними доктринами стали радянський марксизм (марксизм-ленінізм) та китайський (китаїзований) марксизм.

Попередньо треба зазначити, що для адекватного й евристичного аналізу китайського (чи китаїзованого) марксизму можна, на нашу думку, виходити з припущення, що в подібних умовах, тобто в ситуації активного реформування економічних і політичних відносин (під час "хрущовської відлиги", а потім "горбачовської перебудови" в Радянському Союзі, а з іншого боку, фундаментальної соціально-економічної і політико-ідеологічної модернізації в КНР з кінця 1970-х, включаючи радикальні трансформації зовнішньополітичної стратегії її керівництва), у зв'язку з назрілою необхідністю вдосконалення марксистсько-ленінських доктрин правлячих у них компартій і переорієнтацією світоглядних цінностей мас із вузькокласових на загальнодемократичні (хоча і вкрай абстрактні), у суспільствах соціалістичного типу (попри відмінності їх політичної та духовної культури, традицій, ціннісних уподобань та ментальності) сформувалися аналогічні системні запити.

У підсумку такі запити на реформування марксизму або принаймні адаптацію його базових соціально- та політико-філософських постулатів до нових реалій та умов (які принципово відрізнялися від тих, що були в Європі наприкінці XIX – на початку XX століття, у СРСР в 1920-х – у першій половині XX століття, а в Китаї в 1950-х – 1970-х роках) закономірно актуалізував весь комплекс питань, що безпосередньо належать до ви-

значення специфіки побудови марксистської теоретичної моделі, яка попередньо була визнана зразком того з варіантів марксизму, що перетворився на метапарадигмальний в СРСР і КНР й виконував роль єдиного правильного науково-філософського й політико-ідеологічного стандарту як у соціально-філософській теорії, так і для партійних доктрин КПРС та КПК.

Методологія дослідження. Теоретико-методологічними основами дослідження стали структурно-функціональний, компаративний і дискурсивний підходи, метод контент-аналізу, приписи загальнонаукових принципів сцієнтизму та історизму, у єдиній аналітичній моделі, діалектичному синтезу яких найбільш ефективною дієюю можна визнати сукупність установок порівняльного аналізу, який для концептуального дослідження генезису й специфіки китайського (китаїзованого) марксизму здатен виконувати функцію системотвірної.

А для адекватного розуміння специфіки сучасного марксизму в КНР необхідно враховувати насамперед те, що марксизм-ленінізм оголошено у Загальній Програмі Статуті КПК (прийнятий 19-м Всекитайським з'їздом КПК, 2017 рік) однією з ідейних й ідеологічних першооснов діяльності китайських комуністів. У цьому плані (з огляду на вирішальну роль у житті китайського суспільства й держави Компартії, її програмних документів) слід прийняти як аналітичну установку й систему координат базові програмні, доктринальні положення, що фактично виконують роль ідейно-теоретичних, політико-філософських й ідеологічних констант, відповідно – дослідницьких приписів.

Причому, на нашу думку, для точності й повноти оцінки базових ідей, установок та стратегічних завдань сучасного китайського варіанта марксизму, а також доктрини КПК більш оптимальним та евристичним підходом може бути не шлях історико-філософської інтерпретації, а переважно теоретичного осмислення першоджерел і порівняння їхніх ідей із постулатами відповідних документів КПРС, яка ще з часів приходу до влади

у радянській Компартії й державі М. С. Хрущова почала ідеологічну конфронтацію з Компартією Китаю. Ідеться насамперед про детальний аналіз положень Загальної програми, включеної до її Статуту (який, своєю чергою, частково продубльовано в останній редакції Конституції КНР 2018 року), бо в Програмі КПК, окрім концентрованого викладу суті сучасної – метапарадигмальної в КНР – марксистської суспільствознавчої теорії, сформульовано (як цілісну систему та через суто символічну прив'язку до двох найбільш значимих для китайського народу і його політичного керівництва дат історичних подій та їх знакових "столітніх ювілеїв" – 2019 і 2049 рр.) фундаментальні концептуальні й однозначні політико-ідеологічні оцінки *нинішнього* та *майбутнього* статусу соціалістичного Китаю, чітко визначено перспективи й напрями його розвитку на найближчі десятиліття.

Результати дослідження. Отже, *перше* уставне положення (*філософські, суспільно-політичні та політико-ідеологічні засади сучасного китайського, тобто китаїзованого марксизму*) констатує: **"Комуністична партія Китаю керується у своїй діяльності марксистом-ленінізмом** (виділено нами. – В. В.), але творчо доповненим "ідеями Мао Цзедуну, теорією Ден Сяопіна, важливими ідеями потрійного представництва, науковою концепцією розвитку, ідеями Сі Цзіньпіна про соціалізм із китайською специфікою нової епохи". При цьому в Статуті наголошується: **"Поєднавши основні положення марксизму-ленінізму з конкретною практикою китайської революції, китайські комуністи в особі свого головного представника, товариша Мао Цзедуну, створили ідеї Мао Цзедуну. Ідеї Мао Цзедуну як результат застосування та розвитку марксизму-ленінізму в Китаї є правильними, підтвердженими практикою теоретичними принципами й узагальненням досвіду китайської революції й будівництва, квінтесенцією колективного розуму Комуністичної партії Китаю** (виділено нами. – В. В.)" (Полный текст Устава КПК..., 2017).

Крім вищесказаного, як теоретично програмне до Статуту КПК включено додаткове роз'яснення взаємозв'язку марксистсько-ленінського вчення з новаторськими концепціями її колишніх і нинішніх лідерів. Вони також фіксують смислові рамки концепту *"китаїзація марксизму"*. **"Ідеї Сі Цзіньпіна про соціалізм із китайською специфікою нової епохи, – записано у програмних положеннях Статуту китайської Компартії, – є продовженням і розвитком марксизму-ленінізму, ідей Мао Цзедуну, теорії Ден Сяопіна, важливих ідей потрійного представництва** (сформульовані в доповіді Цзянь Цземіня, листопад 2002 р. – В. В.) **та наукової концепції розвитку** (викладена Ху Цзіньтао на XVIII Всекитайському з'їзді Комуністичної партії Китаю, листопад 2012 р. – В. В.), **новітнім досягненням китаїзації марксизму** (виділено нами. – В. В.)" (Там само).

Тут треба обов'язково підкреслити, що в *англійському перекладі Уставу КПК* (на відміну від його російськомовного варіанта, а також публікацій китайських авторів, що надруковані в РФ) *поняття "китаїзація марксизму"*, *"китаїзований марксизм"* майже не використовуються. Натомість застосовується конструкт: *"adaptation of Marxism to the Chinese context"* (див.: Constitution of the Communist Party of China, 2017). Дослівно – *"адаптація марксизму до китайського контексту"*, тобто до реалій існування і розвитку китайського суспільства періоду 1940-х – 2010-х.

Другий уставний припис (*рубіжні етапи й фундаментальні соціально-економічні, політичні та духовно-*

культурні трансформації в Китаї за часів державного й політичного керівництва Мао Цзедуну) декларує: **"Керуючись ідеями Мао Цзедуну, Комуністична партія Китаю привела багатонаціональний народ країни... до перемоги в новодемократичній революції та створення Китайської Народної Республіки – держави демократичної диктатури народу.** Слідом за цим було успішно здійснено соціалістичні перетворення, **завершено перехід від нової демократії до соціалізму, створено основні системи соціалізму, набули розвитку соціалістична економіка, політика та культура** (виділено нами. – В. В.)" (Там само).

Нагадаємо, що в ленінській концепції і до, і після 1917 року обґрунтовувалася і проголошувалася безумовна необхідність встановлення *"диктатури пролетаріату"*. За Ленініним, його соратниками з РСДРП(б), сподвижниками й послідовниками в СРСР, диктатура пролетаріату є вищою формою демократії, без її встановлення перемога соціалістичної революції та забезпечення процесу соціалістичного будівництва неможливі. Ідею про те, що тільки *"диктатура пролетаріату"*, а не якоїсь іншої соціально-класової групи чи спільноти, може забезпечити перемогу соціалістичної революції й побудову соціалістичного ладу в будь-якій країні, чітко й імперативно сформульовано в офіційному документі КПРС – її Третій програмі, прийнятій на XXII з'їзді в 1961 році. **"Досвід СРСР, – декларувалося у Програмі Комуністичної партії Радянського Союзу, – довів, що народи можуть прийти до соціалізму лише в результаті соціалістичної революції та здійснення диктатури пролетаріату.** Цей досвід повністю підтвердив принципи соціалістичної революції і соціалістичного будівництва, які мають загальне значення, **попри деякі особливості** (виділено нами. – В. В.), спричинені конкретно-історичними умовами будівництва соціалізму в Радянському Союзі в умовах ворожого капіталістичного оточення" (Программа Коммунистической партии Советского Союза, 1965: 509).

Третє положення (*чинники та масштабні досягнення КПК у соціалістичному будівництві як результат її політики на базі теорії Ден Сяопіна*): **"Корінні причини всіх наших успіхів і позитивних зрушень із початку проведення політики реформ і відкритості зводяться до того, що було прокладено шлях соціалізму з китайською специфікою, створено відповідну теоретичну систему та встановлено соціалістичний лад із китайською специфікою, забезпечено розвиток соціалістичної культури з китайською специфікою** (виділено нами. – В. В.)" (Там само).

Четверта системна установка (*партійні ідейно-теоретичні постулати й ідеологічні приписи, необхідні передумови та умови, а також рушійні сили для забезпечення прогресу в соціалістичному розвитку КНР*): **"Усі партійні товариші повинні подвійно дорожити таким нашим шляхом (подальшого розвитку соціалізму з китайською специфікою. – В. В.), такою нашою теоретичною системою (китаїзованим марксистом. – В. В.), таким нашим ладом і такою нашою культурою".** Вони повинні "постійно їх дотримуватися, безперервно розвивати і, високо несучи великий прапор соціалізму з китайською специфікою, зміцнюючи впевненість у своєму шляху, теорії, ладі та культурі, *проводячи в життя основну теорію, основну лінію та основну стратегію партії, наполегливо боротися за виконання трьох великих історичних завдань – просування вперед модернізації, завершення возз'єднання Батьківщини, захисту миру в усьому світі та стимулювання спіль-*

ного розвитку, – за реалізацію цілей боротьби, намічених до „двох столітніх ювілеїв”, та за **здійснення китайської мрії про велике відродження китайської нації** (виділено нами. – В. В.)” (Там само).

Утім, на нашу думку, новітню програмну ідею КПК – “*мрія про велике відродження китайської нації*” – проблематично вважати ідеологічно природною для Китаю, а надто – для Китаю соціалістичного, де десятиріччями правляча комуністична партія та її політична доктрина і проголошувалися, і є марксистськими. Хоча й теоретиками та ідеологами в КНР (починаючи з Мао Цзедуну) постійно підкреслюється, що китайському марксизму притаманна особлива неповторність, він об’єктивно-історично має яскраво виражену специфіку, яка отримала (насамперед за межами китайського філософського й суспільствознавчого дискурсу) навіть власну назву – “*китаїзований марксизм*”.

А для розуміння сказаного про ідею “*національного відродження*” (як змістового стрижня, квінтесенції соціально-філософської концепції, а також політичної ідеологемі й міфологемі) нагадаємо, що вона за своїм генезисом була, по-перше, суто *європейською*, а по-друге, за її соціально- та політико-ідеологічною суттю і призначенням – *немарксистською*. Така ідеологема – за різноманіття форм і способів свого філософського обґрунтування і політичної популяризації (“імплантації в масову свідомість”) – створювалася для умов формування й інтенсивного капіталістичного розвитку суспільства (за термінологією другої половини ХХ століття – ринкової економіки); для його буржуазно-демократичних економічних, інституційних політичних і соціокультурних перетворень (революційних чи еволюційних) і зовсім не відповідає реаліям, процесам і цілям соціалістичного будівництва на будь-якому з його етапів і в будь-якій його сфері. Зокрема й у багатовимірному національному складнику буття соціуму як співтовариства чи спільноти людей, консолідованої (стійкими й відносно відмежованими від інших національно-державних утворень) економічними зв’язками, єдністю загальнодержавної території, спільністю мови, культури, самосвідомості, традицій і ментальності.

У ХІХ–ХХ століттях “*ідея національного відродження*” виконувала різноманітні суспільно-політичні й духовно-культурні функції етнополітичної мобілізації населення, насамперед *для забезпечення одного з двох* – але все ж єдиного **європоцентричного** за політичними цінностями та стандартами – *варіантів об’єктивної логіки всесвітньо-історичного процесу національного й національно-державного будівництва чи творення*.

Як нині доводиться багатьма авторитетними дослідниками, першим із них був “*західноєвропейській*” шлях цивілізаційного розвитку (класичні приклади якого – Франція та США, де визначальною тенденцією став рух “*від держави до нації*”, здебільшого нації не як етнічної спільноти чи етнокультурної спорідненості, а як спільноти / спільності громадянської чи, в інших сучасних термінах, – політичного співтовариства в умовах демократичного політичного режиму).

Альтернативним йому став *центрально- та східноєвропейський спосіб консолідації народу-нації і створення для неї суверенної національної держави* на основі й завдяки активному застосуванню ідеологемі й міфологемі “*національного відродження*” (уперше в Німеччині та Італії у ХІХ столітті, а потім явний ренесанс, у термінології Габермаса – “*четверта хвиля націоналізування*”, стався в історії наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років в умовах “розпаду СРСР” і зник-

нення системи “соціалістичної співдружності” у Східній Європі). За своєю логікою цей процес був цілеспрямованим і демократично легітимним, організованим і стимульованим культурними та політичними елітами рухом за формулою “*від нації до держави*”. В ідеалі держави однієї нації, тобто національно – як етнічно – уніфікованої, без значної мовної, культурної й ментальної диференціації громадян. “Тут, – зазначає всесвітньовідомий філософ Ю. Габермас, – формування національної держави відбувалося слідом за пропагандистським поширенням національної самосвідомості” (Хабермас, 2001: 197). “Національне будівництво” передувало “будівництву національної держави”, а першочерговим етапом націотворення служило ментальне конститування нації. І для цього проводилися численні акції з формування образу давно сформованої “нації народу” як духовно-культурної спільноти. У такому процесі домінуючою суспільно-політичною силою виступив інспірований “інтелектуалами” рух створення єдиної етнокультурної “самоідентифікації та спорідненості”. Спочатку “нація народу” ожила у творчості філософів, істориків, літераторів, журналістів, які “розчищали поле для дипломатичних та військових зусиль державних осіб”, “несучи в маси уявний проєкт нації, об’єднаної на культурній основі” (Хабермас, 2002: 367).

Детальний аналіз лаконічно окресленого вище способу і світової тенденції нації- та державотворення див., зокрема: Вилков, 2014: 91–185; Вилков, 2017: 5–16; Вилков, 2017а: 101–119, 328–354; Вилков, 2018: 11–27; Rudenko, Vilkov, 2020: 87–101; Vilkov, 2021: 138–153; Vilkov, 2020: 36–65).

Загалом у контексті вище сказаного, вельми *значним теоретичним відхиленням від марксизму* (того, який був розроблений його засновниками, й особливо радянського) можна визнати намагання китайських теоретиків й ідеологів доктринально застосовувати як концепцію й ідеологему, а також концепт “*національне відродження*”, у деяких історичних випадках об’єктивно й безальтернативно необхідних для забезпечення процесу боротьби за національну державно-політичну незалежність, так і специфічно наповнити зміст понять “*народ*” і “*нація*”. Оскільки, як демонструють приклади використання цих наукових, політичних і ідеологічних термінів у програмних документах КПК (зокрема, у структурі ключових конструктів / ідей, таких як “*Китайська Народна Республіка – демократична диктатура народу*”; “*китайська мрія про велике відродження китайської нації*”; “*Основна лінія Комуністичної партії Китаю на стадії соціалізму*” полягає в тому, щоб *вести та згуртувати багатонаціональний народ країни...*” і т. ін.), їхні сенси-значення більшою мірою притаманні не марксизму, а *східноєвропейській домарксистській та немарксистській науково-інтелектуальній чи соціально- та політико-філософській традиції*. Вона була заснована й популяризована працями видатних філософів, істориків, літераторів, правознавців, лінгвістів, соціальних психологів (школа “психології народів”) наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ століття (найбільш впливові постаті, ідейні фундатори – В. Вундт, Й. Гердер, Г. Гегель, В. Гумбольдт, Я. Грім, А. Джентіле, М. Ляцарус, Г. Лебон, П. Манчіні, Ж. Де-Местр, А. Мюллер, Ф. Новаліс, Г. Пухта, Ф. Савіні, Л. Тік, Ф. Шеллінг, Ф. Шлегель, Ф. Шлесермахер, Г. Штейнталь, І. Фіхте, А. Фульє та багато інших), а потім стала панівною в науковому та політико-ідеологічному дискурсах, а також у категоріальному апараті немарксистських теорій нації, поширених у країнах Центральної та Східної Європи.

Саме в смислах гіпотез та аксіоматики цієї інтелектуально-наукової традиції та варіанту моделювання всесвітньо-історичного процесу націогенезу й державно-політичного розвитку відбулась етнокультурна й політико-правова синонімізація, переплетення конотації понять "народ" і "нація". І для такого феномену, як етнокультурної реальності, а здебільшого як наукового, політико-філософського, ідеологічного й ментального творення, Ю. Габермас запропонував поняття "нація народу" (Volknation). За своєю суттю такий тип нації безпосередньо не пов'язаний із державою як інститутом політичної влади, може тривалий час існувати і маючи її, і без неї. Майже альтернативний суспільно-політичний та культурно-етнічний феномен, згідно з концепцією цього німецького філософа, – це "нація громадян держави" (Staatsnation). Або, в термінах іншого німецького дослідника – Егберта Яна, така суто політична чи громадянська нація в умовах демократичного ладу західних країн може називатися "нацією-державою", оскільки вона "нація-носії держави" і "найчастіше є титульною" (Ян, 2000: 116).

Характеризуючи уставні положення КПК як теоретико-методологічні й політико-ідеологічні засади та концептуальні координати аналізу офіційного варіанта китаїзованого марксизму, треба враховувати і те, що, виходячи з аксіоматики марксистської діалектики, яка стверджує і доводить, що джерелом і рушійною силою будь-якого процесу розвитку є насамперед внутрішні антагоністичні й неантагоністичні суперечності в суспільній системі, а їх вирішення закономірно викликає новий, зазвичай більш прогресивний її стан, китайські комуністи базовою суперечністю у сучасному соціалістичному Китаї вважають таке: **"На нинішньому етапі головною суперечністю нашого суспільства є розбіжність між потребами народу у прекрасному житті, які постійно зростають, та нерівномірністю і неповнотою розвитку"** (виділено нами. – В. В.) (Полный текст Устава КПК..., 2017).

До речі, у Статуті КПК згадано ідеї Мао Цзедун про принципову відмінність "двох типів неоднакових за своїм характером суперечностей", з одного боку, "всередині народу" (передусім це соціально-класові, ідеологічні та світоглядні розбіжності між "народом" та "національною буржуазією"), а з іншого боку, непримиренні суперечності між народом та його "ворогами"). Таку класифікацію було розроблено й охарактеризовано Мао ще у промові, виголошеній ним 27 лютого 1957 року на 11-му розширеному засіданні Верховної державної наради (відповідно, потім опублікованій не тільки в Китаї, а й у СРСР). А для їх розв'язання "Великий кормчий" запропонував використовувати, залежно від ситуації та гостроти конфлікту інтересів, демократичні та недемократичні (насильницькі) способи, методи та засоби (див. наприклад: Мао Цзе Дун, 1957: 3–22). У нині чинному Статуті ті самі, маоцзедунівські суперечності, їх типологію представлено так: "Підсилюючи й оновлюючи соціальне управління, КПК суворо розрізняє і правильно вирішує два типи неоднакових за своїм характером суперечностей – розбіжності між нами та нашими ворогами і суперечності в самому народі. Вона посилює комплексні заходи для забезпечення соціального порядку, щоб можна було твердою рукою придушувати за законом всю злочинну діяльність та всі злочинні елементи" (виділено нами. – В. В.), які завдають шкоди безпеці й інтересам держави, стабільності суспільства й розвитку економіки, і таким чином підтримує суспільство у стані тривалої стабіль-

ності", "стійко захищає суверенітет, безпеку та інтереси розвитку держави" (Полный текст Устава КПК..., 2017).

Із сучасних новацій про ворогів китайського народу можна визнати конкретний статутний припис: "У всьому процесі соціалістичної модернізації необхідно" **"боротися проти буржуазної лібералізації"** (Там само).

"П'яте уставне положення (нинішній соціально-економічний статус й рівень формацийного розвитку КНР, перспективи та часові параметри його підвищення). **"Наша країна, – записано у Статуті КПК, – перебуває і ще довго перебуватиме на початковій стадії соціалізму. Цей неминучий історичний етап здійснення соціалістичної модернізації в Китаї, що переживав у свій час економічну й культурну відсталість, триватиме не менше ніж сто років... У новому столітті й у нову епоху стратегічні завдання економічного й соціального розвитку полягають у тому, щоб до столітнього ювілею КПК (2021 року. – В. В.) повністю побудувати середньозаможне суспільство, а до сторіччя КНР (2049 року. – В. В.) повністю перетворити Китаї на модернізовану соціалістичну державу (виділено нами. – В. В.)"** (Там само).

"Шостий комплексний постулат (головні ідеї та приписи "стратегічної концепції розвитку справи соціалізму з китайською специфікою", вказівки для діяльності КПК на нинішньому етапі соціалістичного будівництва). **"Основна лінія Комуністичної партії Китаю на стадії соціалізму, – проголошує статутна вимога, – полягає в тому, щоб вести та згуртовувати багатонаціональний народ країни на виконання центрального завдання – економічного будівництва, на тверде збереження чотирьох основних принципів, на неухильне здійснення реформ та відкритості, на боротьбу за перетворення Китаю на багату, могутню, демократичну, цивілізовану, гармонійну та прекрасну модернізовану соціалістичну державу"**. Причому лише "власними силами та самовідданою працею". До того ж, стверджує головний документ китайських комуністів, **"тільки в разі реформ і відкритості можливий розвиток Китаю, а також соціалізму і марксизму"** (виділено нами. – В. В.) (Там само).

"І нарешті про комуністичне майбутнє китайського народу та об'єктивні передумови побудови комуністичного суспільства в Китаї". Це статутне положення КПК, вельми значуще для дослідження китайського (китаїзованого) марксизму і необхідне для розуміння стратегічної мети суспільно-політичних перетворень у нинішній КНР (її принципової відмінності, з одного боку, від ідеологеми-міфологеми прискореної – усього за 20 років – побудови комунізму в СРСР, проголошеної М.С. Хрущовим на XXII з'їзді КПРС у жовтні 1961 року і здекларованої у її новій (Третій) Програмі, а з іншого боку, очевидної аналогії з радянською концепцією та партійною доктриною "розвинутого соціалізму" як закономірного перехідного етапу (фази, стадії) побудови комуністичного суспільства, проголошених у "брежневську епоху застою"), стверджує: **"Найвищий ідеал і кінцева мета партії – здійснення комунізму. ... Марксизм-ленінізм відкрив закони історичного розвитку людського суспільства, його основні положення залишаються правильними і мають могутню життєву силу. Комунізм як вищий ідеал, якого прагнуть китайські комуністи, є здійсненням тільки на базі високого ступеня розвитку соціалістичного суспільства"**. При цьому далі підкреслено: **"Розвиток і вдосконалення соціалістичного ладу – тривалий історичний процес. Але якщо твердо триматися основних по-**

ложень марксизму-ленінізму і йти шляхом, обраним китайським народом із власної волі, який відповідає китайським реаліям, то справа соціалізму в Китаї обов'язково здобуде остаточну перемогу (виділено нами. – В. В.)" (Там само).

Підготовка та до з'їздивське обговорення в СРСР третьої Програми російсько-радянської Компартії тривали майже три роки (червень 1958 – липень 1961). Спочатку вона розроблялася майже сотнею статусних представників профільних наукових співтовариств. У її остаточному доопрацюванні активну участь взяли провідні наукові інститути, вищі партійні структури КПРС, державні відомства (Держплан та Держекономкомісія), громадські організації. На перший погляд, для інформаційної довідки про історію та базові ідеї ідеологемі/доктрини "побудови в Радянському Союзі комунізму" й необхідності для цього попередньої "фази розвинутого соціалізму" – але вже в дискурсі пострадянських наративів – цілком достатньо і фрагмента статті у Великій російській енциклопедії. У ній написано: "Припускалося, що вже до 1980 року "нинішнє покоління радянських людей житиме при комунізмі". Побудова комунізму пов'язувалася з виконанням таких завдань, як створення його матеріально-технічної бази, досягнення вищого, порівняно зі США, виробництва товарів на душу населення, розвиток комуністичних суспільних відносин і "виховання нової людини" на основі принципів "морального кодексу будівельника комунізму", який не суперечив загальнолюдським цінностям. Наприкінці 1960-х років, зважаючи на очевидну утопічність комуністичного проекту, ідеологами партії впроваджено поняття "розвинутий соціалізм", яке означало новий тривалий етап у розвитку соціалістичної фази й давало невизначено тривалу відстрочку для вступу до комуністичної фази. Побудову в СРСР розвинутого соціалізму проголосив генеральний секретар Л. І. Брежнев на 24-му з'їзді КПРС (1971), цей висновок було закріплено в Конституції 1977 (містила також характеристику цього етапу як закономірного на шляху до комунізму)" (Коммунистическая партия Советского Союза, 2004-2017).

Але, на нашу думку, для уточнення інформації з "Великої російської енциклопедії" та більш коректного розуміння ідейної і лексичної специфіки базових документів КПРС та КПК необхідно нагадати, що поняття "розвинений соціалізм" уперше було ужито Генсеком ЦК КПРС Л. В. Брежневим у зверненні до громадян з нагоди 50-ї річниці Жовтневої революції в 1967 році. А в Преамбулі Конституції СРСР 1977 року вже чітко записано, що, "керуючись", зокрема, "ідеями наукового комунізму": "В СРСР побудовано розвинуте соціалістичне суспільство. На цьому етапі, коли соціалізм розвивається на своїй власній основі, все повніше розкриваються творчі сили нового ладу, переваги соціалістичного способу життя, трудящі все ширше користуються плодами великих революційних завоювань. Це – суспільство, у якому створені могутні продуктивні сили, передова наука і культура, у якому постійно зростає добробут народу, складаються дедалі сприятливіші умови для всебічного розвитку особистості" (Конституція (Основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік). І ще один важливий теоретичний соціально-філософський та політико-ідеологічний момент для порівняння радянської та сучасної китайської партійних доктрин і стратегічних суспільно-політичних приписів / установок. Його суть полягає у тому, що Л. І. Брежневим у Звітній доповіді Центрального Комітету КПРС (1981 р.) було заявлено: "За цей час накопичено вели-

кий досвід соціалістичного й комуністичного творення в СРСР. Цей досвід незаперечно свідчить, що наш рух до комунізму здійснюється через етап розвинутого соціалістичного суспільства. Це ...необхідний, закономірний та історично тривалий період у становленні комуністичної формації (виділено нами. – В. В.)" (XXVI съезд Коммунистической партии Советского Союза, 1981: 97).

Таким чином, із вище цитованого уставного положення стає абсолютно очевидним те, що в *китаїзованому варіанті марксизму*, так само як в партійній доктрині КПК, головна мета будь-якого справжнього прихильника комуністичних переконань – це побудова комунізму. Він проголошується китайськими марксистами-комуністами і найвищим ідеалом, і єдиною стратегічною метою, визначальним напрямом подальшого прогресивного розвитку їх країни. Утім, треба зазначити, що ні в китаїзованій марксистській соціально- та політико-філософській теорії чи науковому дискурсі, ні в програмних документах КПК, не застосовується (а в китайському суспільствознавстві навіть не обговорюється і навіть не розробляється теоретично) концепт "*науковий комунізм*", як це було в СРСР після 1961 року і до зникнення Радянського Союзу в 1991 році (див., наприклад: Вілков, Руденко, 2017: 54-68; Vilkov, 2018: 48-53).

Щодо останнього (суспільно-політичної теорії в СРСР, так само як партійної доктрини КПРС), то тут необхідно підкреслити, що це була радикальна теоретична й ідеологічна реформа, насамперед у пропагандистських інтересах і цілях постсталінської компартійної верхівки. А її суть і наслідки полягали в тому, що в *радянському суспільствознавчому та політико-ідеологічному дискурсах після XXII з'їзду КПРС (1961) ленінське поняття "науковий соціалізм" стосовно марксизму підлаштували під конотації концепту "науковий комунізм", фактично замінили ним. І з того часу він став загальним і базовим у радянській марксистсько-ленінській теорії суспільного розвитку та політико-ідеологічній доктрині КПРС.*

З погляду ідеологічного підходу поява ідейного конструкту "*науковий комунізм*" у радянському суспільствознавстві і потім його активне опрацювання суспільствознавцями, навіть розгортання його в цілісну теорію, яка стала першоосновою партійної доктрини і стратегічної програми Компартії Радянського Союзу, є абсолютно логічними. *По-перше*, це стало черговою декларацією того, що марксистсько-ленінське вчення про комунізм не є утопією, якими визнавалися й були всі домарксистські концептуально оформлені уявлення про соціалістичне та комуністичне суспільства. *По-друге*, це було своєрідною публічною заявою радянських партійних та ідеологічних ієрархів радянському народу і всьому світу, що в СРСР сталінський етап побудови соціалізму ("в основному") завершено й починається наступний закономірний етап розвитку комуністичної суспільно-економічної формації (яка, згідно з теорією К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна, а далі і з радянським марксизмом, є цілісним формоутворенням і закономірно проходить *дві фази* свого поступу – "*соціалістичну*" та "*комуністичну*") – будівництво соціально-економічного й духовно-культурного фундаменту комунізму. І *по-третє*, марксистсько-ленінська філософія завжди позиціонувала себе як "ідеологічна наука та наукова ідеологія", тому використання поняття "науковий комунізм" не допускало жодних сумнівів у тому, що процес створення комуністичного суспільства в СРСР базуватиметься не на фантазіях або мріях комуністів, і

насамперед керівництва КПРС часів Хрущова, а виключно на засадах наукового знання про суспільство, на пізнаних та науково-теоретично осмислених марксистами об'єктивних закономірностей (всезагальних тенденцій) усієї його історії.

Персоніфіковано розроблення і введення "наукового комунізму" як базового складника радянського суспільствознавства пов'язують із М. С. Хрущовим, а передусім – впливовим ідеологом у Політбюро КПРС М. А. Сусловим, а також із ініціативами нового покоління філософів, істориків і соціологів – майбутніх впливових науковців та керівників провідних наукових академічних інститутів – Ю. П. Францева, М. М. Руткевича, О. М. Ковальова, академіків-суспільствознавців П. М. Федосєєва та О. М. Румянчева. Вони "науковий комунізм" уявляли чимось на кшталт "теорії змін соціалістичного суспільства", соціологічної науки "без соціологічної фактології, але з прогнозом найближчого майбутнього. Це, на їхню думку, було тим, що потрібно знати про радянське суспільство, щоб брати участь в остаточному його перетворенні на комуністичне. Недарма ж у Третій програмі партії, прийнятій на XXII з'їзді КПРС у 1961 році, було дано наразі розгорнуте визначення комунізму" (цит. за: Сечнев, 2015).

Уперше офіційно, на державному рівні дефініцію комунізму було запропоновано в 1961 році у Програмі КПРС. У ній проголошувалося: "Комунізм – це безкласовий суспільний устрій із єдиною загальнонародною власністю на засоби виробництва, повною соціальною рівністю всіх членів суспільства, де разом із всебічним розвитком людей відсутність і продуктивні сили на основі науки й техніки, що постійно розвиваються, усі джерела суспільного багатства поллються повним потоком і здійсниться великий принцип "від кожного – за здібностями, кожному – за потребами". Комунізм – це високоорганізоване суспільство вільних і свідомих трудівників, праця на благо суспільства стане для всіх першою життєвою потребою, усвідомленою необхідністю, здібності кожного будуть застосовуватися з найбільшою повнотою для народу" (Программа Коммунистической партии Советского Союза, 1965: 544).

Дослідникам політичної науки, а також тим, хто не знайомий із історією й постулатами радянської партійної доктрини, нагадаємо, що останнє роз'яснення, яке було офіційно задекларовано від імені КПРС, дано в "Новій редакції" Програми партії. Її було прийнято на початку "перебудови" в СРСР XXVII з'їздом у 1986 році; і вона оптимістично-утопічно й абстрактно-гуманістично проголошувала: "Комунізм – це безкласовий суспільний лад з єдиною загальнонародною власністю на засоби виробництва, повною соціальною рівністю всіх членів суспільства, де разом із всебічним розвитком людей виростуть і продуктивні сили на основі науки й техніки, що постійно розвиваються, всі джерела суспільного багатства поллються повним потоком і здійсниться великий принцип "від кожного – за здібностями, кожному – за потребою". Комунізм – це високоорганізоване суспільство вільних і свідомих трудівників, у якому утвердиться громадське самоврядування, праця на благо суспільства стане для всіх першою життєвою потребою, усвідомленою необхідністю, здібності кожного будуть застосовуватися з найбільшою користю для народу" (Материалы XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза, 1986: 138).

Таким чином, порівняно з дефініцією 1961 року, в "Новій редакції" Програми КПРС 1986 року визначення головних ознак комунізму фактично залишилося без

будь-яких змін. До дефініції комуністичного суспільства лише було додано нову його ознаку – "утвердиться громадське самоврядування", а замість "застосування здібностей кожного з найбільшою повнотою для народу" було запропоновано аналогічне їх суспільне застосування, але вже "з найбільшою користю".

Що ж до інтерпретації суті й ролі розвинутого соціалізму як нового, раніше не прогнозованого марксистами XIX – першої половини XX століття особливого етапу у процесі побудови комуністичного суспільства, то китайські дослідники-марксиста й політики, як і політичне керівництво в СРСР, починаючи з постхрущовської доби, нині визнали його безумовну необхідність, тобто заявили, що між стадією / фазою соціалізму й комунізмом має бути своєрідний перехідний етап / ступінь розвитку соціалістичної системи, а саме етап розвинутого соціалізму. А істотної, теоретичної, принципової смислової різниці між поняттями "розвинутий соціалізм" (концепт КПРС) і "високий ступінь розвитку соціалістичного суспільства" (термін Уставу КПК), на нашу думку, немає. Таким чином розбіжність у назвах проміжного, перехідного етапу від стадії "соціалізму" (перша фаза комуністичної суспільно-економічної формації), до стадії "комунізму" (її друга фаза), яка проявилася в сучасних різновидах марксизму, тобто між радянським марксизмом-ленінізмом і китайським марксизмом, можна вважати суто стилістичною.

Бо підкреслимо, що Марксова комуністична концепція-ідеологема, зокрема її аксіоматика, стала фундаментом для соціально- й політико-філософської, а також політекономічної теорії радянського марксизму, була ідейним стрижнем державної політичної ідеології в Радянському Союзі; вона за змістом доповнювалася (корегувалася, деталізувалася, насичувалася аргументацією тощо) радянськими суспільствознавцями та ідеологами ВКП(б) – КПРС до кінця 1950-х років. Крім того, "соціалістично-комуністичний проект" (який не передбачав ніякої стадії розвинутого соціалізму) усіма доступними силами, політико-ідеологічними засобами та ресурсами, як усередині СРСР, так і зовні, – протягом багатьох десятиліть після революції 1917 року – державно-політична влада, численні інститути гігантської партійної управлінської машини активно й цілеспрямовано прагнули і намагалися реалізувати на практиці в Радянському Союзі. І лише у другій половині XX століття, у "брежнєвську епоху", радянські теоретики-суспільствознавці й компартійні ідеологи переглянули класичну марксистську двофазну модель еволюції комуністичної суспільно-економічної формації, додавши до неї третю – розвинутого соціалізму. Якраз його й стали розуміти й інтерпретувати як особливий і необхідний етап на шляху від соціалізму до комунізму.

Також зазначимо, що між СРСР і КНР, між керівництвом КПРС та КПК виявилася одна принципова політико-ідеологічна і навіть ментальна відмінність: китайські теоретики, ідеологи, керівники держави й партії (враховуючи не лише проблемний та сумний досвід історії Радянського Союзу, а й методи та наслідки агресивної політики "Великої пролетарської культурної революції", що проводилася Мао Цзедунем та його малоосвіченими адептами з 1966 по 1976 рік) традиційно не роблять гучних заяв про швидку перемогу комунізму (як це зробив М. С. Хрущов, а за ним повторювали ще кілька років інші партійні ієрархи та пропагандисти). Після закінчення "доби володарювання Мао" керівництво китайської Компартії не робить і радикальних заяв, не приймає явно волонтаристських рішень заради штучного прис-

корення та стимулювання практичного втілення їхньої стратегічної мети та офіційно задекларованого ідеалу – побудови комунізму в Китаї. А що особливо важливо, у закріплених у Статуті програмних завданнях і цілях китайської Компартії фактично заперечується можливість досягнення фази комунізму протягом дуже короткого періоду (за кілька десятиліть).

І це не просто характерна особливість політичної культури китайців – оперувати символами, не розкривати до деталей свої глобальні плани або називати однозначні соціально-економічні показники в розвитку країни, які слугували би безспірним підтвердженням того, що реалізація їхніх масштабних, стратегічних проєктів відбулась. Так само як це не є свідченням нездатності китайських марксистів – теоретиків та політиків – науково і стратегічно прогнозувати й планувати майбутнє китайського суспільства. У цьому випадку питання в іншому: оскільки відсутність часових маркерів у програмних документах КПК або публічних вказівок чи заяв її лідерів про конкретні (не ритуального характеру) дати завершення певних етапів соціалістичного та комуністичного будівництва в КНР передусім означає визнання ними того, що *неможливі* й *неприпустимі* революційний соціально-економічний, техніко-технологічний та духовно-культурний *стрибок* (швидкій перехід на новий якісний рівень розвитку) *Китаю* (цього складноорганізованого соціуму, політикуму, поліетнічної національної спільноти, неповторного й самодостатнього культурно-цивілізаційного типу, та ще й в умовах глобально перетворення наявного світопорядку) *із соціалізму в комунізм*. Навпаки, усі суб'єкти китайського політичного класу та наукового співтовариства є переконаними адептами теоретичної установки, яка аксіоматично постулює (не потребує доказів чи додаткових аргументів), що процес комуністичного будівництва, поперше, буде дуже тривалим за часом, а по-друге, за типом, способом свого прогресивного розвитку *він може бути лише еволюційним* (тривалим й поступовим).

Висновки. Вочевидь, неповторна політична історія Китаю минулого століття виявилася в тому, що лєнінсько-сталінська модель марксистської філософії (яка, нагадаємо, теоретико-методологічно і світоглядно базувалася на діалектичному та історичному матеріалізмі), перетворилася в умовах початкового етапу соціалістичного та національно-державного будівництва в КНР на метанарацію. Вона була панівною в ізольованій від зовнішніх західних ідейних впливів системі філософського й соціально-політичного знання та пізнання в Китайській Народній Республіці, а також відчувала на собі формальні й неформальні обмеження та заборони, продиктовані приписами компартійної політичної доктрини та соціально-економічної програми КПК, філософськими уявленнями й ідеологічними переконаннями її лідерів (див., наприклад: Ли Цзюньжу, 2017; Vilkov, 2022).

Тому у процесі реалізації соціально-економічної та політичної стратегії КПК, орієнтованої вже на принципи ринкової економіки (фактично – приписів розробленої Ден Сяопіном її нестандартної для марксизму теоретичної моделі) та лібералізованої системи політичного представництва (тобто на етапі практичного втілення проєкту побудови "*ринкового соціалізму*", названого "*соціалізмом із китайською специфікою*", що передбачало відкритість економіки й зовнішньої політики країни західному світові та його нормам й цінностям), перед ідеологами й науковим співтовариством філософів і політологів у КНР цілком законірно постала проблема модернізації марксистського філософського вчення.

Розв'язання проблеми призвело до того, що китайський марксизм став інтерпретуватися в КНР як національний різновид марксистського вчення. А для теоретичної обґрунтованості й аргументованості цього в науковий обіг було введено, а в літературі популяризувалося поняття "*китаїзований марксизм*" ("*adaptation of Marxism to the Chinese context*"). До речі, для того щоб якось науково-теоретично й політико-ідеологічно забезпечити процес використання концепту "*китаїзований марксизм*" (а ним не перше десятиліття оперують у своїх працях і виступах лідери КПК та КНР, він застосовується як базове поняття/термін у статутних та програмних документах китайської Компартії), деякі філософи в сучасному Китаї запропонували розглядати основні течії в марксизмі як його особливі національні (фактично націоналізовані) різновиди чи форми, кожна з яких нібито необхідна для теоретичного аналізу неповторних конкретно-історичних умов та розв'язання практичних проблем, реалізації можливостей і бачення перспектив розвитку кожної окремої країни в сучасному світі. Наприклад, китайський дослідник Чжан Шухуа доводить, що радянська філософська й суспільно-політична думка (тобто *марксизм-лєнінізм*) є "*блискучим зразком русифікації марксизму*", ініційованої ще В. І. Ленінін (комплекс новаторських ідей якого китайські дослідники вважають й іменують "*лєнінізмом*") для забезпечення революційного процесу в Росії та побудови соціалізму в СРСР (див., зокрема: Чжан Шухуа, 2017).

Проте ідея про особливість *китайського марксизму*, поняттєво-термінологічно зафіксована у статутних документах КПК і концептуально визначена і охарактеризована у працях китайських філософів та суспільствознавців як *марксизм особливий*, "*китаїзований*", знов актуалізувала для марксистської теоретичної думки давню, але фундаментальну проблему. Її суть (в ідейному, теоретико-методологічному та ідеолого-політичному аспектах) полягає в тому, що самим обґрунтуванням концепту "*китаїзований марксизм*" заперечується можливість і необхідність існування й розвитку марксистського вчення як універсальної загально- та соціально-філософської теорії, а також революційної, політичної й соціально-економічної концепції (відповідно – партійно-політичної доктрини).

Відбувається це тому, що в теоретико-методологічному плані, розробляючи та обґрунтовуючи наявність у всесвітній історії марксизму лише його *специфічних* чи *національно-особливих* форм, які класифікують і позначають як *китаїзований*, *русифікований*, *югославський* тощо, вчені та ідеологи абсолютизують національну специфіку в процесі розвитку марксизму. Вони визнають теоретично й ідеологічно цінною модернізацію чи адаптацію марксистської аксіоматики тільки відповідно до конкретно-історичних умов суспільного життя. У цьому разі марксистська теорія доволі стандартно (що неодноразово вже відбувалося в різні епохи) розуміється й інтерпретується філософами й політичними діячами як практичне, суто інструментальне застосування марксизму до національних особливостей, до неповторної об'єктивно-історичної логіки та завдань процесів соціалістичних революцій, соціалістичного національного та державного будівництва у кожній окремій країні, до цілей та способів здійснення в них соціально-економічних, політичних та культурних перетворень (див., наприклад, публікації Лі Цзюньжу, Чжан Шухуа).

Утім, у теоретико-методологічному плані окреслена вище націоналізація марксизму вступає в суперечність із одним із його найважливіших і універсальних діалек-

тичних приписів, який у лєнінському формулюванні наголошує, що "окреме не існує інакше, як у тому зв'язку, який веде до загального", "окреме є (так чи інакше) загальним. Будь-яке загальне є (частина чи бік, чи сутність) окремого. ... Будь-яке окреме не повністю входить до загального і т. ін., і т. ін." (Лєнін, 1969: 318). Якщо ж конкретніше, то *ідея* того, що наукову цінність і значення мають лише національні форми чи різновиди марксистського вчення, фактично означає заперечення можливості й необхідності його існування та розвитку як цілісного й універсального вчення. Такий підхід стимулює абсолютизацію конкретно-історичної неповторності його проявів, стає ідейно-теоретичною й політико-ідеологічною платформою для визнання й апології загально- та політико-філософської моделі, яка вимагає визнання того, що марксистське вчення може бути лише сумою його самодостатніх національних або націоналізованих теоретиками та ідеологами форм, які співіснують в історії під загальним, революційним, прогресивним та все ще привабливим для багатьох спільнот і соціальних груп ім'ям "марксизм". Хоча, що неодноразово було підтверджено в історії, вищезгадана "модернізація" (як націоналізація) марксистського вчення може стати ідейно-теоретичним і методологічним живильним середовищем для філософського й ідеологічного ревізйонізму.

Це дослідження виконується в межах проєкту "Китайський марксизм та його соціокультурні наслідки" (науковий керівник – д-р філос. наук, проф. Сергій Руденко, номер 0122U001967).

Список використаних джерел

- Андропов Ю. В. Учение Карла Маркса и некоторые вопросы социалистического строительства в СССР. Москва : Изд-во политической литературы, 1983. 31 с.
- Вилков В. Ю. Аксиоматика политико-философской модели национального и национально-государственного строительства Юргена Хабермаса. *Вопросы философии*. 2017. № 2. С. 5–17.
- Вилков В. Ю. Нации и национальная государственность. Очерки истории социально- и политико-философской мысли. Saarbrücken : Lambert Academic Publishing, 2017. 357 с.
- Вилков В. Ю. Генезис поняття нації. Вид. 3-тє. Київ : Видавель Карпенко В. М., 2014. 372 с.
- Вилков В. Ю. Ідеологема та міфологема "національна ідея": українська політико-філософська традиція в дискурсі сучасної теорії демократії (частина перша). *Współpraca Europejska*, 2018. № 3 (34). С. 9–30.
- Вилков В. Ю., Руденко С. В. Запровадження "наукового комунізму" в СРСР як визначальний чинник створення системи спеціалізованої політологічної освіти і напрямку наукових досліджень політики в Київському університеті. *Współpraca Europejska*. 2017. № 5 (24). С. 52–73.
- Коммунистическая партия Советского союза. *Большая российская энциклопедия (2004–2017)*. URL: https://bigenc.ru/domestic_history/text/2085938
- Конституція (Основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 07.10.77. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77>
- Коротченко Е. П. Метанаррація. Постмодернізм. *Енциклопедія*. Минск : Интерпрессервис. 2001. С. 459–461.
- Лєнін В. І. Філософские тетради. К вопросу о диалектике. *Полн. собр. соч.*, 5 изд. – Т. 29. Москва : Изд-во полит. лит-ры. 1969. С. 316–322.
- Ли Цзюньжу. Об основных вопросах китаизации марксизма. *Свободная мысль*. 2017. URL: <http://svom.info/entry/759-ob-osnovnyh-voprosah-kitaizacii-marksizma/>
- Мао Цзе Дун. К вопросу о правильном разрешении противоречий внутри народа. Москва : "Правда". 1957. С. 3–22.
- Материалы XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза. Москва : Политиздат, 1986. 352 с.
- Полный текст Устава КПК, принятого с частичными поправками 19-м Всекитайским съездом КПК 24 октября 2017. Пекин, 3 ноября 2017. URL: http://russian.news.cn/2017-11/03/c_136726536.htm
- Программа Коммунистической партии Советского Союза. *Хрестоматия по истории КПСС* : в 2 т. Москва : Политиздат, 1965. Т. 2. С. 499–607.
- Сечнев А. "Против антисоветской идеологии маоцзедунизма". За чем в СССР был создан научный коммунизм и как он стал оружием

- против Китая. *Lenta.ru*. 8 августа 2015. URL: <https://lenta.ru/articles/2015/08/08/sciencecommunism/>
- Сталин И. В. Об основах ленинизма. *Сочинения*. Москва : Гос. изд-во полит. лит-ры. 1952. Т. 6. С. 69–188.
- Сунь Вэйпин. Марксистская философия в современном Китае. Состояние и тенденции исследований. *Свободная мысль*. 2017. URL: <http://svom.info/entry/761-marksistskaya-filosofiya-v-sovremennom-kitae-sosto/>
- Хабермас Ю. Вовлечение другого. *Очерки политической теории*. СПб. : Наука, 2001. 417 с.
- Хабермас Ю. Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства. *Нации и национализм*. Москва : Praxis. 2002. С. 364–380.
- XXVI съезд Коммунистической партии Советского Союза. 23 февраля – 3 марта 1981 года. Стенографический отчет. Москва : Политиздат, 1981. Т. 1. 382 с.
- Чжан Шуухуа. Ленинизм – блестящий образец русификации марксизма. *Свободная мысль*. 2017. URL: <http://svom.info/entry/753-leninizm-blestyashij-obrazec-rusifikacii-marksizma/>
- Ян Э. Государственное и этническое понимание нации: противоречия и сходство. *Полис*. 2000. № 1. С. 114–122.
- Constitution of the Communist Party of China. General Program. 2017. URL: http://www.xinhuanet.com/english/download/Constitution_of_the_Communist_Party_of_China.pdf
- Rudenko S., Vilkov V. Paradigms of the Nations Classification in European and Soviet Marxism. *Ukrainian Policymaker*. 2020. Vol. 6. P. 85–103. URL: <https://doi.org/10.29202/up/6/9>
- Vilkov V. The Concept of Nation: the Main Trends of Genesis in the 18th – early 20th Centuries in the Discourse of non-Marxist Paradigms. *Ukrainian Policymaker*. 2021. Vol. 8. P. 138–153.
- Vilkov V. Modernization of Marxism in Modern China: Alternative Philosophical and Social Studies Interpretations. *Ukrainian Policymaker*. 2022. Vol. 10. P. 96–84. URL: http://www.ukrpolitic.com/journals/2022/10/UP_vol_10_Vilkov.pdf
- Vilkov V. The Russian Marxist concept of the nation: Soviet de-Stalinization problems and the main trends of anti-Marxist revisionism in post-Soviet Ukraine. *Research, challenges and development prospects in the area of social sciences* : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba "Balijs Publishing", 2020. P. 36–65.
- Vilkov V. "Scientific Communism" and the Modern Political Science in Ukraine. *Ukrainian Policymaker*. 2018. Vol. 2. P. 48–55. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/381503.pdf>

References

- Andropov, Y.V. 1983. The Teachings of Karl Marx and some Issues of Socialist Building in the USSR. Moscow: Political literature publishing house. 31 p. [In Russian].
- Constitution (fundamental law) of the Union of Soviet Socialist Republics. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77> [In Ukrainian].
- Constitution of the Communist Party of China. General Program. (2017). http://www.xinhuanet.com/english/download/Constitution_of_the_Communist_Party_of_China.pdf [In English].
- Full Text of the CPC Constitution, adopted with partial amendments by the 19th CPC National Congress. (2017). http://russian.news.cn/2017-11/03/c_136726536.htm [In Russian].
- Habermas, Jü. (2001). Involvement of the Second One. Essays on Political Theory. St. Petersburg: Nauka. 417 p. [In Russian].
- Habermas, Jü J. (2002). The European Nation-State – Its Achievements and Its. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship. Nations and nationalism. Moscow: Praxis. P. 364–380. [In Russian].
- Korotchenko, E. P. (2001). Metanarrative // Postmodernism. Encyclopedia. Minsk: Interpresservis. P. 459–461. [In Russian].
- Lenin, V.I. (1969). Philosophical Notebooks. On the Question of Dialectics. Collected Works. Issue 5, Vol. 29. Moscow: State Publishing House of Political Literature. P. 316–322. [In Russian].
- Li, Junju. (2017). On the main questions of the sinicization of Marxism. <http://svom.info/entry/759-ob-osnovnyh-voprosah-kitaizacii-marksizma/> [In Russian].
- Mao, Jie Dong. (1957). On the Correct Handling of Contradictions Among the People. Moscow: Pravda. P. 3–22. [In Russian].
- Materials of the 27th Congress of the Communist Party of the Soviet Union. (1986). Moscow: Politizdat. 352 p. [In Russian].
- Program of the Communist Party of the Soviet Union. (1965). // *Хрестоматия по истории КПСУ*. In 2 volumes. Vol. 2. Moscow: Politizdat. pp. 499–607 [In Russian].
- Rudenko, S., Vilkov, V. (2020). Paradigms of the Nations Classification in European and Soviet Marxism // *Ukrainian Policymaker*. Vol. 6. P. 85–103 <https://doi.org/10.29202/up/6/9> [In English].
- Sechniev, A. (2015). "Against the Anti-Soviet Policy of MaoZedongism". Why Scientific Communism Was Created in the USSR and How it Became a Weapon Against China. <https://lenta.ru/articles/2015/08/08/sciencecommunism/> [In Russian].
- Stalin, I.V. (1952). On the Foundations of Leninism. Works. Vol. 6. Moscow: State Publishing House of Political Literature. pp. 69–188. [In Russian].

Sun, Weiping. (2017). Marxist Philosophy in Modern China. State and Trends of Research. <http://svom.info/entry/761-marksistskaya-filosofiya-v-sovremennom-kitae-sosto/> [In Russian].

The Communist Party of the Soviet Union. (2004-2017). // Great Russian Encyclopedia. (2004-2017). https://bigenc.ru/domestic_history/text/2085938 [In Russian].

Yan, Ye. (2000). State and Ethnic Understanding of the Nation: Contradiction and Convergence. *Polis*. № 1. P. 114–122. [In Russian].

Vilkov, V. (2017). Axioms of the Political and Philosophical Model of Nation and Nation-State Building by Jürgen Habermas. *Voprosy Filosofii*. № 2. P. 5-17. [In Russian].

Vilkov, V. (2022). Modernization of Marxism in Modern China: Alternative Philosophical and Social Studies Interpretations // *Ukrainian Policymaker*. Vol. 10. P. 96-84 http://www.ukropolit.com/journals/2022/10/UP_vol_10_Vilkov.pdf [In English].

Vilkov, V. (2017a). Nations and National Statehood. Essays on the History of Socio-political and Philosophical Thought. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing. 357 p. [In Russian].

Vilkov, V. (2018). "Scientific Communism" and the Modern Political Science in Ukraine // *Ukrainian Policymaker*. Vol. 2. P. 48-55 <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/381503.pdf> [In English].

Vilkov, V. (2021). The Concept of Nation: the Main Trends of Genesis in the 18th – early 20th Centuries in the Discourse of non-Marxist Paradigms // *Ukrainian Policymaker*. Vol. 8. P. 138-153 <https://doi.org/10.29202/up/8/15> [In English].

Vilkov, V. (2018). The Ideologeme and Mythologeme of the National Idea: Ukrainian Political and Philosophical Tradition in the Discourse of Modern Theory of Democracy (part one). *Współpraca Europejska*. № 3 (34). P. 9–30. [In Ukrainian].

Vilkov, V. (2020). The Russian Marxist concept of the nation: Soviet de-Stalinization problems and the main trends of anti-Marxist revisionism in post-Soviet Ukraine // Research, challenges and development prospects in the area of social sciences: Collective monograph. Riga: Izdevniecība "Balija Publishing". P. 36-65. [In English].

Vilkov, V., Rudenko, S. (2017). The introduction of "scientific communism" in the Soviet Union as a determining factor of creating a system of specialized political science education and research policy directly at Kiev University // *Współpraca Europejska*. № 5 (24). P. 52-73. [In Ukrainian].

XXVI Congress of the Communist Party of the Soviet Union. February 23 – March 3, 1981. Shorthand report. (1981). Vol. 1. Moscow: Politizdat. 382 p. [In Russian].

Yan, Ye. (2000). State and Ethnic Understanding of the Nation: Contradiction and Convergence. *Polis*. № 1. P. 114–122. [In Russian].

Отримано: 24.11.2022
Ухвалено до друку: 19.12.2022
Опубліковано: 30.12.2022

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Philosophy, 2(7), 10-18.

UDC 329+323.1/323.4

<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-2/11>

Viacheslav Vilkov, PhD (Philosophy), Associate Prof., Senior Researcher

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-3542-0756>

e-mail: tvvvilkof59@gmail.com

DOCTRINAL PROVISIONS OF THE GENERAL PROGRAM OF THE COMMUNIST PARTY OF CHINA AS A SYSTEM OF IDEATIONAL-THEORETICAL AND POLITICAL-IDEOLOGICAL PRESCRIPTIONS FOR RESEARCH OF MODERN CHINESE MARXISM

The article reveals ideological-theoretical, methodological, and politico-ideological basic principles for an adequate analysis of the specifics of modern Chinese (Sinicized) Marxism.

The attributive features of modern Chinese Marxism (Marxism with Chinese specifics (the adaptation of Marxism to the Chinese Context, Sinicized Marxism), as the most effective version in world history for correcting and modernizing the axiomatics of the Marxist-Leninist theoretical model of social development, as well as improving the ideology of the ruling Communist Party in order to increase the effectiveness of its domestic and foreign state policies, have been characterized by means of concrete-historical and systematic comparative analysis of the ideational grounds and basic socio-philosophical postulates, political and ideological prescriptions of the program documents of the Communist Party of the Soviet Union and the Communist Party of China.

Within the framework of this study, special attention has been paid to highlighting the essence and features of the Soviet and Chinese strategy of socialist construction, created to implement Marxist socialist and communist projects, as well as revealing the scientific evaluation of the differences between the political doctrines of the CPSU and the CPC in the interpretation of objective logic (the duration of stages, goals, and objectives of fundamental economic, social, political, and cultural transformations) of the process of constructing high-level development socialism ("developed socialism") and the further progressive movement of such a society to the phase of communism.

Keywords: *Marxism-Leninism, Chinese Marxism, Sinicized Marxism, CPSU, CPC, Developed Socialism, Communism.*

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Philosophy, 2(7), 19-21.
UDC 3/9+(438)(510)323.2
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-3/11>

Katherine Gan, Master of Political Science, Researcher
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9357-7391>
e-mail: katherinegan.knu@gmail.com

POLISH-CHINESE RELATIONS IN THE FRAMEWORK OF BELT AND ROAD INITIATIVE: PERSPECTIVES AND PROBLEMS

The article is devoted to the disclosure of the main problems and the definition of prospects in Polish-Chinese relations within the BRI. The main emphasis is placed on the problems in the field of politics, economy, and infrastructure, as well as the place of Poland in the BRI. The purpose of the article is to analyze the most important features of the Polish-Chinese relations within the framework of the Belt and Road Initiative.

Keywords: China, Poland, Belt and Road Initiative.

Introduction. On September 7, 2013, Chinese President Xi Jinping for the first time taught the idea of creating the Chinese initiative "Economic Belt of the Silk Road" (SREB). Since then, the initiative has gone through several name changes and is now known as the Belt and Road Initiative, becoming a cornerstone of China's foreign policy. The main goal of the initiative is to create land corridors that would connect Western Europe and China with high-speed rail and highways.

The Republic of Poland is a major logistics hub and corridor to Western Europe. It is through the territory of Poland that the main route of the ground part of the Belt and Road Initiative should pass. Official Beijing is interested in the positive evaluation of the country's participation in the project by the Polish authorities and the public.

Development of Cooperation and Partnership. Diplomatic relations between China and Poland began on October 5, 1949, when Poland announced the recognition of the People's Republic of China. On October 7, the two countries established diplomatic relations at the level of ambassadors. During the Cold War, the main focus of bilateral relations was cultural exchanges. After 1989, China, not a priority of Polish policy, faded into the background. In addition, even after Poland acceded to NATO in 1999 and the EU in 2004, bilateral relations, although maintained, were not intense. The situation began to change in connection with the conclusion of a strategic partnership agreement in 2016, since by that time; it became evident that the development of partnership relations with China could bring significant benefits (The official website of the President of the Republic of Poland, 2016). Moreover, although at that time, Poland did not yet have a strategy defining Poland's foreign policy toward China, economic cooperation with China was singled out as one of the priorities of the country's foreign policy for 2012–2016.

Poland is the first CEE country to become a member of the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), established in 2016. In addition, the Investment Cooperation Fund was also established with the help of Poland (and Hungary). Poland is the first country in the region to join the third stage of the Sino-European initiative "Rational and Safe Trade Routes" (at the same time, such countries from the "16 + 1" format as the Czech Republic, Hungary, Lithuania, Romania, and Slovakia became observers). The choice of the venue for the first summit – Warsaw – is not accidental either (European Commission. Smart and Secure Trade Lanes Pilot).

In 2015, parliamentary elections were held in Poland, where the Law and Justice (PiS) party received the majority

of votes. As a result, Poland moved away from the European Union in its views on migration policy (in particular, Poland is against the forced distribution of refugees from Italy and Greece according to quotas) and gravitates toward the United States and NATO, while at the same time starting to pursue an active policy towards China.

In 2016, during the visit of Chinese President Xi Jinping to Poland, a strategic partnership agreement and many other documents were signed that imply cooperation in various fields: politics, trade, finance, logistics, transport, infrastructure, agriculture, environmental protection, and culture. The parties stressed that both countries are strengthening the relationship not only at the economic but also at the political level.

Poland has high hopes for the strengthening of political contacts, which will already help to strengthen economic interaction between the two sides.

Why Poland is Important for China? There are many reasons why Poland is a promising political and trading partner for China. This article discusses the primary and most evident of them.

Firstly, this country is the largest economy among other CEE countries. Over the past ten years, Poland's GDP has grown by 48,7 %, and the inclusion of the country in the EU has allowed Poland to increase its exports to the EU almost three times.

As for trade relations with China, it should be noted that in 2020, Poland exported \$ 3,38B to China. The main products that Poland exported to China were Refined Copper (\$ 565M), Gas Turbines (\$ 241M), and Coke (\$ 124M). During the last 25 years, the exports of Poland to China have increased at an annualized rate of 15,4 %, from \$ 94,1M in 1995 to \$ 3,38B in 2020. In 2020, China exported \$ 31,8B to Poland. The main products that China exported to Poland were Office Machine Parts (\$ 1,7B), Broadcasting Equipment (\$ 1,47B), and Computers (\$ 1,42B). During the last 25 years, the exports of China to Poland have increased at an annualized rate of 17,5 %, from \$ 564M in 1995 to \$ 31,8B in 2020. Obviously, such data speak of highly favorable prospects for both countries (The Observatory of Economic Complexity, 2020).

Secondly, Poland receives assistance from the EU Structural Funds, which made it possible to build roads and energy infrastructure, improve the environment and develop innovative products. According to the European Structural and Investment Funds program for 2014–2020, Poland should receive an amount of 86 bn EUR (European Commission. European Structural & Investment Funds).

Thirdly, in parallel with the economy, the authority of Poland in the EU is also growing. The document on priorities in Poland's foreign policy (2012–2016) states that it is important for Poland to create a positive image as a member of the European Union, capable of influencing the countries of the region with its foreign policy. In addition, perhaps, Poland, one of the 16 countries participating in the dialogue, seeks to play an essential political role in the region. It can be concluded that China, seeing this state of affairs, decided to take advantage of the situation and stimulate the development of Chinese-Polish relations, also to have a "voice" and promote its interests in the region (Yao Le P., 2017).

Fourthly, the geographical position of the country, a developed transport and logistics system, as well as the post-industrial orientation of the economy, which made it possible to turn to such areas as high-tech production, aircraft, auto, and mechanical engineering, fit into the Belt and Road Initiative.

Therefore, Poland is a suitable country to enable China to learn about the European market, investment conditions, and opportunities and thus gain experience to promote the Belt and Road Initiative further.

Perspectives & Problems: Polish View. The Polish view of the Belt and Road Initiative primarily focuses on the potential economic and political benefits the country can receive from participating in the project.

A pragmatic view of Polish-Chinese relations prevail among experts in Poland. Their main theses are a cautious attitude towards Chinese initiatives, a balanced economic policy, and participation in Chinese side projects only if there is one hundred percent financial benefit in the medium and long term. The analysis of pragmatists cannot be called overly optimistic, but they do not openly criticize the project. For example, A. Vangeli writes about the controversial nature of the initiative. He notes that, on the one hand, China offers its version of world development, which differs from the Western one in terms of new thinking and practice. On the other hand, the China authorities pursue the same goals as the United States and the European Union, promoting the ideas of a global world market. Therefore, cooperation with China is necessary, but on the condition that the principle of mutual benefit is considered and the project is in the interests of the European Union (Vangeli, 2019).

A. Brona also notes the imperfection of the initiative. The author argues that despite China's attempts to create a new basis for international relations based on equality and justice, there are risks that, over time, the Chinese side will begin to use the benefits of the Belt and Road Initiative for its selfish interests, regardless of other countries. This situation may arise due to a large number of participants in the initiative who find it difficult to reach a consensus. The author predicts that due to this shortcoming, the project will lose its attractiveness soon (Brona, 2018).

At the same time, P. Pendrakowska, in her article "Poland's perspective on Belt and Road Initiative," emphasizes that China declaratively strives for a balance and harmonious development built on the "win-win" principle. However, some misunderstandings cannot be ruled out. The author declares the need to develop a common strategy at the national level regarding the Belt and Road Initiative, which could offset the negative effects of the participation of Poland (Pendrakowska, 2019).

According to researchers T. Bieliński, T. Markiewicz, E. Oziewicz, despite the qualitative growth of direct investment from China in the country's economy, Chinese

business, first of all, is aimed at building commercial and industrial infrastructure for the delivery of goods to Western Europe. As a result, the entire interest of the Chinese side comes down to using Poland to create a convenient platform to access Western Europe's markets. The authors call for caution about the Chinese initiative and strict control of all investment flows passing within the Belt and Road Initiative framework (Bieliński et al., 2019).

On the other hand, we cannot fail to note that there is an optimistic view of the Belt and Road Initiative in the Polish scientific discourse. The main argument is the successful interaction between the Lodz Voivodeship and Sichuan Province in implementing the Belt and Road Initiative framework.

Thus, for example, T. Kamiński argues that neither distance nor significant asymmetry between partners prevents smooth cooperation between the two regions (Kamiński, 2019).

D. Mierzejewski adheres to similar views and positions the interaction between Lodz and Sichuan as an illustrative example of successful cooperation. According to the author, the success of the Łódź Voivodeship should push Poland towards closer cooperation with the PRC (Mierzejewski, 2016).

J. Witkowska also positively evaluates the development of Polish-Chinese relations. In her opinion, Poland needs direct Chinese investment and therefore calls on the authorities to assist in implementing the "belt and road" (Witkowska, 2019).

The opposite of optimistic views is categorically wary of researchers. In addition, even though their number is small, their ideas deserve separate consideration. Proponents of this position fear China's ambitions for world leadership. Conservative-minded sections of society support them. One of the brightest representatives is B. Kowalski, who writes that the Belt and Road Initiative is a tool for broadcasting Chinese cultural, economic, and political influence on Western countries. In his opinion, the leadership of Poland should act only in the state's national interests, which are to prevent the expansion of Chinese capital into the Polish economy (Kowalski, 2018).

As for the official Polish authorities, they do not have a clear position on this issue. On the one hand, some government officials adhere to alarmist views, focusing on Chinese expansion, mainly representatives of military structures and local authorities. On the other hand, the central government wants to receive Chinese investment and become more independent from Brussels. Complicating the situation is the trade war between the USA and China, in which Poland is trying to get the maximum benefit from the Belt and Road Initiative, but at the same time, not worsen relations with the US. Thus, the Polish expert discourse is generally built around two questions: what economic and political preferences can Poland get from participating in the Belt and Road Initiative, and where should the line between financial benefit and national security be drawn.

Conclusions. Of course, cooperation within the Belt and Road Initiative framework will bring many benefits to both Poland and China, promising many achievements and successes. However, at the same time, it can lead to some negative consequences. Each of the parties has its solid reasons for developing cooperation.

It should be noted that some of the hopes and expectations observed in Poland in connection with the planned implementation of the One Belt, One Road initiative are only partially reflected in reality. The advantage of

Poland's geographical position may contribute to an over-orientation of the economy towards transit instead of considering the country as a destination or point of origin. Infrastructure investment in Central and Eastern Europe should prioritize the economic relations of these countries rather than focusing on connectivity operations between China and Western Europe's financial core.

Acknowledgements. This research is done in the framework of the project "Chinese Marxism and its socio-cultural implications" (scientific supervisor – Prof. Dr. Sergii Rudenko, reference number 0122U001967).

Список використаних джерел

- Bieliński T., Markiewicz T., Oziewicz E. Do Central and Eastern Europe Countries Play a Role in the Belt and Road Initiative? The Case of Chinese OFDI into the CEE – 16 Countries. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2022. № 22(2). URL: https://www.researchgate.net/publication/333996821_Do_Central_and_Eastern_Europe_Countries_Play_a_Role_in_the_Belt_and_Road_Initiative_The_Case_of_Chinese_OFDI_into_the_CEE-16_Countries
- Brona A. One Belt, One Road: new framework for international relations? *Polish Journal of Political Science*. 2018. Vol. 4. P. 57-76. URL: https://www.academia.edu/38454582/One_Belt_One_Road_a_new_framework_for_international_relations
- European Structural & Investment Funds Data. Poland. *European Commission*. URL: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/PL>
- Smart and Secure Trade Lanes Pilot (SSTL). *European Commission*. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-security/smart-and-secure-trade-lanes-pilot-sstl_en
- Kamiński T. What are the factors behind the successful EU-China cooperation on the subnational level? Case study of the Lodzkie region in Poland. *Asia Europe Journal*. 2019. URL: https://www.academia.edu/38128863/What_are_the_factors_behind_the_successful_EU-China_cooperation_on_the_subnational_level_Case_study_of_the_Lodzkie_region_in_Poland
- Kowalski B. The Belt and Road Initiative, China's foreign policy and the XIX Party Congress. Belgrade, 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/328396897_The_Belt_and_Road_Initiative_China's_Foreign_Policy_and_the_XIX_Party_Congress
- Mierzejewski D. The Local Dimension of China's Belt and Road Initiative. *CEIAS*. 2016. URL: <https://ceias.eu/sk/the-local-dimension-of-chinas-belt-and-road-initiative/>
- Pendrakowska P. Poland's perspective on belt and road initiative. *Journal of Contemporary East Asia Studies*. 2018. Vol. 7. Issue 2. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/24761028.2018.1552491>
- The Observatory of Economic Complexity. Poland/China. *OEC*. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/pol/partner/chn>
- The official website of the President of the Republic of Poland. Poland and China sign strategic partnership declaration. *President.pl*. 20 czerwca 2016. URL: <https://www.president.pl/news/poland-and-china-sign-strategic-partnership-declaration,36161>
- Vangeli A. A Framework for the Study of the One Belt One Road Initiative as a Medium of Principle Diffusion. *Mapping China's "One Belt One Road" Initiative*. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/327021401_A_Framework_for_the_Study_of_the_One_Belt_One_Road_Initiative_as_a_Medium_of_Principle_Diffusion

- Witkowska J. The Attitudes of the European Union and China Towards Foreign Direct Investment: Implications for Bilateral Relations. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2019. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/259209/1/1681759896.pdf>
- Yao Le P. China and Poland: Economic Cooperation Under the 16+1 Formula. *Nouvelle Europe*. 2017, 1 fevrier. URL: <http://www.nouvelle-europe.eu/node/1960>.

References

- Bieliński, T., Markiewicz, T., Oziewicz, E. (2019). Do Central and Eastern Europe Countries Play a Role in the Belt and Road Initiative? The Case of Chinese OFDI into the CEE–16 Countries. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. – Available online: https://www.researchgate.net/publication/333996821_Do_Central_and_Eastern_Europe_Countries_Play_a_Role_in_the_Belt_and_Road_Initiative_The_Case_of_Chinese_OFDI_into_the_CEE-16_Countries
- Brona, A. (2018). One Belt, One Road: new framework for international relations? *Polish Journal of Political Science*, 4, 57-76. – Available online: https://www.academia.edu/38454582/One_Belt_One_Road_a_new_framework_for_international_relations
- European Commission. European Structural & Investment Funds Data. Poland. – Available online: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/PL>
- European Commission. Smart and Secure Trade Lanes Pilot (SSTL). – Available online: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-security/smart-and-secure-trade-lanes-pilot-sstl_en
- Kamiński, T. (2019). What are the factors behind the successful EU-China cooperation on the subnational level? Case study of the Lodzkie region in Poland. – Available online: https://www.academia.edu/38128863/What_are_the_factors_behind_the_successful_EU-China_cooperation_on_the_subnational_level_Case_study_of_the_Lodzkie_region_in_Poland
- Kowalski, B. (2018). The Belt and Road Initiative, China's foreign policy and the XIX Party Congress. – Available online: https://www.researchgate.net/publication/328396897_The_Belt_and_Road_Initiative_China's_Foreign_Policy_and_the_XIX_Party_Congress
- Mierzejewski, D. (2016). The Local Dimension of China's Belt and Road Initiative. – Available online: <https://ceias.eu/sk/the-local-dimension-of-chinas-belt-and-road-initiative/>
- Pendrakowska, P. (2019). Poland's perspective on belt and road initiative. – Available online: <https://doi.org/10.1080/24761028.2018.1552491>
- The Observatory of Economic Complexity. (2020). Poland/China. – Available online: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/pol/partner/chn>
- The official website of the President of the Republic of Poland. (2016). Poland and China sign strategic partnership declaration. – Available online: <https://www.president.pl/news/poland-and-china-sign-strategic-partnership-declaration,36161>
- Vangeli, A. (2019). A Framework for the Study of the One Belt One Road Initiative as a Medium of Principle Diffusion. *Mapping China's 'One Belt One Road' Initiative*. https://www.researchgate.net/publication/327021401_A_Framework_for_the_Study_of_the_One_Belt_One_Road_Initiative_as_a_Medium_of_Principle_Diffusion
- Witkowska, J. (2019). The Attitudes of the European Union and China Towards Foreign Direct Investment: Implications for Bilateral Relations // *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. – Available online: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/259209/1/1681759896.pdf>
- Yao Le P. (2017). China and Poland: Economic Cooperation Under the 16+1 Formula. – Available online: <http://www.nouvelle-europe.eu/node/1960>.

Received: November 24, 2022

Accepted for publication: December 19, 2022

Published: December 30, 2022

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 19-21.
УДК 3/9+(438)(510)/323.2
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-3/11>

Катерина Ган, магістр політології, наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9357-7391>
e-mail: katherinegan.knu@gmail.com

ПОЛЬСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В МЕЖАХ ІНІЦІАТИВИ "ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ": ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ

Присвячено розкриттю основних проблем та визначенню перспектив польсько-китайських відносин у межах BRI. Основний акцент зроблено на проблемах у сфері політики, економіки та інфраструктури, а також на місці Польщі в BRI. Метою статті є аналіз найважливіших особливостей польсько-китайських відносин у межах ініціативи "Один пояс, один шлях".

Ключові слова: Китай, Польща, ініціатива "Один пояс, один шлях".

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 22-29.
УДК 21/29:233-23
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-4/11>

Ганна Гнатовська, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9699-1037>
e-mail: gnatovskanna@knu.ua

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАТЬЯКША В ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ "НЬЯЯ-СУТРА"

Присвячено дослідженню тлумачення пратьякша в першому розділі першої частини "Ньяя-сутра", що стало визначальним ґрунтом для усієї подальшої історії розвитку цього поняття у вченнях ньяїків та їхньої полеміки з опонентами. Застосовано методи етимологічного та контекстуального аналізу, окреслено ключові змістові конотації пратьякша та розкрито головні питання його інтерпретації та перекладу.

Перший розділ першої частини "Ньяя-сутра" – системне ядро твору загалом, тому його ретельне дослідження має першочергове значення як для реконструкції вчення даршани Ньяя, так і для з'ясування специфіки актуалізації представлених у цій частині тексту лексем, у філософському дискурсі Індії загалом. Однак лаконічність обраного для аналізу тексту відкриває досить об'ємну перспективу різних інтерпретацій та формує низку відкритих питань. Тривалість традиції коментарів, присвячених "Ньяя-сутра", є свідченням важливості цього твору і складності реконструкції його змісту. Відкриті питання, актуалізовані в процесі цього дослідження, не лише мають стати основою для подальших розвідок, але й розкривають специфіку проблематики пратьякша у філософському дискурсі Індії.

З'ясовано, що дослідження поняття пратьякша в ученні даршани Ньяя передусім вимагає аналізу таких понять: прамана, індрії, манас, артха, джняна, буддгі. Висловлено припущення, що прамана пратьякша – це радше "ситуація" здобуття знань, які відповідають критеріям істинності, аніж просто "знання до пізнання" або "здатність до пізнання", тому простий переклад її як "сприйняття" видається недостатньо обґрунтованим. Визнано, що відкритим і нагальним для подальших досліджень є питання, чи кожен контакт між індріями і артхою обов'язково приводить до формування джняна, що відповідає критеріям: ав'япадешьям ("таке, що передусь визначенню і висловлюванню"), ав'ятірекав'яггічарін ("таке, що є ясним, чітким, несуперечливим і стійким"), в'явасаятмака ("таке, що є інтенсивним, яскравим і сповненим енергією"). Важливим визначено питання, чи можливо говорити про контакт індрії, у значенні простого переліку емпіричних органів чуття (зору, слуху, дотику, смаку, нюху), з артха без посередництва манас, а також – як витлумачити можливу роль західного концепта "свідомість" у цьому процесі.

Ключові слова: пратьякша, індійська філософія, "Ньяя-сутра", прамана, індрії, манас, артха, джняна, буддгі.

Вступ. Проблема неперекладності особливо чітко відстежується у дослідженні філософських першоджерел на санскриті. З одного боку, важко втриматись від спокуси не вдаватися до перекладу головних лексем індійської філософії і впровадити їх вживання у вигляді транскрипції, з іншого, переклад – необхідна умова відкритості творчої спадщини індійських мислителів для вітчизняного інтелектуального дискурсу. Тому заради максимально успішного розвитку індологічних розвідок в Україні, мусимо опрацювати й узгодити лексикон, де буде поєднано ці дві, здавалося б, протилежні настанови.

Пратьякша (санскр. *pratyakṣa*) – термін, що, попри його важливість для історії індійської філософії, відносно нечасто описується у центрі уваги дослідників і належить до числа тих, які перекладаються без особливих застережень як *сприйняття* (англ. – *perception*) (Stephen, 2021; Matilal, 1992; Dunne, 2006; Chandra, Shekhar, Vyas, 1991; Chittaranjan Naik, 2019; Sinha, 1982). Однак в англо-санскритських словниках, зокрема у словнику Монье-Вільямса, він має значно більший перелік відповідників, що відкривають цікаву перспективу оригінальних смислових конотацій. Уваги заслуговує також те, що, наприклад, у словнику санскриту Кельнського університету цей термін взагалі не пропонується перекладати як *сприйняття* (англ. – *perception*), натомість це поняття, за цим словником, має 42 інших лексичних репрезентантів у санскриті.

Тут і далі використана Міжнародна система транслітерації санскриту IAST (International Alphabet of Sanskrit Transliteration): "visible, present before the eyes, perceptible; distinct, clear, direct, manifest, actual, immediate, real; keeping in view, discerning; direct perception, ocular evidence, apprehension by the senses; superintendence of, care for; a kind of style descriptive of impressions derived from the senses; in the sight or

presence of, before the eyes, clearly, directly, explicitly, personally; explicitly, really; actually, visibly, expressly, directly; before one's face, publicly" (Monier-Williams, 1899: 663–674).

Пратьякша – прамана (санскр. *pramāṇa*) що зазвичай згадувалось першим і визнавалось більшістю індійських мислителів, однак спосіб його тлумачення у різних даршанах і течіях різниться і має виразні специфічні риси. "Прамановада" (санскр. *pramāṇa-vāda*) або "праманашастра" (санскр. *pramāṇa-śāstra*) – одна з найпопулярніших у науковій літературі тем дослідження індійської філософії, а термін *прамана* часто стає предметом застосування монопонятійного підходу [див., зокрема: Lama Doboov 2012, Mohanty 1988]. Це насамперед ми можемо пояснити тим, що ця тема мала неабияке значення для самих індійських мислителів. Аргументом на користь цього твердження можуть слугувати навіть самі лише назви відомих філософських першоджерел: "Праманасамуччая" (санскр. *Pramāṇasamuccaya*) Дігнаги (санскр. *Diṅnāga*) та "Праманавартікакаріка" (санскр. *Pramāṇavarttikakārika*) Дгармакірті (санскр. *Dharmakīrti*). Дігнага (480–540 рр. н. е.) та Дгармакірті (VI–VII ст. н. е.) – видатні буддійські філософи і логіки. Загалом висловити свою позицію щодо тлумачення праман та спростувати думку опонентів вважала за потрібне більшість індійських мислителів. Водночас актуальність дослідження тлумачення праман в індійській філософії аргументована тим, що ця тема є однією з тих, що науковцями західного світу розпізнаються гранично національними і відповідно філософськими. У дослідженні ми дотримуємось правил транскрипції, розроблених вітчизняними індологами під керівництвом Дмитра Бурби (Бурба, 2018: 104–122).

Об'єктом нашого дослідження є перший розділ першої частини тексту "Ньяя-сутри" мовою оригіналу, а

предметом є переклад, базове пояснення та проблематизація тлумачення пратьякша в цьому творі.

Мета цього дослідження – визначити зміст проблеми тлумачення пратьякша в першому розділі першої частини "Ньяя-сутри". Для її успішної реалізації необхідно розв'язати такі завдання: по-перше, розкрити головні змістові конотації поняття пратьякша в першому розділі першої частини "Ньяя-сутри", що дозволяють ставити під сумнів коректність його однозначного перекладу; визначити ключові питання, що потребують відповіді в подальшій роботі з дослідження цього концепту в історії індійської філософії.

Джерела. "Ньяя-сутра" (санскр. – *Nyāya Sūtras*) – ключове першоджерело даршани ньая, час створення якого датують приблизно від VI ст. до н. е. до III–IV ст. н. е. а автором її вважають легендарного Акшопаду Гаутаму (санскр. *Akṣarāpa Gautama*), хоч зрозуміло, що у тривалому процесі створення цього об'ємного тексту брала участь більше ніж одна особа. Складається з 5 книг, кожна з яких містить два розділи. Слід зауважити, що така істотна розбіжність дат часу створення є типовою для історії індійської філософії. Складно переоцінити вагомість і значення цього твору для історії індійської філософії, водночас у ньому ми знаходимо не лише пояснення значення поняття *пратьякша* для представників ранньої ньаяї, але і стислий виклад їхньої полеміки з буддистами щодо нього. Це дозволяє сподіватися на плідність дослідження цього першоджерела для формування ґрунтового розуміння змісту обраного нами терміна. Зосередження уваги лише на першому розділі першої частини "Ньяя-сутри" в цій статті, аргументовано об'ємністю та складністю цього першоджерела, яке вимагає як мінімум низки досліджень для свого вичерпного перекладу і пояснення, а також тим, що саме цей шматок містить сутри, які сформували базову основу вчення даршани Ньяя загалом.

Серед досліджень, присвячених тлумаченню прамани пратьякша у індійській філософії насамперед слід відзначити доробок Б. К. Матілали (Matilal, 1992; 1997), М. Чадга (Chadha, 2017; 2021), Дж. Танізава (Tanizawa, 1995), К. Поттера (Potter, 1975; 1977), П. Мондала (Mondal, 1982), К. Бхаттачар'я (Bhattacharya, 2021), Н. Чіттаранджан (Chittaranjan, 2019). А серед тих, хто присвятив свої розвідки вченню Ньяя, слід відзначити ґрунтовність робіт К. Чакрабарті (Chakrabarti, 1975), С. Чаттерджи (Chatterjee, 2016), Б. Дас (Das, 1998), М.-Р. Дасті (Dasti, 2010), Дж. Бхаскар (Bhaskar, 2015), М. Мохіутдін (Mohiuddin, 2021). Наявність ґрунтовних досліджень, де висвітлена обрана нами тема, не заперечує актуальності подальшої роботи з її вивчення, передовсім з метою формування належного аргументованого лексикону для перекладів українською класичних творів індійської філософії на санскриті.

Покажемо, на наш погляд, є те, що спеціалізовані дослідження присвячені поняттю *пратьякша*, де дослідники утримуються від перекладу, а переважно зосереджені на способі його тлумачення буддистами (див., зокрема: Gupta, 2006; Manaktala, 2020), адже в історії індійської філософії саме буддисти, найімовірніше, виконали ключову роль у його проблематизації. Водночас і серед тих, хто спрямував свої розвідки на небуддійські філософські концепції, ми зустрічаємо поодинокі випадки або відмови від перекладу (Das, 1998), або вживання подвоєння "Perception (Pratyakṣa)" (Puruṣottama Bilimoria, 1980).

Лексикон української мови містить два близьких за значенням терміни: *сприйняття* та *сприймання*. У

"Філософському енциклопедичному словнику" представлено лише *сприймання*, що витлумачене як: "Чуттєве осягнення предметів та явищ дійсності в сукупності притаманних їм властивостей та особливостей за безпосередньої їх дії на органи чуття." (ФЕС, 2002), в іншому вітчизняному словнику читаємо, що: "Сприйняття – відображення людиною та твариною предметів і явищ за безпосередньої їх дії на органи чуття у вигляді конкретних чуттєвих образів" (Філософія: словник термінів та персоналій, 2020). Зрозуміло, що визначення і пояснення терміна *сприйняття* та його переклад різними мовами є відкритим, складним і дискусійним питанням. Свідченням на користь цієї тези є стаття "Перцепція, аперцепція, сприйняття" у третьому томі "Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей." (ЄСФ, 2013: 65–73).

Методологія. Методологія цього дослідження ґрунтується на принципі поліісторичності філософії та реалізації монопонятійного і міждисциплінарного підходів. Крім загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, опису і порівняння), для виконання обраних мети та завдань маємо застосувати методи етимологічного, аксіоматичного та контекстуального аналізу.

Результати. Щодо етимології терміна *пратьякша* більшість дослідників цілковито суголосні і поділяють думку, висловлену ще Моньє-Вільямсом (Monier-Williams 1899, 663), що це слово утворене з *праї* (санскр. *prati*) та *акша* (санскр. *akṣa*).

"towards, near to; against, in opposition to; back, again, in return; down upon, upon, on; before nouns it expresses also likeness or comparison; in the sense of towards, against, to, upon, in the direction of; opposite, before, in the presence of; in comparison, on a par with, in proportion to; in the vicinity of, near, beside, at, on; at the time of, about, through, for; or used distributively, to express at every, in or on every, severally; in favour of, for; on account of, with regard to, concerning; conformably or according to; as, for" (Monier-Williams, 1899: 661).

"1) an axle, axis; a wheel, car, cart; the beam of a balance or string which holds the pivot of the beam; a snake; terrestrial latitude; the collar-bone; the temporal bone; 2) a die for gambling; a cube; a seed of which rosaries are made; 3) an organ of sense; sensual perception; the soul; knowledge, religious knowledge; a lawsuit; a person born blind" (Monier-Williams, 1899: 3).

Типова для санскриту полісемія відкриває відносно розмаїтий спектр інтерпретації, але усталеною є та, згідно з якою *праї* слід у цьому контексті перекладати як "toward" (тобто українською це прийменник "до", або "на", або "зоб", або "щодо"), а *акша* – "sense organ" (українською – орган чуття) (Klein, 1998: 90). У свою чергу, термін *акша*, імовірно, походить від дієслівного кореня √ікш (санскр. √īkṣ), у значенні якого переважає апеляція до зорового сприймання – "бачити".

"to see, look, view, behold, look at, gaze at; to watch over; to see in one's mind, think, have a thought; to regard, consider; to observe; to foretell for" (Monier-Williams, 1899: 170).

Як ми вже зазначали, актуалізація цього терміна в індійській філософії відбулась у контексті проблеми визначення праман. Етимологія терміна прамана, імовірно, може бути витлумачена поєднанням дієслівного кореня √пра (санскр. √prā) (Monier-Williams, 1899: 701) який має відносно моносемічне значення та перекладається як "заповнювати", та іменника *манас* (санскр. *manas*), що традиційно перекладається у науковій літературі як "розум", але часто вживається без перекладу

(Amin, Sharma, Vyas, Vyas, 2014: 71–75; Soni, 2020: 315–328; Takahashi, 2019: 421–452; Samanta, 2012), через унікальну специфічність і полісемічність.

"mind (in its widest sense as applied to all the mental powers), intellect, intelligence, understanding, perception, sense, conscience, will; the spirit or spiritual principle, the breath or living soul which escapes from the body at death; thought, imagination, excogitation, invention, reflection, opinion, intention, inclination, affection, desire, mood, temper, spirit; in the mind; in thought or imagination; with all the heart, willingly" (Monier-Williams, 1899: 783).

Зокрема, вітчизняний індолог Ю. Завгородній визначив, що "манас – внутрішній орган людини, що відповідає за координацію почуттів." (Завгородній, 2006: 108), а етимологія цього терміна, у свою чергу, спрямовує нас до дієслівного кореня √ман (санскр. √man), який зазвичай перекладають як "думати", але через властиву йому полісемію серед іншого може бути перекладений як: "сприймати", "пізнавати", "спостерігати", "розуміти", "шанувати", "викликати сумнів". Однак існує й інший спосіб тлумачення етимології прамана, представлений, зокрема, в дисертації М.-Р. Дасті (Dasti, 2010: 12), де походження цього терміна пояснюють дієслівним коренем √ма (санскр. √mā), що може бути перекладений як "вимірювати" і "формувати".

"to think, believe, imagine, suppose, conjecture; to regard or consider any one or anything (acc.); to think one's self or be thought to be, appear as, pass for; to be of opinion, think fit or right; to agree or be of the same opinion with (acc.); to set the heart or mind on, honour, esteem; to think of; to perceive, observe, learn, know, understand, comprehend; to offer, present, to honour, esteem, value highly; to call in question, doubt." (Monier-Williams, 1899: 783).

"to measure, mete out, mark off; to measure out, apportion, grant; to help any one (acc.) to anything (dat.); to prepare, arrange, fashion, form, build, make; to show, display, exhibit; (in phil.) to infer, conclude; to pray (yācā-karmaṇi)." (Monier-Williams, 1899: 804).

Загально визнано (Chattopadhyaya, 1986: 170), що в даршані Вайшешика, вчення якої є максимально близьким до поглядів ньяйків, праманами визнано пратьякшу та ануману. Водночас у "Вайшешика-сутрі" (санскр. *Vaiśeṣika-sūtra*) ми не знаходимо рядків, де було б чітко вказано на певний визначений перелік праман, що може бути витлумачено як свідчення відносно неproblemатичності цього питання для засновників цієї даршани. Похідне від *ṛatāṇa* – *ṛatāṇaṃ* згадується у сутрі II.10.2.9II, але не витлумачується як вказівка на перелік праман. Термін пратьякша, хоч і присутній у лексиконі засадничої сутри вайшешиків та має істотне значення для розкриття їхніх епістемологічних поглядів, не постає як такий, що потребує додаткових пояснень. Термін пратьякша у "Вайшешика-сутрі" ми знаходимо, наприклад, у сутрах: ;II 8.1.2II ;II 4.2.2II ;II 3.2.14II ;II 2.1.19II ;II 10.1.3II ;II 9.1.6II ;II 9.1.11II.

У третьому рядку першої частини першого розділу "Ньяя-сутра" читаємо:

Pratyakṣānumānopamānaśabdāḥ pramāṇāni ||N.S. 1.1.3||

Пратьякша в цій сутрі вказана в переліку праман разом з ануманю (санскр. *anumāna*), упаманю (санскр. *upamāna*) та шабдою (санскр. *śabda*) і подано цей перелік у формі традиційної для санскриту дванди (санскр. *dvandva*). Двандва – складне слово, що утворюється через поєднання двох або більше понять.

Анумана – термін, що традиційно перекладають як "силогізм" або "умовивід", і у випадку ньяї коректність такого перекладу зазвичай під сумнів не ставлять.

"permission, consent; the act of inferring or drawing a conclusion from given premises; inference, consideration, reflection; guess, conjecture; one of the means of obtaining true knowledge." (Monier-Williams, 1899: 37).

Показово, що у словнику санскриту Кельнського університету термін "syllogism" пропонується перекладати як "saṃvākyā", або "avaayavin", або "rañcāvayava". Етимологія цього терміна може бути пояснена як поєднання префіксу ану- (санскр. *anu-*), який, серед іншого, може бути перекладений як "після" та згаданого вище іменника *манас*.

"after, along, alongside, lengthwise, near to, under, subordinate to, with; according to, severally, each by each, orderly, methodically, one after another, repeatedly; over, near to, through, to, towards, at, in order, agreeably to, in regard to, inferior to; after, afterwards, thereupon, again, further, then, next." (Monier-Williams, 1899: 31).

Таким чином, можемо припустити, що анумана варто тлумачити як: "після манас" або "згідно манас". Упамана – термін, який перекладають як "порівняння", а його етимологія подібна до попереднього прамана, адже витлумачується як поєднання префіксу упа- (санскр. *upa-*) що, серед іншого, може бути перекладений як: "разом з" або "одночасно з" або "згідно", та манас, що утворює: упамана – "разом з манас" або "одночасно з манас" чи "порівняно з манас".

"towards, near to, by the side of, with, together with, under, down; direction towards, nearness, contiguity in space, time, number, degree, resemblance, and relationship, but with the idea of subordination and inferiority; with, together with, at the same time with, according to." (Monier-Williams, 1899: 194–195).

Етимологія терміна *шабда* (санскр. *śabda*), що здебільшого перекладається як "авторитетне свідчення", спрямовує нас до дієслівного кореня √шabd (санскр. √śabd), який зазвичай перекладають як "звучати" або "озвучувати". Слід зауважити, що це прамана, поза сумнівом, стосується звуку і мовлення, але не будь-якого, а зі специфічним статусом, обґрунтування якого передовсім займалися представники даршани міманса.

"to make any noise or sound, cry aloud; to call, invoke; to call, address; to be sounded; to be called." (Monier-Williams, 1899: 1052).

Важливість перших рядків "Ньяя-сутра" передовсім аргументована тим, що вони створюють системне ядро тексту загалом. Уваги заслуговує те, що в першому рядку першої частини першого розділу, де визначено перелік понять як системотворчих одиниць після *прамана*, вказано прамея (санскр. *prameya*) – термін, що традиційно перекладають як "предмет пізнання":

Pramāṇaprāmeyasamśyaprayojanadr̥ṣṭāntasiddhāntāvaya vatarkaniṛṇayavādajalpavitaṇḍāhetvābhāsacchalajātinigrah asthānānām̐tattvajñānānīḥśreyasādhigamaḥ ||N.S. 1.1.1||

"to be measured, measurable, to be ascertained or proved, provable; that of which a correct notion should be formed; an object of certain knowledge, the thing to be proved or the topic to be discussed." (Monier-Williams, 1899: 686).

Якщо *пратьякша* належить до *прамана*, то, актуалізований у контексті з'ясування етимології термінів *ану-мана* і *упамана*, *манас* до *прамея*:

Ātmaśarīrendriyārthabuddhimanahpravṛttidoṣapretyabhāva phaladuḥkhāpavargāstu prameyam ||N.S. 1.1.9||

Також, як бачимо, до *прамея* належить: атман (санскр. *ātman*), тіло (санскр. *śarīra*) індрії (санскр. *indriya*), артха (санскр. *artha*), буддгі – розуміння (санскр. *buddhi*), активність (санскр. *pravṛtti*), доша – афект (санскр. *doṣa*), потойбіччя (санскр. *pretyabhāva*), відплата (санскр. *phala*); духкха – страждання (санскр. *duḥkha*), звільнення від переродження (санскр. *apavarga*).

"the breath; the soul, principle of life and sensation; the individual soul, self, abstract individual; essence, nature, character, peculiarity; the person or whole body considered as one and opposed to the separate members of the body; the body; the highest personal principle of life, Brahma (cf. paramān)"; effort; firmness; the sun; fire; a son" (Monier-Williams, 1899: 135).

"the body, bodily frame, solid parts of the body (pl. the bones); any solid body; one's body i.e. one's own person; bodily strength; a dead body." (Monier-Williams, 1899: 1057).

"power, force, the quality which belongs especially to the mighty Indra; exhibition of power, powerful act; bodily power, power of the senses; virile power; faculty of sense, sense, organ of sense; the number five as symbolical of the five senses" (Monier-Williams, 1899: 167).

"aim, purpose; cause, motive, reason; advantage, use, utility; thing, object; object of the senses; substance, wealth, property, opulence, money; personified as the son of Dharma and Buddha; affair, concern; lawsuit, action; having to do with (instr.), wanting, needing anything; sense, meaning, notion; manner, kind, prohibition, prevention; price." (Monier-Williams, 1899: 90).

"the power of forming and retaining conceptions and general notions, intelligence, reason, intellect, mind, discernment, judgement; perception; comprehension, apprehension, understanding, knowledge of one's self. psychology; presence of mind, ready wit; an opinion, view, notion, idea, conjecture; thought about or meditation on, intention, purpose, design; impression, belief, notion; right opinion, correct or reasonable view; a kind of metre." (Monier-Williams, 1899: 733).

"moving onwards, advance, progress; coming forth, appearance, manifestation; rise, source, origin; activity, exertion, efficacy, function; active life; giving or devoting one's self to, prosecution of, course or tendency towards, inclination or predilection for; application, use, employment; conduct, behaviour, practice; the applicability or validity of a rule; currency, continuance, prevalence; fate, lot, destiny; news, tidings, intelligence of; cognition; the exudation from the temples of a rutting elephant." (Monier-Williams, 1899: 694).

"evening, darkness; fault, vice, deficiency, want, inconvenience, disadvantage; badness, wickedness, sinfulness; offence, transgression, guilt, crime; damage, harm, bad consequence, detrimental effect; accusation, reproach; alteration, affection, morbid element, disease." (Monier-Williams, 1899: 498).

"the state after death, future life." (Monier-Williams, 1899: 712).

"fruit; the kernel or seed of a fruit; a nutmeg; consequence, effect, result, retribution (good or bad), gain or loss, reward or punishment, advantage or disadvantage; benefit, enjoyment; compensation; the issue or end of an action; the result of a calculation, product or quotient &c.; corrective equation; area or superficial contents of a figure; interest on capital; the third term in a rule of three sum; a gift, donation; a gaming board; a blade (of a sword or

knife); the point of an arrow; a shield; a point or spot on a die." (Monier-Williams, 1899: 716).

"uneasy, uncomfortable, unpleasant, difficult; uneasiness, pain, sorrow, trouble, difficulty; with difficulty, scarcely, hardly; it is difficult to or to be." (Monier-Williams, 1899: 483).

"completion, end; the emancipation of the soul from bodily existence, exemption from further transmigration; final beatitude; gift, donation; restriction (of a rule)." (Monier-Williams, 1899: 52).

Звісно, ми не маємо підстав стверджувати, що вказаний у цій сутрі перелік *прамей* є вичерпним. Загальновідомо, що специфіка філософської культури Індії полягає у першочерговості практично-прагматичного призначення будь-якої теорії. А отже, притаманне західним філософам прагнення створити всеосяжну і вичерпну систему категорій або найзагальніших знань не є обов'язковим для індійських мислителів. У цьому випадку, найімовірніше, ми маємо справу з переліком *прамей*, які наведені за ознакою черговості їх осягнення у практичній реалізації вчення Ньяя на шляху звільнення від сансари.

Прикметно що, зокрема, індрії, а до них в індійському інтелектуальному дискурсі традиційно зараховують слух, зір, смак, дотик, нюх та манас, вказуються не як одне з можливих *праман*, тобто не як джерело пізнання, а саме як *прамея* – предмет.

Специфіка вживання цього терміна у ведичній літературі спонукає вважати його належним до індрії та пояснювати як "знаряддя пізнання" (англ. *instrument of Knowledge*) (Amin, Sharma, Vyas, Vyas, 2015: 129).

Здавалося б, очевидне для західних культур розрізнення суб'єкта, проявів його суб'єктної активності (зокрема: відчуття, сприйняття, усвідомлення, осягнення, пізнання, рефлексії) та предметів – об'єктів, з якими суб'єкт контактує та на які спрямовує свою активність, явно не узгоджується з поданим у "Ньяя-сутрі" підходом. Ми можемо припустити, що це результат того, що сама суб'єктна активність у всіх її проявах може постати як об'єкт самопізнання. Тож, перелік *прамей* може бути пояснений як виклад цілком зрозумілої західним мислителям конструкції: атман – самість – основа суб'єктності, шяріра-тіло, яким керує атман, індрії – емпіричні органи чуття, артха – те, на що спрямовується і заради чого здійснюється активність суб'єкта, буддгі – розуміння або сприйняття, яке досягається завдяки індриям та артха, правритті – активність, діяльність або поведінка суб'єкта, що скеровуються відповідно до буддгі, а далі – опис складових долаання вкоріненості в сансарі. Звісно, такий спосіб тлумачення потребує вагомшого обґрунтування. Єдиним суттєвим аргументом на його користь у контексті предмета нашого дослідження, є те, що послідовність *прамей* у цьому переліку, найімовірніше, не є випадковою, а отже, має бути віддзеркаленням уявлення про справжній стосунок між ними.

У четвертій сутрі першої частини першого розділу "Ньяя-сутри" ми отримуємо засадниче для усього тексту пояснення того, як слід тлумачити *прамьякшу*:

Indriyārthasannikarṣoṭpannam jñānam avyapadeśyam avyātirekamavyabhicāri vyavasāyātmakam pratyakṣam ||N.S. 1.1.4||

У перекладі Відьябгусана, опублікованого в 1913 році, ці рядки слід перекладати: "*Perception is that knowledge which arises from the contact of a sense with its object and which is determinate, unamenable and non-*

erratic." (Vidyabhusana, 1913: 1). А у відносно сучасній статті стенфордської енциклопедії знаходимо такий переклад: "*Perception is a cognition which arises from the contact of the sense organ and object and is not impregnated by words, is unerring, and well-ascertained.*" (Chadha, 2021). Як бачимо, лексикон цієї сутри сформовано такими термінами: *прат'якша*, що в обох перекладах постає як "сприйняття" (англ. *perception*), і це, як ми вже зазначали вище, є надзвичайно поширеним підходом; *індрія*, що в першому варіанті перекладається як "чуття" (англ. *sense*), а в другому – як "орган чуття" (англ. *sense organ*); *артха*, що в обох випадках перекладено як "об'єкт" (англ. *object*); *саннікарса* (санскр. *sannikarṣa*), що також в обох випадках перекладено як "контакт"; *джняна* (санскр. *jñāna*), що в першому варіанті перекладено як "знання" (англ. *knowledge*), а у другому – як "пізнання" (англ. *cognition*); *ав'япадешьям* (санскр. *avyapadeśyam*); *ав'ятірека* (санскр. *avyatireka*), що згідно зі словником Монье-Вільямса тотожне або близьке за значенням з *ав'ябгічарін* (санскр. *avyabhicārin*); та *в'явасаятмака* (санскр. *vyavasāyatmaka*).

"drawing near or together, approximation, close contact, nearness, neighbourhood, proximity, vicinity; connection with, relation to, the connection of an Indriya or organ of sense with its Viśaya or object; a receptacle, repository; near, at hand." (Monier-Williams, 1899: 1146).

"knowing, becoming acquainted with, knowledge, (esp.) the higher knowledge; conscience." (Monier-Williams, 1899: 426).

"not to be defined." (Monier-Williams, 1899: 111).

"ull of resolve or energy, energetic, laborious" (Monier-Williams, 1899: 1033).

Ав'япадешьям у словнику Монье-Вільямса та у словнику санскриту Кельнського університету має моносемічний переклад як: "невизначуване", але в образах для аналізу варіантах перекладу тлумачиться або "який є остаточним або ясним" (англ. *which is determinate*) у першому випадку, або "який не наповнюється словами" (англ. *is not impregnated by words*) у другому. Згідно з Монье-Вільямсом, етимологічний аналіз спрямовує нас до префікса "не-" (санскр. *a-*) (Monier-Williams, 1899: 1) та терміна *віападешья*, який ми можемо перекласти як "бути названим" або "бути визначеним". У свою чергу, термін *віападеш'я* спрямовує нас до *ападеш'я* (санскр. *apadeśya*), що перекладається як "вказувати" або "констатувати", та до терміна *деш'я* (санскр. *deśya*), який ми можемо перекласти як "бути обраним" або "стверджуване".

"to be designated or indicated or named, to be censured or blamed" (Monier-Williams, 1899: 1031).

"to be indicated, to be stated." (Monier-Williams, 1899: 1049)

"to be pointed or picked out, excellent in its kind, standard; being on the spot or present, witness; born in the country, indigenous, a true native; the proposition or statement; the fact or charge to be proved or substantiated." (Monier-Williams, 1899: 496).

Спосіб тлумачення цього терміна викликав дискусію не лише серед західних дослідників, але й серед мислителів ньяйків, що коментували "Ньяя-сутра": "*The meaning of the qualification "avyapadesyam," however incited a debate which occupied the Nyāya for almost a millennium...*" (Bhattacharya, 2021: 25). У світлі цієї обставини, що етимологія *ав'япадеш'ям* не спрямовує нас до жодного дієслова або дієслівного кореня зі значенням "говорити" або "вимовляти", чи "висловлювати",

природним видається висновок, що переклад цього терміна як "невербальне" або "не наповнене словами" є наслідком традиції його тлумачення у коментаторській літературі. Власне, полеміка між буддійським "номіналізмом" та "реалізмом" ньяйків та граматистів (Stephen, 2021) не мала жодних можливостей оминати питання про спосіб тлумачення прат'якша, адже це прамана була визнана в обох "таборах".

Ав'ятірека традиційно перекладають як "безпомилковий" або "такий, що не передбачає винятків", а *ав'ябгічарін* – як "стійкий", постійний", "вірний". В етимології слів *ав'ятірека* та *ав'ябгічарін*, що подібна до попередньої наявності префіксу "не-", увагу привертають терміни *в'ятірека* (санскр. *vyatireka*), що ми можемо перекласти як "виключення" або "заперечення", та *в'ябгічарін* (санскр. *vyabhicārin*), що перекладається як "невірний", "непостійний". Як бачимо, у цій сутрі вони з'єднані в одну лексему, і в першому варіанті перекладу вона постає як "безпомилковий" (англ. *non-erratic*), і у другому використаний англійський термін "*is unerring*", що українською також можна перекласти як "є безпомилковим". *В'ятірека* – термін, що часто вживається у різних контекстах індійської філософії, зокрема в поєднанні з *анвая* (санскр. *anvaya*), що можна перекласти як "логічний зв'язок слів" або "логічний зв'язок причини і наслідку" (Cardona, 1967–1968). *Анваря-в'ятірека* – термін, яким означають відокремленість та пов'язаність підметів висловлювання.

В'явасаятмака англійською у першому перекладі подано як "*unamenable*", а у другому – як "*well-ascertained*". Ці англійські слова мають істотні відмінності у значенні, а українською ми можемо перекласти їх як "непіддатливий" та "точно встановлений" відповідно. А на підставі словника Монье-Вільямса ми можемо цей термін перекласти як "активний" або "рішучий", чи "енергійний". Етимологія цього терміна – складне питання, через розмаїття можливих варіантів тлумачення. Найбільш імовірним видається припущення про витокову роль дієслівного кореня √VI у значенні "підходити", "збуджувати", "спонукати", "сприяти". Також утворення цього терміна пояснюють поєднанням слів: *в'явасая* (санскр. *vyavasāya*), яке ми можемо перекласти як "зусилля", "дія", "напруга", і *атмака* (санскр. *ātma*) у значенні "складається з". Сучасна дослідниця Чадха Моніма, автор другого перекладу сутри 1.1.4 із узятих нами до аналізу, в іншому контексті витлумачила *в'явасаятмака*, "*determinate perceptual judgment*" (Chadha, 2017: 93).

"distinction, difference, separateness, separation, exclusion; negation; contrariety, contrast to; logical discontinuance; a partic. figure of speech." (Monier-Williams, 1899: 1030).

"going astray, straying or deviating or diverging from; following bad courses, doing what is improper, profligate, wanton, unchaste (esp. said of women), faithless towards; changeable, inconstant; transgressing, violating, breaking; irregular, anomalous; (a word) having a non-primitive or secondary meaning, having several meanings; anything transitory (as feelings &c.)." (Monier-Williams, 1899: 1032).

"connection, association, being linked to or concerned with; the natural order or connection of words in a sentence, syntax, construing; logical connection of words; logical connection of cause and effect, or proposition and conclusion; drift, tenor, purport; descendants, race, lineage, family" (Monier-Williams, 1899: 46).

"to go, approach; to set in motion, arouse, excite, impel; to further, promote, lead or bring or help any one to; to get,

procure; cause to go or approach; to impregnate." (Monier-Williams, 1899: 1004).

"strenuous effort or exertion; settled determination, resolve, purpose, intention to; trade, business; an act, action, performance; first impression or perception; state, condition; artifice, stratagem, trick." (Monier-Williams, 1899: 1033).

"belonging to or forming the nature of; having or consisting of the nature or character of; consisting or composed of." (Monier-Williams, 1899: 136).

З сутри 1.1.4 ми дізнаємось, що *пратьякша* виникає з контакту індрій та артхи, а отже, слід проаналізувати питання стосунку між цією праманою та буддгі. *Буддгі* іноді тлумачать як інтелект (англ. *intellect*) (Tuske, 2011). Однак цей термін має досить складну історію вживання (Fitzgerald, 2017) та вимагає як мінімум окремого дослідження.

У сутрі:

Buddhirupalabdhirjñānamityanarthāntaram ||N.S. 1.1.15||

яку, наприклад, Відьябгусана переклав як: "*Intellect, apprehension and knowledge – these are not different from one another*" (Vidyabhusana, 1913: 6) ми знаходимо ствердження фактичної синонімічності *буддгі* та *джняни*, і це є свідченням на користь нашого припущення про їх максимально близьке "розташування" у процесі пізнання, адже згадана в сутрі 1.1.4 джняна є безпосереднім "проявом" пратьякша в результаті контакту між індріями і артхою. Чи кожне джняна має своїм джерелом пратьякша – праману? І чи кожен контакт між індрією і артха обов'язково утворює пратьякша? Відповідей на ці питання на підставі самого лише аналізу першого розділу першої частини "Ньяя-сутра" ми, на жаль, не знаходимо. Відомо, що в даршані Ньяя здійснювали типологізацію різновидів пратьякша (Маһаҗап, 2022: 840), однак питання оцінювання їх за критеріями істинності або хибності здобутих знань потребує додаткового вивчення.

Отже, у сутрі 1.1.4 атрибутивними предикатами пратьякша визначено: ав'япадешьям, що, як зазначено вище, можливо перекласти як "невизначуване", та вочевидь не випадково з'єднані в двандву *ав'ятірека* та *ав'ябгічарін*, що ми можемо перекласти як "беззаперечне і незмінне", і *в'явасаятмака* як "активне і точне". Звісно, спосіб перекладу цих характеристик пратьякша – питання дискусійне. На перший погляд, *ав'япадешьям* – "невизначуваність" суперечить "в'явасаятмака" – точність. Як ми зазначали вище, традиція витлумачувати ав'япадешьям кризь призму пояснення стосунку між пратьякша і словом сформована авторитетом коментаторів, зокрема Ватсьяяні – автора "Ньяя-сутра-бгашья" (санскр. "*Nyāya Sutra Bhāshya*"), і є віддзеркаленням нагальної для тогочасного дискурсу проблеми статусу мови, сформованої на основі доробку граматистів (Bhattacharya, 2021: 25). Ідеться про перший збережений коментар до "Ньяя-сутра", що датується IV–V ст. н. е.

Цікаво, що перекладачі вживають формулювання "невербальне", а не "довербальне", адже згідно з типовим у західній філософській парадигмі способом осмислення проблеми універсалій, акцент слід робити на послідовності довербального і вербального пізнання, де ствердження першого головним і єдиним джерелом достовірних знань про дійсність є ознакою "номіналізму" (Tillemans, 2021). Згідно із загальновідомим уявленням про думку, якої дотримувалась більшість буддійських мислителів Індії, вербалізація спотворює дійсність.

А згідно з так само загальновідомим уявленням про позицію граматистів (зокрема, Bhartrhari – Бгартригарі – індійський граматист V–VII ст. н. е.) розпізнавання предмета у сприйнятті невіддільне від його словесного найменування. "Невизначуваність" є характеристикою, що здається більш доречною у міркуваннях щодо трансцендентного, адже ми зазвичай вживаємо цей прикметник щодо того, що мислиться як принципово невизначуване, тобто недосяжне для понятійно-предикативного визначення. Тому такий переклад цього терміна видається недоречним. Один із варіантів тлумачення – ав'япадешьям – вказує на те, що знання, отримане в ситуації пратьякша, є виключно результатом безпосереднього досвіду особистості, і його не отримати опосередковано через "слова іншого". За такого підходу "невизначуваність" та "невербальність" стверджуються не як ознаки того, що знання, здобуті у пратьякша, у принципі неможливо визначити і вербалізувати, а як свідчення того, що вони у форматі висловлювання чи судження перетворюються на дещо "інше" стосовно власного витоків. У зв'язку з тим, що позиція автора "Ньяя-сутра" щодо можливості розпізнавання предмета сприйняття без його вербального значення, принаймні на цьому етапі нашого дослідження, не є з'ясованою, варто втриматись також і від перекладу *ав'япадешьям* як "невербальне" або "довербальне".

Переклад *ав'ятірека* та *ав'ябгічарін* як "беззаперечне і непорушне" принципівих заперечень не викликає, однак слід уточнити, чи йдеться про дійсність цих властивостей лише впродовж тривання контакту між індріями і котримсь конкретним артха, чи про збереження їх у пам'яті та у подальшому вербальному визначенні. Принаймні відносно неспростовним видається припущення, що йдеться про враження, отримане внаслідок контакту органів чуття з об'єктом, яке має бути ясным і стійким. Саме "стійким", а не "незмінним", адже ми не можемо стверджувати, що те, що засвідчують нам наші індрії про те чи інше артха, неазавжди лишається незмінним, тобто вічним. Унаочнені в етимології та різних варіантах перекладу *в'явасаятмака* значення "активність" і "енергічність", можуть бути пояснені як "інтенсивність" або "яскравість" унаочненості джняна в ситуації пратьякша.

Дискусія та висновки. Засадниче пояснення пратьякша в першому розділі першої частини "Ньяя-сутра" актуалізує для нас проблему тлумачення таких, надзвичайно важливих для дослідження історії філософії Індії, понять, як: прамана, індрії, манас, артха, джняна, буддгі.

Термін *прамана* зазвичай вживається у науковій літературі західних дослідників у вигляді транскрипції як неперекладний, він є предметом численних досліджень. З сутри 1.1.3 дізнаємось, що пратьякша – прамана, а отже, для її пояснення необхідно окреслити принаймні початкові змістові контури цього терміна. Згідно з традиційним уявленням, прамана – умова і джерело істинних знань, отже, те, на основі чого виникають знання хибні, праманою не визнається.

Пратьякша – це обов'язково ситуація здобуття саме істинного знання. Тому, перш ніж перекладати це поняття як "сприйняття" чи "сприймання", потрібно з'ясувати, чи передбачає значення цих слів в українському академічному лексиконі обов'язкову істинність здобутих у сприйнятті знань. Звісно, ми неминуче опиняємось перед питанням про критерії істинності, які видавались очевидними представникам філософської культури Індії загалом. Але, навіть лишивши його відкритим, маємо визнати, що для українського дискурсу саме по собі

сприйняття не є гарантією істинності отриманого знання. Варто припустити, що пратьякша, як і інші прамани, – пізнавальні ситуації, у яких досягається істина.

Відкритим і нагальним для подальших досліджень є питання про те, чи кожен контакт між індріями і артхою, про які йдеться в сутрі 1.1.4, обов'язково призводить до формування джняна, що відповідає критеріям ав'япадешьям, ав'ятірека, ав'ябгічарін, в'явасаятмака. Також постає запитання: чи можливо говорити про контакт індрій у значенні простого переліку емпіричних органів чуття (зору, слуху, дотику, смаку, нюху) з артхою без посередництва манас, або, попри те, що в сутрі 1.1.9 у переліку прамей манас та індрії вказані окремо, безглуздо припускати настання пратьякша в контакті індрій та артхою без обов'язкового посередництва манас, а отже, у сутрі 1.1.4 це поняття присутнє імпліцитно?

З сутри 1.1.15 з'ясуємо, що поняття джняна та буддгі фактично тотожні за значенням. На підставі сутр 1.1.4 та 1.1.9 можемо зробити висновок, що вони обидва є наслідком контакту між індріями і артхою. Перелік значень, які нам пропонуються для їх перекладу, приблизно збігаються: "знання", "пізнання", "розуміння". Для зіставлення пратьякша зі значеннями термінів *перцепція* (лат. *perceptio*) та *аперцепція* (лат. *aperceptio*) ми мали б спробувати з'ясувати, чи є означені "знання" чи "розуміння" обов'язково усвідомленими, однак проаналізований нами перший розділ першої частини "Ньяя-сутра" прозорої відповіді на це запитання не пропонує, опосередкованим натяком на можливий спосіб тлумачення джняна у його стосунку до свідомості ми можемо визнати термін *індріяджняна* (санскр. *indriyajñāna*), що, серед іншого, перекладається як *свідомість* (англ. *consciousness*) (Monier-Williams, 1899: 167).

Ав'япадешьям як ознака джняна, що має бути отримане завдяки пратьякша, відкриває досить об'ємну палітру можливих тлумачень, однак максимально невразливим для критики і таким, що відповідає змісту об'єктивного предмету дослідження, варто визнати його переклад як "таке, що передує визначенню і висловлюванню". *Ав'ятірека-ав'ябгічарін* – прикметник, який можемо пояснити як "таке, що є ясним, чітким, несуперечливим і стійким". *В'явасаятмака* – властивість, яку найімовірніше варто витлумачити як "таке, що є інтенсивним, яскравим і сповненим енергії".

Загалом термін *пратьякша* ми можемо визнати таким, що належить до неперекладних, однак через дійсну змістову спорідненість з поняттям *сприйняття* та з міркувань зручності доречним видається використання в українському лексиконі подвоєння: "сприйняття – пратьякша".

Список використаних джерел

- Бурба Д. Практична транскрипція санскритських власних назв та термінів в українській мові. *Східний світ*. 2018. № 1. С. 104–122.
- Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей. Т. 3 Дух і Літера, 2013. С. 65–73. (перцепція, аперцепція, сприйняття)
- Завгородній Ю., Луценко Д. "Вайшешика-сутри" Канади (I.1–48): переклад й історико-філософський коментар. *Філософська думка*. 2006. № 6. С. 90–124.
- Філософія : словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.
- Amin H, Sharma R, Vyas H., Vyas M. Concept of Manas: Insights from Nyāya Darśana and Āyurveda. *Yoga Mimamsa*. 2014. Vol. 46. P. 71–5.
- Bhaskar J. A critical study about the Nyaya theory of prama and pramanas. *Journal Of Humanities And Social Science*. 2015. Vol. I. P. 30-32.
- Bhattacharya K. The Term "avyapadesyam" in Gautama's Definition of Perception: Development through the Commentarial Tradition. *Journal of World Philosophies*. 2021. Vol. 6. P. 24–37.
- Bilimoria P. Perception (Pratyakṣa) in Advaita Vedānta. *Philosophy East and West*. 1980. Vol. 30. № 1. P. 35–44.

- Cardona G. Anvaya and Vyatireka in Indian Grammar. *The Adyar Library Bulletin*. 1967–68. Vol. XXXI–XXXII. P. 313–354.
- Chadha M. Contents of consciousness: Perception. Chapter 9. *History of Indian Philosophy*. 2017. P. 91–98.
- Chadha M. Perceptual Experience and Concepts in Classical Indian Philosophy : The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2021 Edition) / Edward N. Zalta (ed.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/perception-india/> (дата звернення: 01.07.2022).
- Chakrabarti K. The Nyāya-Vaiśeṣika Theory of Universals. *Journal of Indian Philosophy*. 1975. Vol. 3. P. 363–382.
- Chatterjee S. The Nyaya Theory of Knowledge A Critical Study of Some Problems of Logic and Metaphysics. New Delhi : Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 2016. 387p.
- Chittaranjan N. Natural Realism and Contact Theory of Perception. Chennai : Notion Press, 2019. 357 p.
- Das B.-C. The Super normal means of Knowing a critical study on the concept of Alaukika pratyakṣa in Nyaya Philosophy : Doctoral dissertation. 1998. 179 p.
- Dasti M.-R. Rational belief in classical India: Nyāya's epistemology and defense of theism : Dissertation. 2010. 285 p.
- Gupta R. Buddhist Concepts of Pramāna and Pratyakṣa. Wollongong : Sundeep Prakashan , 2006. 275 p.
- Mahajan Ch. Pratyakṣa Pramāna: A Comprehensive Review on its Types, Factors and Open Issues. *International Journal of Novel Research and Development (IJNRD)*. 2022. Vol. 7, Issue 4. P. 839–843.
- Matilal B. Logic, Language and Reality: Indian Philosophy and Contemporary Issues. New Delhi : Motilal Banarsidass, 1997. 447 p.
- Matilal B. Perception: An Essay in Indian Theories of Knowledge. Oxford, 1992. 456 p.
- Mohanty J.-N. A Fragment of the Indian Philosophical Tradition-Theory of Pramāna. *Philosophy East and West*. 1988. Vol. 38.3. P. 251–260.
- Mohiuddin I., Jan S. Concept of Perception: A Critical Study with Reference to Nyaya and Charvaka. *Lokāyata. Journal of Positive Philosophy*. 2021. Vol.12(01). P. 10–18.
- Mondal P.-K. Some aspects of perception in old Nyāya. *Journal of Indian Philosophy*. 1982. Vol. 10. P. 357–376.
- Monier-Williams M. A sanskrit-english dictionary: etymologically and philologically arranged with special reference to cognate indo-european languages. Oxford, 1899. 1333 p.
- Potter K. Meaning and Truth. *Encyclopedia of Indian Philosophies*. 1977. Vol. 2. P. 160–168.
- Potter K. Some Thoughts on the Nyāya Conception of Meaning. *Journal of Indian Philosophy*. 1975. Vol. 3. № ½.
- Samanta S. A Critical Survey of Manas in Indian Philosophy. Kolkata : Sanskrit Pustak Bhandar, 2012. 186 p.
- Sinha L.-P.-N. Nyaya Theory of Perception. Delhi : Classical Publishing Company, 1982 239 p.
- Soni J. The Concept of Manas in Jaina Philosophy. *Journal of Indian Philosophy*. 2020. Vol. 48. P. 315–328.
- Stephen Ph. Epistemology in Classical Indian Philosophy. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2021 Edition) / Edward N. Zalta (ed.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/epistemology-india/> (дата звернення: 20.09.2022).
- Takahashi K. The Manas and the Manovahā Channel in the Vārṣneyādhyātma of the Mahābhārata: A Critical Reading of Mahābhārata. *Journal of Indian Philosophy*. 2019. Vol. 47. P.421–452.
- Tanizawa J. Perception in Indian Philosophy Is Nirvikalpikam Pratyakṣam Possible? *Minamijakenkyu*. 1995. Vol. 7. P. 1–13.
- Tillemans T. Dharmakīrti. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2021 Edition) / Edward N. Zalta (ed.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/dharmakīrti/> (дата звернення: 07.08.2022).
- Tuske J. The Concept of Emotion in Classical Indian Philosophy. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition) / Edward N. Zalta (ed.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/concept-emotion-india/> (дата звернення: 05.08.2029).
- Vidyabhusana S. Ch. The Nyāya Sūtras. *The Sacred Book of the Hindus translation*. Bhuvaneshvar Asrama Press, 1913. Vol. VIII. 274 p.
- Vyas Ch.-Sh. Navrang Buddhist Theory of Perception with Special Reference to Pramāna Vārttika of Dharmakīrti. Navrang, 1991. 177 p.

References

- Burba D. (2018) Praktychna transkryptsiya sanskryts'kykh vlasnykh nazv ta terminiv v ukrayins'kiy movi *Skhidnyy svit*, № 1. (In Ukrainian)
- Yevropeys'kyy slovnyk filozofiy: Leksykon neperekladnostey. T. 3 (2013) Duxh i Litera. (In Ukrainian)
- Zavhorodnyy Yu., Lutsenko D. (2006) "Vaysheshyka-sutry" Kanady (I.1–48): pereklad y istoriko-filosofsk'yyu komentar *Filosofsk'ka dumka*, № 6. K. 2006. (In Ukrainian)
- Filozofiya: slovnyk terminiv ta personaliy (2020)/ V. S. Blikhar, M. A. Kozlovets', L. V. Horokhova, V. V. Fedorenko, V. O. Fedorenko. Kyiv: KVITs. (In Ukrainian)
- Amin H, Sharma R, Vyas H., Vyas M. (2014) Concept of Manas: Insights from Nyāya Darśana and Āyurveda. *Yoga Mimamsa*, Vol. 46.
- Bhaskar J. (2015) A critical study about the Nyaya theory of prama and pramanas *Journal Of Humanities And Social Science*, Vol. I.

- Bhattacharya K. (2021) The Term "avyapadeśyam" in Gautama's Definition of Perception: Development through the Commentarial Tradition *Journal of World Philosophies*, Vol. 6.
- Bilimoria P. (1980) Perception (Pratyakṣa) in Advaita Vedānta *Philosophy East and West*, Vol. 30, No. 1.
- Cardona G. (1967-68) Anvaya and Vyatireka in Indian Grammar *The Adyar Library Bulletin*, Vol. XXI-XXXII.
- Chadha M. (2017) Contents of consciousness: Perception. Chapter 9 *History of Indian Philosophy*, Routledge.
- Chadha M. (2021) Perceptual Experience and Concepts in Classical Indian Philosophy *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/perception-india/> (дата звернення: 01.07.2022).
- Chakrabarti K. (1975) The Nyāya-Vaiśeṣika Theory of Universals *Journal of Indian Philosophy*, Vol. 3.
- Chatterjee S. (2016) *The Nyaya Theory of Knowledge A Critical Study of Some Problems of Logic and Metaphysics*. New Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited.
- Chittaranjan N. (2019) *Natural Realism and Contact Theory of Perception* Chennai: Notion Press.
- Das B.-C. (1998) *The Super normal means of Knowing a critical study on the concept of Alaukika pratyakṣa in Nyaya Philosophy*. Doctoral dissertation University of North Bengal.
- Dasti M.-R. (2010) *Rational belief in classical India: Nyaya's epistemology and defense of theism*. Dissertation. University of Texas.
- Gupta R. (2006) *Buddhist Concepts of Pramāna and Pratyakṣa* Wollongong: Sundeepr Prakashan.
- Mahajan Ch. (2022) Pratyakṣa Pramāna: A Comprehensive Review on its Types, Factors and Open Issues *International Journal of Novel Research and Development (IJNRD)*, Vol. 7, Issue 4.
- Matilal B. (1997) *Logic, Language and Reality: Indian Philosophy and Contemporary Issues*. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Matilal B. (1992) *Perception: An Essay in Indian Theories of Knowledge*, Oxford University Press.
- Mohanty J.-N. A. (1988) Fragment of the Indian Philosophical Tradition-Theory of Pramāna *Philosophy East and West*, Vol. 38.3.
- Mohiuddin I., Jan S. (2021) Concept of Perception: A Critical Study with Reference to Nyaya and Charvaka *Lokāyata. Journal of Positive Philosophy*, Vol.12(01).
- Mondal P.-K. (1982) Some aspects of perception in old Nyāya *Journal of Indian Philosophy*, Vol. 10.
- Monier-Williams M. (1899) *A sanskrit-english dictionary: etymologically and philologically arranged with special reference to cognate indo-european languages*. Oxford.
- Potter K. (1977) *Meaning and Truth, in Encyclopedia of Indian Philosophies*, Vol. 2, Princeton University Press.
- Potter K. (1975) Some Thoughts on the Nyāya Conception of Meaning *Journal of Indian Philosophy*, Vol. 3, No. ½.
- Samanta S. (2012) *A Critical Survey of Manas in Indian Philosophy* Kolkata: Sanskrit Pustak Bhandar.
- Sinha L.-P.-N. (1982) *Nyaya Theory of Perception* Delhi: Classical Publishing Company.
- Soni J. (2020) The Concept of Manas in Jaina Philosophy *Journal of Indian Philosophy*, Vol. 48.
- Stephen Ph. (2021) Epistemology in Classical Indian Philosophy *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/epistemology-india/>
- Takahashi K. (2019) The Manas and the Manovahā Channel in the Vārṣṇeyādhyātma of the Mahābhārata: A Critical Reading of Mahābhārata *Journal of Indian Philosophy*, Vol. 47.
- Tanizawa J. (1995) Perception in Indian Philosophy Is Nirvikalpakam Pratyakṣam Possible? *Minamijakenkyu.* – Vol. 7.
- Tillemans T. (2021) Dharmakīrti *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL = <https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/dharmakīrti/>
- Tuske J. (2021) The Concept of Emotion in Classical Indian Philosophy *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/concept-emotion-india/>
- Vidyabhusana S. Ch. (1913) *The Nyāya Sūtras, The Sacred Book of the Hindus translation*. Vol. VIII, Bhuvaneshvar Asrama Press.
- Vyas Ch.-Sh. (1991) *Navrang Buddhist Theory of Perception with Special Reference to Pramāna Vārttika of Dharmakīrti*, Navrang.

Отримано: 24.11.2022

Ухвалено до друку: 19.12.2022

Опубліковано: 30.12.2022

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Philosophy, 2(7), 22-29.

UDC 21/29:233-23

<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-4/11>

Hanna Hnatovska, PhD (Philosophy), Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-9699-1037>e-mail: gnatovskanna@knu.ua

INTERPRETATION OF "PRATYAKṢA" IN THE FIRST CHAPTER OF THE FIRST PART OF "NYĀYA SŪTRAS"

The Article is concerned with the investigation of interpretation of the concept "pratyakṣa" in the first chapter of the first part of "Nyāya Sūtras", which became the determining ground for the entire subsequent history of the development of this concept in the teachings of the adherents of this philosophical school and their polemics with opponents. The methods of etymological and contextual analysis are applied, the key meaningful connotations of "pratyakṣa" are outlined, and the main issues of its interpretation and translation are revealed.

The first chapter of the first part of "Nyāya Sūtras" is the systemic core of the work as a whole, therefore its thorough study is of primary importance, both for the reconstruction of the teachings of Nyāya darshan, and for clarifying the specifics of the actualization of the lexemes presented in this part of the text and in the philosophical discourse of India as a whole. However, the brevity of the text chosen for analysis in this article opens a rather comprehensive perspective of different interpretations and creates a number of open questions. The duration of the tradition of comments dedicated to "Nyāya Sūtras" is an evidence of the importance of this work and the difficulty of reconstructing its content. The open questions actualized in the process of this study should not only become the basis for further investigations, but also reveal the specifics of the problematization of "pratyakṣa" in the philosophical discourse of India.

The article reveals that the study of the concept of "pratyakṣa" in the teaching of Nyaya darshan, first of all, requires the analysis of the following concepts: pramāṇa, indriya, manas, artha, jñāna, buddhi. The article also suggests that "pramāna pratyakṣa" is rather a "situation" of acquiring knowledge that meets the criteria of truth, rather than a simple "tool of knowledge" or "ability to know", so its simple translation as "perception" seems insufficiently substantiated. The article declares that the issue whether every contact between indriya and artha necessarily leads to the formation of a jñāna that meets the criteria of avyapadeśyam ("that which precedes definition and expression"), avyatiṛekavyabhicārin ("that which is clear, distinct, uncontroversial and steady"), vyavasāyātmaka ("that which is intense, bright and full of energy") is open and urgent for further research. It also states that the issues whether it is possible to talk about the contact of indriya, in the sense of a simple list of empirical senses (sight, hearing, touch, taste, smell), with artha without the mediation of manas; and how to interpret the possible role of the Western concept of "consciousness" in this process are also important.

Keywords: pratyakṣa, Indian philosophy, pramāṇa, indriya, manas, artha, jñāna, buddhi.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 30-33.
УДК 16:167/168
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-5/11>

Віталій Крикун, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-2531-0414>
e-mail: krikun_vitaly@knu.ua

Бауліна Таміла, канд. філос. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8358-5582>
e-mail: baulina.tamila@knu.ua

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: СУТНІСТЬ І НАСЛІДКИ

Досліджено низку питань, які пов'язані зі специфікою поширення інформації в умовах комунікативної практики як на рівні окремої особистості, так і функціонування ЗМІ. Основну увагу приділено питанню свідомого поширення дезінформації. В окресленому контексті розглянуто явище "гібридної війни" та місце в ній інформаційної компоненти, питання використання нарративів як ефективного засобу масового інформаційного ураження та специфіки процесу "девальвації слова" в останні десятиліття. Обґрунтовано необхідність розробити механізми протидії явищам "зловживання свободою слова" та "симулятивної демократії" для забезпечення виживання і сталого розвитку демократичних суспільств.

Ключові слова: дезінформація, гібридна війна, нарратив, "девальвація слова", "зловживання свободою слова".

Вступ. Зростання актуальності використання інформації як ефективного засобу впливу, що особливо яскраво спостерігається у XXI столітті, відображено у виникненні та активному поширенні поняття "гібридна війна". Під "гібридною війною" в інформаційному просторі мають на увазі агресивну компанію, у межах якої значну увагу приділяють застосуванню поряд із традиційною (кінетичною) зброєю фізичного впливу / знищення і некінетичних засобів – економічних, дипломатичних, засобів інформаційного впливу / знищення/придушення тощо. Підсумковий успіх досягається за рахунок формування синергетичного ефекту та використання уразливих місць жертви. Одним із таких слабких місць демократичних за устроєм країн є високий рівень загрози зловживання правом на свободу слова, демократичними процедурами та відсутність/низький рівень культури ведення аргументативного діалогу (дискурсу) (Ю. Габермас). Е результатом виникає стан речей, який британський соціолог І. Блюдорн назвав "симулятивною демократією" (Blüdnorn, 2006: 72–83), тобто, коли замість конструктивного діалогу виникає "обговорення заради обговорення", а позиції учасників оцінюються передусім з позиції "свій-чужий".

Джерела. Теоретичною базою дослідження виступили розвідки низки вітчизняних та закордонних авторів, таких як: І. Блюдорн, Ю. Габермас, Ф. ван Каппен, В. Крикун, Є. Магда, П. Мансур, Г. Спенсер, Ф. Хоффман, Ш. Баллі та інші. Також було враховано статті енциклопедичного характеру, дотичні до окресленої тематики.

Методологія. Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на принципах наукової об'єктивності, неупередженості та системності. Під час проведення дослідження були використані загальнонаукові, філософські та спеціальні методи пізнання соціально-політичних явищ, зокрема загальні методи аналізу, синтезу, компаративний метод.

Результати. Під свободою слова також можна приховати багато чого – від пропаганди різного роду злодіянь до банального поширення брехні. Метою таких дій є введення суспільства або окремих громадян в оману, а оскільки юридичне покарання за поширення недостовірної / брехливої інформації є досить складною справою і не співмірне потенційним здобуткам для суб'єкта /

втратам для об'єктів, то в останні десятиліття дезінформаційні компанії набувають все більшої популярності. Варто зазначити, що інформаційні військові компанії підпорядковані загальним стратегічним і тактичним планам. Прикладами застосування подібних інформаційних військових компаній можуть бути свідомі, сплановані акти комунікативної агресії починаючи з міжособистісного рівня ("Чорна риторика" К. Бредемайер), агресивні рекламні компанії (війна Pepsi VS Coca-Cola), так і на рівні інформаційної підтримки кінетичної війни (формування ненависті до України і всього українського розпочалась в російських ЗМІ значно раніше, ніж безпосередньо воєнні дії, тобто до 2014 року).

Поняття "гібридна війна" широко використовується в інформаційному просторі, але ставлення до його змісту серед дослідників не є однозначним. З-поміж наявних визначень поняття "гібридна війна" варто звернути увагу на такі:

1) Ф. ван Каппен: "Гібридна війна – це мішанина класичного ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань. Держава, яка веде гібридну війну, укладає оборудку з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок із якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може... Всю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань" (Корнієнко, 2014).

2) Ф. Хоффман: "Цей конструкт найчастіше називають "гібридною війною", у якій сторони конфлікту використовують різне, у багатьох випадках унікальне поєднання гібридних загроз і тактик, націлених на вразливість держави (США)... Вона може включати контрабанду, наркотероризм, торгівлю зброєю або мисливий бандитизм" (Hoffman, 2009: 35).

3) П. Мансур визначає гібридну війну як "конфлікт з використанням поєднання конвенційних військ і нерегулярних сил (партизан, повстанців і терористів), до яких можуть входити як державні, так і недержавні суб'єкти, націлені на досягнення загальної політичної цілі" (Murray & Mansoor 2012: 2).

4) Начальник генштабу росії В. Герасімов виклав власне розуміння сучасних методів "вирішення міждержавних конфліктів", у межах якого співвідношення між

військовими та невійськовими заходами становить 1:4, а останні передбачають створення та використання протестних настроїв серед громадян країни, яка є об'єктом агресії. Ефективними невійськовими заходами визначаються, зокрема:

- здійснення інформаційної протидії;
- політичний, економічний та дипломатичний тиск;
- формування та підтримка діяльності опозиційних сил тощо (Герасімов, 2013).

Наведені тлумачення не претендують на завершеність, радше вказують на факт існування нової моделі ведення війни і перебігу процесу її розвитку, становлення. Але обрання саме цих визначень не є випадковим, оскільки вони демонструють певну еволюційність у становленні окресленого поняття. Так, починаючи з використання недержавних збройних формувань для уникнення відповідальності (ван Каппен), до залучення безпосередньо невійськових компонентів (наркотероризм, бандитизм) (Хоффман) і до зсуву основного акценту на сучасні військові засоби – інформаційні операції спрямовані на дестабілізацію ситуації в країні, що є об'єктом агресії (Герасімов, 2013).

Стає очевидним, що значення інформаційного компонента війни за останні десятиліття суттєво зростає. Впровадження Російською федерацією нових методів війни особливо гостро відчули на собі громадяни України в останнє десятиліття: починаючи від економічного тиску і до фінансування роботи антиукраїнських політиків та ЗМІ тощо. Подібна агресивна діяльність маскувалась під гаслами демократії та свободи слова. Незважаючи на величезні зусилля і кошти, невійськова компонента російської агресії зазнала поразки і наслідком цього стало залучення у 2014 році недержавних та державних військових формувань для захоплення Криму та окремих регіонів Донецької та Луганської областей. Період з 2015-го до 2019-го року включно заходи російської агресії знову набули гібридного вигляду: підтримка корупції в українській владі як фактору, що стримував розвиток країни, антиукраїнська пропаганда через власні ЗМІ. Успішні реформи в Україні, процеси оздоровлення в українському суспільстві, що відбувались в останні роки, призвели до чергової активації Російською федерацією військових засобів ведення війни 24.02.2022. Історія України останніх десятиліть переконливо доводить, що інформаційний складник агресії стає все більш важливим компонентом ефективної війни в XXI столітті.

Чи можна стверджувати, що гібридна війна є винаходом саме XXI століття? Можна стверджувати зворотне, оскільки з давніх часів ведення війни передбачало застосування різних засобів, які у сьогоденні узагальнені в понятті "гібридна війна". Застосування кінетичних засобів ведення війни є завершальним етапом у військовій компанії, про що свідчить багатовікова історія ведення війн та давній афоризм "ultima ratio regum" ("останній аргумент королів"), який викарбовували у Франції XVII століття на гарматах. Одним із перших на важливості цілеспрямованого інформаційного впливу як компоненти військової компанії наголошував Сунь-Цзи у творі "Мистецтво війни". Автор зазначає, що для досягнення перемоги необхідним є використання обману, шпигунів та дезінформаторів. Перемогу отримує той, хто краще підготовлений та володіє достовірною інформацією (Сунь-Цзи, 2016).

Незважаючи на форму (класична чи гібридна) та засоби "...війна завжди буде актом насильства, який має на меті змусити суперника виконати вашу волю" (Магда, 2014).

Наративи як засіб впливу. Варто звернути увагу на еволюцію засобів інформаційної компоненти війни. Якщо спочатку йшлося радше про дезінформацію, введення в оману, залякування тощо, то російсько-українська війна виявила активне залучення наративів як засобів комунікативного впливу, особливо в епоху домінування ЗМІ та інтернет-ресурсів.

Термін "наратив" походить від латинського "*narrare*" – розповідати, пояснювати. На нашу думку, під "наративом" варто розуміти певну історію, сутність якої полягає у викладенні розуміння, ставлення, оцінювання людиною певної події або комплексу подій. Наративи містять у собі елементи світогляду людини і визначають ставлення до об'єктивного світу. За змістом наративи відображають сприйняття людиною світу і її ставлення до всього, що відбувається. Хоча історично поняття "наратив" походить із царин риторики та літератури, але в сьогоденні сфера його застосування значно розширилась і стосується процесу поширення серед інших власного світогляду. Максимальне залучення наративів зараз спостерігається у сфері політики – "політичні наративи".

Наративи стали важливим засобом інформаційної компоненти війни Російської Федерації проти України. Прагнучі виправдати (обґрунтувати необхідність) прагнення знищити українську державність і культуру, російська влада протягом тривалого часу через ЗМІ активно транслювала чимало наративів, наприклад: – "українці є нацистами, становлять загрозу і їх існування є небезпекою", "Україна – це держава, що не відбулась, і її існування – це помилка" тощо. Оскільки наратив є історією, яка несе в собі певну ідею, то для її подання у переконливому вигляді використовуються фейки та інші засоби ангажованого подання інформації, що формує необхідний фон.

Під час російсько-української війни, яка суттєво вплинула на весь світ, ми спостерігаємо й інформаційну війну, або війну наративів. Перемога в такій війні передбачає формування довіри в більшості людей (аудиторії) до певного варіанта ставлення до подій як у минулому, так і в сьогоденні. За таких умов найбільш ефективною зброєю стають засоби масової інформації та канали поширення інформації у мережі Інтернет. І тут людство постає перед обличчям глобальної проблеми, яка загострилась в останні десятиліття, а саме – втрати правдою місця соціальної цінності. Сьогодення у чергове демонструє, що введення інших в оману відкриває перед людиною значні можливості. Брехня має суттєво більший потенціал для монетизації, ніж правда, а отже, на ринку інформації позиції брехні суттєво кращі. Додатковий бонус для брехні полягає у тому, що покарання за поширення недостовірної інформації або немає, або воно є мінімальним, тобто, без сумніву, неспівмірним заподіяній шкоді. Шкідливий вплив брехні як засобу впливу полягає у формуванні у свідомості об'єкта впливу картини світу, що не відповідає реальності. Тобто людина формує помилкові оцінки, приймає необґрунтовані рішення тощо.

Звісно, правдивість не завжди була цінністю для людей. Загалом питання місця правди в життєдіяльності людини є дискурсивним, оскільки:

1) Поняття "правда" є неоднозначним і досить складним для визначення. У сьогоденні можна визначити такі основні розуміння поняття "правда", які наявні в українській мові та культурі і використовуються у повсякденному спілкуванні:

а) правда – відповідність думок людини об'єктивній реальності. У такому розумінні зміст наближено до поняття "істина" ("Це правда – щось насправді існує");

б) правда – щире висловлення людиною своїх думок, відсутнім є бажання ввести співрозмовника в оману. Але мовець може висловлювати і помилкову інформацію ("Я кажу правду"). У такому розумінні зміст наближено до поняття щирість;

в) правда – справедливий соціальний устрій, дотримання справедливості у відносинах між людьми, морально-етичний ідеал ("Боротись за правду, відстоювати правду") (Крикун, 2020: 218–219).

2) Історія людства переконливо демонструє, що правдивість не є базовою необхідністю не лише для людини, але й для інших живих істот. Навіть більше, у тваринному світі здатність до введення інших в оману (мімікрія) є основою для виживання і здобуття собі "місця під сонцем". Схожа ситуація спостерігається і у світі людей.

Цікаву позицію щодо місця правдивості в життєдіяльності людини висловив Г. Спенсер. На підставі аналізу результатів досліджень різних племен та народів на різних історичних етапах розвитку людства, Спенсер визнає правдивість однією з унікальних чеснот людини і вказує на тісний зв'язок правдивості з миролюбністю, а брехливості – з насильством у поведінці людини. Але, на думку англійського дослідника, цей зв'язок не має внутрішнього характеру, а є "наслідком примусового соціального устрою, що розвиває хронічну зовнішню ворожість, а не примусовий соціальний устрій розвивається внаслідок внутрішньої доброзичливості" [Spencer, 1896: 96].

На нашу думку, правдивість і брехливість можна розглядати як моделі поведінки людини, які активуються відповідно до умов середовища, у якому перебуває індивід. Зокрема, в умовах агресії, ворожого ставлення від інших, брехливість дозволяє людині вижити. Відповідно, в умовах цивілізованих, правових відносин у суспільстві правдивість посідає провідне місце.

Останні десятиліття називають добою "постправди". Поява означеного поняття є свідченням процесів, що відбуваються у культурі цивілізованих країн світу. Використовуючи логічний підхід, можна зазначити, що якщо раніше відношення між поняттями "правда" і "брехня" можна було визначити як "логічна суперечність", то в сучасності більш доречним буде вже відношення "логічної протилежності". Поява та зміст поняття "постправда" вказують на втрату "правдою" статусу соціальної цінності, при цьому "брехня" залишається у статусі неприйнятності. Постправдивою можна назвати точку зору, під час висвітлення якої на перший план виходить її переконливість та відповідність інтересам автора. Питання достовірності за таких умов не є актуальним.

Ефективним засобом утворення постправдивої картини світу виступають маніпулятивні прийоми, які варто розглядати як один із засобів психологічного впливу, який передбачає цілеспрямовані дії певного суб'єкта щодо змісту інформації або процесу її опрацювання певним об'єктом у процесі сприйняття об'єктивного світу.

Отже, можна дійти низки проміжних висновків, а саме:

- веденню війни в сучасності властивий гібридний характер агресії з надзвичайно важливим значенням інформаційної компоненти;
- "наративи" набули статусу засобів ефективного впливу в межах інформаційної компоненти війни;
- постправдивість стає ознакою сучасного інформаційного простору;
- зростає активність використання маніпулятивних технологій.

"Девальвація слова". Окреслений стан справ свідчить про сформовану тенденцію сучасності, а саме "девальвація слова". Питання "девальвації слова" неодноразово порушувалось дослідниками, але переду-

сім до окресленої проблеми звертались журналісти, які говорили про мінімальний рівень достовірності слів та обіцянок, що лунають у політичному середовищі. Разючі відомості щодо впливу брехні та порожніх обіцянок на загальносвіттові процеси (тобто на життя мільярдів людей) наводить український дослідник Є. Ланюк: "Прихильники Brexit проводили кампанію Vote Leave, одним із ключових гасел якої була теза, що членство Британії в ЄС коштує 350 млн фунтів на тиждень. Попри те, що ця цифра була цілковито необґрунтованою і її багаторазово спростовували у впливових британських ЗМІ, агітатори Vote Leave вперто поширювали її всіма можливими способами, перетворивши на один із символів Brexit... За підрахунками, 80 % публічних заяв Дональда Трампа – брехня або перекручення фактів" (Ланюк, 2017).

Як базове можна навести таке визначення поняття "девальвація слова": "... знецінювання слова через утрату ним природного, зумовленого мовною практикою зв'язку вираження (звукової та графічної форми) зі змістом (лексичним значенням). Процес Д. с. властивий кожній мові і стосується передусім експресивних, емоційно-оцінних часто вживаних слів та виразів..." (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 181).

Одним із перших питання втрати словом свого значення розглядав Ш. Баллі, який пояснював цей процес через поняття "стерті п'ятаки", під яким мав на увазі втрату словом рівня конотаційного забарвлення. Передусім ідеться про емоційно забарвлені слова, які з часом утрачають глибину власної емоційності. Подібний процес, на думку Баллі, має природний характер, обумовлений соціокультурними змінами, і характеризується тим, що слово поступово перестає викликати необхідні асоціації, бажані емоції.

На нашу думку, в процесі девальвації слова можна виокремити кілька аспектів:

а) літературознавчий – втрата словом, словосполученням або літературним твором глибини змісту, переживань;

б) соціальний – втрата словом достовірності власного змісту.

Якщо "стирання п'ятаків" (Ш. Баллі) має суто природний характер і відбувається внаслідок соціокультурних змін у мовному середовищі, то причини девальвації достовірності інші. На нашу думку, причини слід шукати в сутності людини як живої істоти.

Переважає більшість дослідників вважають, що брешуть усі люди, і такі дії є природним засобом соціальної взаємодії, який активується, коли людина прагне щось приховати, уникнути відповідальності, отримати певну вигоду, перевагу над іншими тощо (П. Екман, Л. Петрановська та інші). Іноді брехня може стати у пригоді (брехня заради спасіння). Водночас брехня може заподіяти невинуватну шкоду іміджу людини, оскільки рівень довіри до людини, яку зловили на брехні, суттєво знижується (К. Бредемайер, Д. Карнегі). Розглядаючи брехню як соціальне явище, Г. Спенсер наголошує, що вона притаманна суспільствам із примусовим соціальним устроєм, тоді як правдивість і дружність притаманні вільним відносинам.

Дискусія та висновки. Підбиваючи підсумки цієї розвідки, варто звернути увагу на низку положень:

- сьогодення характеризується кризою демократичних інститутів, а важливими причинами такої кризи можна визначити явища "зловживання свободою слова" та "симулятивну демократію";

- зважаючи на можливості сучасних ЗМІ, інформаційна компонента війни виходить на перший план в умовах агресії;

• військова агресія у сьогоднішні все більше набуває гібридного вигляду, тобто безпосередньо кінетична зброя відходить на другий план, а інформаційна, економічна та політична компоненти набувають максимальної актуальності;

• використання "нарративів" можна назвати сучасною інформаційною зброєю масового ураження;

• правда втратила статус соціокультурної цінності;

• спостерігається девальвація достовірності слова, що є свідченням накопичення ворожнечі, зростання недовіри між людьми та наслідком наявності ворожих намірів.

Збільшення кількості брехні / постправди в інформаційному просторі в сьогоднішні є симптомом зростання рівня ворожості як у межах окремої країни, регіону, так і на всій планеті Земля. Війна як хвороба, що вражає окремих орган, але суттєво відбивається і на всьому організмі загалом.

Україна, як і інші сучасні демократичні суспільства, постала перед необхідністю розробити механізми протидії зловживанню свободою слова та поширенню дезінформації. Виконання окремого завдання, на нашу думку, передбачає вживання комплексу заходів, а саме:

1) юридичну відповідальність за публічне поширення дезінформаційних повідомлень;

2) стимулювання розвитку культури аргументативного дискурсу (Ю. Габермас) і рівня освіченості у суспільстві в цілому;

3) сприяння поверненню правди на верхні рівні соціокультурних цінностей і, відповідно, неприйняття брехні та дезінформації.

Україна має стати суспільством вільних, цивілізованих та освічених людей, об'єднаних навколо ідей законності, правдивості та дружності.

Список використаних джерел

Герасимов В. Ценность науки в предвидении. *Военно-промышленный курьер*. 2013. № 8(476). URL: http://vpknews.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf (дата звернення: 3 вересня 2022 р.)

Девальвація слова. *Літературознавчий словник-довідник* / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ "Академія", 2007. 752 с.

Корнієнко С. Путін веде в Україні гібридну війну – генерал Каппен. *Радіо Свобода*. 27.04.2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25363591.html> (дата звернення: 3 вересня 2022 р.)

Крикун В. Постправда: сутність та перспективи. *Людознавчі студії*: зб. наук. праць Дрогобиц. пед. ун-ту. Серія "Філософія". 2020. № 41. С. 213–227.

Маєда Є. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини. Серія "Політичні науки"*. 2014. № 4. р. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220. (дата звернення: 1 вересня 2022)

Сунь-Цзи. *Мистецтво Війни* / пер.: Ганна Литвиненко. Харків: КСД, 2016. 128 с.

Blüdnor I. Post-demokratische Wende und Simulative Demokratie. *Forschungsjournal Neue Soziale Bewegungen*. 2006. Jg. 19, Heft 4. S. 72–83.

Hoffman F. G. Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Force Quarterly (JFQ)*. 2009. Vol. 52. P. 34–39.

Murray W., Mansoor Peter R. Hybrid warfare: fighting complex opponents from the ancient world to the present. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 321 p.

Spenser H. *The Principles of Ethics*. New York: D. Appleton and company, 1896. Vol. 1. 272 p.

References

Gerasimov, V. (2013). Cennost' nauki v predvidenii. *Voennopromyshlennyj kur'er*. № 8(476). Retrieved March, 3, 2022, from http://vpknews.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf [in Russian].

Devalvatsiia slova. (2007). V *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* / Za red. R.T. Hromiaka, Yu.I. Kovaliva, V.I. Teremka. K.: VTs "Akademiiia", 752 s. [in Ukrainian].

Korniienko, S. (2014). Putin vede v Ukraini hibrydnu viinu – heneral Kappen / *Radio Svoboda*. Retrieved September, 3, 2022, from <https://www.radiosvoboda.org/a/25363591.html> [in Ukrainian].

Krykun, V. (2020). Postpravda: sutnist ta perspektivy. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seria "Filosofia"*, № 41, S. 213–227. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.15> [in Ukrainian].

Mahda, Ye. (2014). Hibrydna viina: sutnist ta struktura fenomenu // *Mizhnarodni vidnosyny. Seria "Politychni nauky"*, № 4. Retrieved September, 3, 2022, from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220. [in Ukrainian].

Sun-Tszy. *Mystetstvo Viiny*. Pereklad: Hanna Lytvynenko. Kharkiv: KSD, 2016. 128 s. [in Ukrainian].

Blüdnor, I. (2006). *Post-demokratische Wende und Simulative Demokratie*, in: *Forschungsjournal Neue Soziale Bewegungen*, Jg. 19, Heft 4, S. 72–83.

Hoffman, F. G. (2009). *Hybrid Warfare and Challenges. Joint Force Quarterly (JFQ)*. Volume 52. P. 34–39.

Spenser, H. (1896). *The Principles of Ethics*, vol. 1 New York: D. Appleton and company. 272 p.

Murray, W., Mansoor, P. (2012). *Hybrid warfare: fighting complex opponents from the ancient world to the present*. Cambridge University Press, 321 p.

Отримано: 24.11.2022

Ухвалено до друку: 19.12.2022

Опубліковано: 30.12.2022

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Philosophy, 2(7), 30-33.

UDC 16:167/168

<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-5/11>

Vitaly Krikun, PhD (Philosophy), Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-2531-0414>

e-mail: krikun_vitaly@knu.ua

Tamila Baulina, PhD

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-8358-5582>

e-mail: baulina.tamila@knu.ua

DISINFORMATION AS A TOOL OF HYBRID WARFARE: ESSENCE AND CONSEQUENCES

The article examines a number of issues related to the specifics of information dissemination under the conditions of communicative practice of both an individual level and the functioning of mass media. The main attention is paid to the issue of the deliberate spread of disinformation. In this context, the phenomenon of "hybrid war" and the place of the information component in it, the issue of using narratives as an effective means of mass information damage, and the specifics of the process of "devaluation of the word". The need to develop mechanisms to counteract the phenomena of "abuse of freedom of speech" and "simulative democracy" to ensure the survival and sustainable development of democratic societies is substantiated.

Keywords: misinformation, hybrid war, narrative, "devaluation of the word", "abuse of freedom of speech".

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
 Philosophy, 2(7), 34-37.
 UDC 1(09).329(510)
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-6/11>

Sergii Rudenko, Dr. of Philosophical Sciences, Prof.
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9069-098>
 e-mail: rudenkosrg@gmail.com

Liudmyla Yevdokymova, Master of Public Administration, Researcher
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3214-037X>
 e-mail: levdokimova81@gmail.com

MODERNISATION FEATURES OF SOCIALISM WITH CHINESE CHARACTERISTICS DOCTRINE IN THE NEW ERA (following the 20th National Congress of the Communist Party of China)

This article presents an analytical overview of the critical modernisation features of Socialism with Chinese characteristics doctrine in the new era, which was proposed at the 20th National Congress of the Communist Party of China. The authors reconstructed and systematically represented the central philosophical and political principles of the doctrine of Socialism with Chinese characteristics in the context of the fundamental principles of Chinese Marxism. The authors also analysed and presented in a systematic form the essence and basic theoretical principles of the concept of Socialism with Chinese characteristics following Xi Jinping's works and reports. The study includes a comparative analysis that concludes with the critical features of the modern concept of socialism with Chinese characteristics. These features embrace the need for constant modernisation of the very doctrine of socialism with Chinese characteristics, the state management system, as well as social and cultural practices, which are possible through the implementation of innovations and the integration of modern philosophical thought with traditional Chinese philosophy and culture.

The article concludes that the main feature of the modernisation of Socialism with Chinese characteristics at the current stage reveals in the development and implementation of a system of creative practices at the level of everyday culture, high-tech sectors of social production and the practice of intercultural communication within the framework of China's Belt and Road Initiative. In the discussion, the authors argue that implementing creative practices and creative industries could become an effective tool for developing China's Belt and Road Initiative in European countries and improving mutual understanding in the intercultural communication practices between China, European countries, and Ukraine.

Keywords: *Socialism with Chinese characteristics; Chinese Marxism; modern Chinese philosophy; creative practices; Xi Jinping; Belt and Road Initiative; intercultural communication.*

Introduction. Since 1978 China has experienced noticeable economic growth and social development. This transformation is driven by the philosophy of socialism with Chinese characteristics, representing a unique path towards modernisation. Socialism with Chinese characteristics has its roots in Chinese Marxism and is based on the ideas of Mao Zedong and Deng Xiaoping. In the new era, under the leadership of Xi Jinping, the Chinese Communist Party has continued to implement socialist policies and promote modernisation with Chinese characteristics. This article explores the philosophical foundations of socialism with Chinese characteristics, Xi Jinping's concept of socialism with Chinese characteristics, and creative practices as a part of socialism with Chinese characteristics modernisation programme in the new era.

Methodology. The research for this article is based on a qualitative analysis of the theoretical foundations of Socialism with Chinese characteristics and the concept of modernisation in the new era as outlined in Xi Jinping's report to the 20th National Congress of the Communist Party of China. The research draws on the works of leading scholars in the field of Chinese philosophy, Chinese Marxism, and modern Chinese studies.

The research examines the philosophical and socio-political foundations of Chinese Marxism and its evolution in the Soviet period. It also explores the process of Marxism sinification and its alternative interpretations in contemporary Chinese studies. The methodology for this research is based on a critical analysis of the primary sources, including Xi

Jinping's report, and the secondary sources, including academic articles, books, and research papers.

This article's research methodology aligns with the interdisciplinary approach of modern Chinese studies, which combines theoretical analysis and empirical research to understand the complex social, economic, and political changes taking place in contemporary China. The research also draws on the concept of the "soft power" of Chinese Marxism, as outlined by Terepyshchyi (2022), to examine the role of ideology in shaping China's modernisation and development strategies.

The research for this article is situated within the broader framework of social and political change in contemporary China and its implications for global governance and development. The research aims to contribute to the ongoing debate on the role of Chinese socialism and its characteristics in shaping China's development trajectory and its relationship with the rest of the world.

Overall, the research for this article is based on a critical analysis of the primary and secondary sources and aims to provide a comprehensive understanding of the theoretical and practical aspects of Socialism with Chinese characteristics modernisation in the new era. The research draws on the works of leading scholars in the field of Chinese philosophy, Chinese Marxism, and modern Chinese studies. It situates the study within the broader context of global governance and development.

The philosophical foundation of Socialism with Chinese Characteristics doctrine. The concept of Socialism with Chinese characteristics has its roots in Chinese Marxism, which has evolved to adapt to the realities of China's unique social, cultural, and political conditions. Various philosophical and ideological influences have shaped Chinese Marxism, including traditional Chinese thought, Marxist theory, and Mao Zedong's works.

Xi Jinping, the current President of China, has emphasised the importance of these philosophical foundations in developing Socialism with Chinese characteristics. In his book "Xi Jinping, the governance of China," he writes, "We must strengthen the study of the theories of socialism with Chinese characteristics and of Chinese Marxism, to continuously enhance our understanding and application of them" (Xi, 2014: 5).

One of the key philosophical foundations of Socialism with Chinese characteristics is modern Chinese philosophy, which has its roots in traditional Chinese thought but has been updated to address contemporary issues. This philosophy emphasises the importance of the collective over the individual and the need for a strong, centralised government to guide the nation's development. According to Vilkov (2022), "Modern Chinese philosophy has become one of the main sources of the ideological, political and cultural revival of contemporary China" (Vilkov, 2022: 58).

Another significant influence on Socialism with Chinese characteristics is Chinese Marxism, which has evolved to address the unique conditions in China. Chinese Marxism emphasises the need for strong party leadership, the importance of the masses in achieving revolutionary goals, and the need for continuous revolution. According to Boer (2021), "Socialism with Chinese characteristics represents a unique development of Marxism in China, one that has drawn on and adapted to the particular conditions of the country" (Boer, 2021: 16).

Mao Zedong's conception also had an important influence on Socialism with Chinese characteristics. Mao's ideas have been adapted to address the challenges of modernisation while maintaining a commitment to socialist principles. Mao's emphasis on mass mobilisation and continuous revolution has been adapted to fit the contemporary Chinese context. According to Lovell (2019), "Maoism has left an indelible mark on Chinese politics and society, and its legacy continues to be felt in the contemporary era" (Lovell, 2019: 383).

Finally, Xi Jinping's vision for Socialism with Chinese characteristics is based on the idea of the "Chinese Dream," which emphasises national rejuvenation and the creation of a strong, prosperous, and culturally advanced society. According to Xi (2022), "We must adhere to the path of socialism with Chinese characteristics, follow the guidance of the theories of Chinese Marxism, and implement the strategy of rejuvenating the country through science and education" (para. 3). The Chinese Dream is based on the principles of modern Chinese philosophy and Chinese Marxism, and seeks to promote a unique Chinese model of modernisation.

To sum up, the philosophical foundations of Socialism with Chinese characteristics are complex and diverse, drawing on various influences, including traditional Chinese thought, modern Chinese philosophy, Chinese Marxism, Mao Zedong's conception, and Xi Jinping's vision of the Chinese Dream. These foundations have

been adapted to address the unique challenges facing contemporary China and have helped to shape a distinctive Chinese model of modernisation.

Xi Jinping's concept of Socialism with Chinese Characteristics. Xi Jinping's concept of Socialism with Chinese Characteristics is a key feature of modernising China's political and economic system in the new era. In his report to the 20th National Congress of the Communist Party of China, Xi outlined the development of Socialism with Chinese Characteristics in the new era and emphasised the importance of staying true to the original aspiration and founding mission of the Chinese Communist Party (Xi, 2022). Xi states that Socialism with Chinese Characteristics is "a scientific theory, a practical program, and a historical trend" (Xi, 2014: 1).

Xi's concept of Socialism with Chinese Characteristics builds on the ideas of modern Chinese philosophy and Chinese Marxism. As Boer (2021) notes, "Socialism with Chinese Characteristics is the latest stage in the long history of Chinese socialist thought, which has constantly adapted to changing social and economic conditions" (Boer, 2021: 3). This adaptation is reflected in the modernisation of Marxism in China, which has undergone alternative philosophical and social studies interpretations (Vilkov, 2022).

According to Yarmolitska and Gan (2022), the formation of Chinese Marxism is characterised by "key philosophical and socio-political foundations" that distinguish it from Western Marxism (Yarmolitska & Gan, 2022: 6). These foundations include integrating Marxist theory with Chinese history and culture, emphasising practical solutions to social and economic problems, and focusing on the needs of the masses.

Xi's concept of Socialism with Chinese Characteristics also reflects the "soft power" of Chinese Marxism, which Terepyshchyi (2022) identifies as a critical factor in the educational landscape of the future. Chinese Marxism's emphasis on practical solutions and the needs of the masses has allowed it to gain popularity in developing countries as an alternative to Western neoliberalism.

Xi's report to the 20th National Congress of the Communist Party of China outlines the development of Socialism with Chinese Characteristics in the new era, emphasising the importance of modernisation and innovation in the face of changing economic and social conditions. As Xi notes, "We must promote the modernisation of our system and capacity for governance to improve our ability to govern and to deliver" (Xi, 2022).

In conclusion, Xi Jinping's concept of Socialism with Chinese Characteristics is a vital feature of modernising China's political and economic system in the new era. It builds on the ideas of modern Chinese philosophy and Chinese Marxism, emphasising the importance of practical solutions to social and economic problems and the needs of the masses. As China continues to develop and adapt to changing economic and social conditions, the concept of Socialism with Chinese Characteristics will likely continue to play a crucial role in shaping China's future.

Creative practices as a feature of Xi Jinping's concept of Socialism with Chinese characteristics. Xi Jinping has emphasised the importance of innovation as a critical driver of development in the new era. As he stated in his report to the 20th National Congress of the Communist Party of China, "Innovation is the primary

driving force behind the development and must occupy a central place in China's modernisation drive" (Xi, 2022). One of the key features of Xi Jinping's concept of Socialism with Chinese characteristics is the emphasis on creativity and innovation in various aspects of Chinese society.

In the context of economic development, Xi Jinping has stressed the importance of innovation in driving growth and competitiveness. He has called for developing a "new development paradigm" driven by innovation, particularly in high-tech sectors such as artificial intelligence and 5G technology. As he stated in his report to the 20th National Congress of the Communist Party of China, "We must have the courage to innovate, blaze a new trail in development, and deepen reform" (Xi, 2022).

In addition to the economic sphere, Xi Jinping has also emphasised the importance of creativity and innovation in cultural and artistic fields. As he stated in his report, "People-centeredness is an essential attribute of Marxism. Our Party's theories are from the people, for the people, and beneficial to the people. The people's creative practices are the inexhaustible source of our theoretical innovations. Theories detached from the people will be feeble and ineffective, and theories that cannot deliver for the people will be stale and lifeless. We must stand firmly with the people, respond to their wishes, respect their creativity, and pool their wisdom to develop theories that they like, accept, and adopt and that become powerful tools guiding them in understanding and changing the world" (Xi, 2022).

This emphasis on creativity and innovation is not only a pragmatic strategy for driving development and growth in China but also reflects a more profound philosophical perspective that emphasises the importance of human agency and creativity in developing socialism with Chinese characteristics. As Vilkov (2022) notes, Xi Jinping's emphasis on creativity and innovation reflects a broader trend in modern Chinese philosophy that seeks to develop a "Marxism with Chinese characteristics" that emphasises the role of human creativity in shaping society.

According to Boer (2021), Xi Jinping's emphasis on creativity and innovation is part of a larger shift towards a more decentralised and diverse approach to socialist development in China. This approach seeks to harness the creativity and energy of the masses rather than relying solely on central planning and state control. As Boer notes, "The Party is now emphasising the creation of new spaces for social and cultural innovation, as well as the creation of new pathways for individual and collective creativity" (Boer, 2021).

As China modernises and develops in the new era, promoting creativity and innovation will likely continue to be a key focus of Xi Jinping's approach to socialist development. Emphasising creativity and innovation is a key feature of Xi Jinping's concept of Socialism with Chinese characteristics. This emphasis reflects a pragmatic strategy for driving development and growth in China and a more profound philosophical perspective that emphasises the importance of human agency and creativity in developing socialism with Chinese characteristics.

Conclusions and discussion. Modernising socialism with Chinese characteristics in the new era has brought forth various key features that reflect the changes in modern Chinese philosophy and the country's social and economic development. Xi Jinping has spearheaded this

modernisation and has emphasised the importance of upholding and advancing the Marxist philosophy while adapting it to the specific needs and conditions of China's development.

One of the key features of socialism with Chinese characteristics in the new era is its focus on innovation and creativity. This focus on innovation is rooted in Chinese Marxism, which emphasises the importance of adapting to changing circumstances and using creativity to solve problems. It is evident in Xi Jinping's emphasis on the need to "strengthen the construction of a national innovation system, boost strategic emerging industries, accelerate the development of new and high-tech industries, and foster new drivers of growth" (Xi, 2022).

Another essential feature is the emphasis on people-centred development. Xi Jinping notes that "people are the creators of history, the fundamental force for advancing development, and the key to realising the Chinese Dream of national rejuvenation" (Xi, 2022). This approach reflects a shift in Chinese Marxism from emphasising class struggle to focusing on the people and their well-being and development.

Finally, modernising socialism with Chinese characteristics in the new era has also emphasised the importance of international cooperation and a shared future for humanity. It is reflected in Xi Jinping's vision of a "community with a shared future for humanity" (Xi, 2022), emphasising the importance of mutual respect, equality, and win-win cooperation in international relations.

Modernising socialism with Chinese characteristics in the new era represents a significant shift in Chinese philosophy and its application to governance and development. This modernisation could shape China's future and the broader global discourse on governance and development.

References

- Boer, R. (2021). Socialism with Chinese characteristics. <https://doi.org/10.1007/978-981-16-1622-8>.
- Lovell, J. (2019). *Maoism: A global history*. The Bodley Head.
- Terepyshchyi, S. (2022). The "Soft Power" of Chinese Marxism as a factor in the educational landscape of the future. *Future Human Image*, 17. <https://doi.org/10.29202/fhi/1777>
- Vilkov, V. (2022). Modernisation of Marxism in modern china: Alternative philosophical and social studies interpretations. *Ukrainian Policymaker*, 10. <https://doi.org/10.29202/up/10/8>
- Xi, J. (2014). *Xi Jinping, the governance of China*. Foreign Languages Press.
- Xi, J. (2022, October 25). *Full text of the report to the 20th National Congress of the Communist Party of China*. 20th CPC National congress. Retrieved November 14, 2022, from <https://english.www.gov.cn/2022special/20thcpccongress/>.
- Yarmolitska, N., & Gan, K. (2022). Characteristic features of Chinese Marxism's formation: Key philosophical and socio-political foundations of Rese. *Future Human Image*, 18. <https://doi.org/10.29202/fhi/18/10>
- Yarmolitska, N., & Gan, K. (2022). Socio-political and socio-cultural preconditions, theoretical and methodological tools of the process of chinaization of Marxism in the Soviet period researches. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, (6), 63–68. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/6-12/13>.

Received: November 24, 2022

Accepted for publication: December 19, 2022

Published: December 30, 2022

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 34-37.
УДК 1(09).329(510)
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-6/11>

Сергій Руденко, д-р філос. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9069-098>
e-mail: rudenkosrg@gmail.com

Людмила Євдокимова, магістр держ. упр., дослідник
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3214-037X>
e-mail: levdokimova81@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛІЗМУ З КИТАЙСЬКИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ У НОВУ ЕРУ (за матеріалами 20-го Національного конгресу Комуністичної партії Китаю)

Наведено аналітичний огляд ключових особливостей проєкту модернізації доктрини соціалізму з китайськими характеристиками в нову епоху, які були запропоновані на 20-му Національному конгресі Комуністичної партії Китаю. Автори реконструювали та представили в систематичній формі основні філософські та соціально-політичні засади доктрини соціалізму з китайськими характеристиками в контексті фундаментальних засад китаїзованого марксизму. Також автори проаналізували та презентували в систематичній формі зміст та ключові теоретичні принципи концепції соціалізму з китайськими характеристиками чинного лідера Китайської Народної Республіки Сі Цзіньпіна. На основі порівняльного аналізу були встановлені ключові особливості сучасної концепції соціалізму з китайськими характеристиками, головним теоретиком якої є Сі Цзіньпін. Ці особливості полягають у наголошенні на необхідності постійної модернізації самої доктрини соціалізму з китайськими характеристиками, системи управління державою, суспільних та культурних практик, які можливі на основі імплементації інновацій та інтеграції сучасної філософської думки із традиційною китайською культурою.

Зроблено висновок, що головною особливістю модернізації доктрини соціалізму з китайськими характеристиками на сучасному етапі є розвиток і впровадження системи креативних практик на рівні повсякденної народної культури, у високотехнологічних секторах суспільного виробництва та практиці міжкультурної комунікації в межах міжнародної ініціативи Китаю "Один пояс, один шлях". У ході дискусії автори обґрунтували позицію, згідно з якою впровадження креативних практик та креативних індустрій може стати ефективним інструментом розвитку міжнародної ініціативи Китаю "Один пояс, один шлях" у країнах Європи, поліпшення взаємопорозуміння у практиках міжкультурної комунікації Китаю з країнами Європи та Україною.

Ключові слова: соціалізм з китайськими характеристиками; китаїзований марксизм; сучасна китайська філософія; креативні практики; Сі Цзіньпін; ініціатива "Один пояс, один шлях"; міжкультурна комунікація.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 38-42.
УДК 1(091):(7/8)+17(2-42)
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-7/11>

Ярослав Соболевський, д-р філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8251-2744>
e-mail: yasobolevsky@knu.ua

ПУРИТАНСЬКА ФІЛОСОФІЯ АМЕРИКАНСЬКОГО МИСЛИТЕЛЯ ДЖОНА КОТТОНА

Презентовано історико-філософське дослідження основних філософських ідей американського мислителя доби пуританізму Джона Коттона (John Cotton, 1585–1652). Відомий мислитель протягом свого життя працював священиком як в Англії, так і в колоніях Америки. Він був відомий як видатний теолог та пуританський філософ колонії Массачусетської затоки. Освіту майбутній філософ здобув у Трініті-коледжі (Trinity College) та коледжі Еммануеля (Emmanuel College) у Кембриджі. Його репутація була пов'язана з його вмінням проповідувати та з його знаннями теології, однак у його поглядах також знаходилося місце для філософських рефлексій. Він був прихильником пуританської філософії та противником католицизму, що було відображено в його працях. Крім того, він виступав проти англійської церкви, яку вважав недостатньо відокремленою від католицизму. Однак у його філософії релігії було прагнення очистити віру від непотрібного навантаження. Його ідеї та погляди на релігію дали змогу створити рух пуританства, який надавав великого значення особистій вірі та відмовлявся від багатьох звичаїв та обрядів, які вважалися зайвими. З одного боку, Дж. Коттон був критиком церковного інституту, але, з іншого боку, він не підтримував від'єднання від нього. Він зберігав баланс у своїх поглядах та був переконаний, що вигнання його ідейного опонента Роджера Вільямса було пов'язано з небезпечністю ідей останнього. Він вважав, що людина не може сама себе врятувати і що залежить від Божої благодаті. Американський мислитель брав участь у важливих полемічних дискусіях в американських колоніях, де його релігійна філософія визначала образ життя поселенців. Він був прихильником філософського діалогу та вірив, що лише в діалозі народжується істина.

Ключові слова: американська філософія; рання американська філософія; пуританізм; Джон Коттон; ковенант.

Вступ. Рання американська філософія пройшла через кілька періодів, які сильно вплинули на її розвиток. Першим періодом її історії був пуританізм, який домінував у XVII столітті. Пуритани вважали, що Біблія є єдиним джерелом істини, і розглядали світ як місце, де людина повинна випробувати своє життя і віддавати шану Богу. Цей період має велике значення, адже в ньому з'явилися фундаментальні ідеї ранньої американської філософії, які вплинули на наступні періоди. У XVIII столітті настала ера Просвітництва, коли американські філософи почали розглядати світ з більш наукової точки зору. Вони були переконані, що розум і логіка повинні керувати світом, а не релігійні переконання. Утім, маятник історії філософії робить чергове коливання, з часом американська філософія повертається до віри замість розуму. У XIX столітті виник американський трансценденталізм, який відмовився від наукового підходу і повернувся до духовної природи людини. Трансценденталісти вважали, що людина повинна відчувати природу, а не вивчати її науково. Вони вірили у свободу, індивідуалізм та містичні переживання.

Нарешті, ідеалізм став панівним у XIX столітті, коли філософи вважали, що реальність визначається ідеями та духовними концепціями. Ідеалісти вірили в абсолютну істину та вічну душу, які формують світ. Кожен із цих періодів ранньої американської філософії зробив свій внесок. Результатом цих періодів є багата традиція американської філософії, яка і досі продовжує розвиватися та впливати на сучасний світ. Але ідеї пуританських мислителів заклали глибоку релігійність американської філософії, протягом наступних століть американські філософи продовжували вивчати взаємовідношення людина-Бог, людина-природа, людина-Всесвіт. Саме тому дослідження ранньої американської філософії дозволяє краще зрозуміти основні ідеї, побачити їх в історичній ретроспективі. Особливе місце серед американських мислителів посідає Дж. Коттон. "Джон Коттон, яким його знала більшість англійських пуритан, був американцем із репутацією широкої освіченості та вченості; з усіх американських міністрів до нього найчасті-

ше зверталися видатні англійці, які цікавилися Массачусетсом; з усіх американських міністрів він чи не єдиний, хто не лише ознайомив Англію з результатами практичного досвіду, але й передав теоретичний спадок. Джон Коттон, як вважала більшість англійських пуритан, був головним рушієм церковної влади Нової Англії" (Ziff, 1962: 197).

Джерела. Дж. Коттон є автором багатьох проповідей, трактатів і екзегетичних праць, які, окрім теологічних міркувань, містять філософські рефлексії. Він є автором таких робіт: "Вся книга Псалмів, точно перекладена англійською мовою" ("*The Whole Book of Psalms Faithfully Translated into English Meter*", 1640 p.), це був новий переклад Псалтиря, який прославив автора, "Ключі Царства Небесного" ("*The Keyes of the Kingdom of Heaven*", 1644 p.), "Короткий виклад усієї книги Пісень, або Пісні над піснями" ("*A briefe exposition of the whole book of Canticles, or Song of Solomon*", 1648 p.), "Короткий виклад із практичними спостереженнями по всій книзі Екклесіаста" ("*A briefe exposition with practical observations upon the whole book of Ecclesiastes*", 1654 p.), "Новий завіт. Трактат про завіт благодаті, розподілений ним для обраного насіння, фактично до спасіння" ("*A new covenant. A treatise of the covenant of grace, as it is dispensed to the elect seed, effectually unto salvation*", 1662 p.). У таких працях, як "Шлях церков Христа в Новій Англії" ("*The Way of the Churches of Christ in New England*", 1645 p.), "Розчищений шлях конгрегаційних церков" ("*The Way of the Congregational Churches Cleared*", 1648 p.) він захищав ідеї конгрегаціоналізму. Варто згадати катехізм "Молоко для дітей" ("*Milk for Babes*", 1646 p.) та проповідь "Боже обіцяння його плантації" ("*Gods Promise to His Plantation*", 1630 p.). Особливої уваги варта робота, яка була написана в полеміці з іншим пуританським міністром Роджером Вільямсом "Кривавий догмат, відмитий та відбілений у крові агнца" ("*The Bloody Tenant, Washed and Made White in the Blood of the Lambe*", 1647 p.).

Під час дослідження життя та філософської творчості американського мислителя Дж. Коттона було вико-

ристано розвідки Ларзера Зіффа (*Larzer Ziff*) "Кар'єра Джона Коттона: пуританство та американський досвід" (*"The career of John Cotton: Puritanism and the American experience"*, 1962 р.) та Едварда Девідсона (*Edward H. Davidson*) "Біблійна екзегеза Джона Коттона: метод і мета" (*"John Cotton's Biblical Exegesis: Method and Purpose"*, 1982 р.). Для дослідження освітнього середовища, яке сформувало світогляд пуритан як в Європі, так і в Америці використано багатомне дослідження Джеймса Басса Маллінгера (*James Bass Mullinger*, 1834 (or 1843)–1917 pp.) "Кембриджський університет від найдавніших часів до королівських заборон 1535 р." (*"University of Cambridge from the Earliest Times to the Royal Injunctions 1535"*, 1873 р.). Для розкриття специфіки постаті Пітера Рамуса та його вчення використано дослідження Вальтера Вонга (*Walter Ong*) "Рамус, Метод і занепад діалогу: від мистецтва дискурсу до мистецтва розуму" (*"Ramus, Method, and the Decay of Dialogue: From the Art of Discourse to the Art of Reason"*, 1958).

Методологія. У статті здійснено історико-філософське дослідження основних ідей пуританського мислителя Дж. Коттона. Історико-філософське дослідження – це підхід до вивчення філософії, який використовує історичні методи для аналізу та розуміння філософських теорій та ідей. Цей метод передбачає, що розуміння історії філософії допомагає краще зрозуміти філософські проблеми та концепції, висунуті в минулому. Одним із методів цього історико-філософського дослідження є генетичний метод. Він полягає в аналізі історичного розвитку конкретної філософської проблеми чи концепції протягом часу її існування. Генетичний метод дозволяє встановити еволюцію та розвиток філософської думки та визначити її взаємозв'язок з іншими галузями знання. Іншим методом цієї статті є порівняльний метод. Він передбачає порівняння філософських теорій та ідей різних авторів і шкіл, а також зіставлення їх із соціальними, культурними та історичними умовами часу, в якому вони були запропоновані. Порівняльний метод дозволяє виявити подібності та відмінності у філософських концепціях та пояснити їх виникнення. Також у статті використовується метод інтерпретації. Він полягає у тлумаченні текстів Дж. Коттона та дослідників його життя і творчості, а також виявленні їх основних ідей та концепцій. Метод інтерпретації дозволяє зрозуміти філософські ідеї автора та проаналізувати їх у світлі сучасної філософії (Тутаренко, 2019). У свою чергу, контекстуалізація дозволяє проаналізувати особливості історичного та культурного контексту, у якому виникла та чи інша філософська концепція чи теорія Дж. Коттона. Сукупність цих методів дозволяє комплексно дослідити життя та філософську творчість американського мислителя, представника пуританської філософії Дж. Коттона.

Результати. Актуальність цього історико-філософського дослідження пов'язана з необхідністю доповнення наукової картини історії ранньої американської філософії, яка без розкриття специфіки та суті ідеї американських мислителів, лишається неповною, утім, і поняття повноти лишається досить умовним. З цього приводу слушно висловився дослідник Тарас Петрович Кононенко: "Безперечно й очевидно – історія філософії не потребує надмірних зусиль у визнанні власної вагомості. Як і всього того, що пов'язане з таким багатовимірним явищем, як пам'ять та її зміст. Історія філософії розгортається у пам'ять філософії, створює можливість існування філософії та забезпечує відтворення всього того, що чинні філософії додали до скрині філософської спадщини" (Кононенко, 2017: 32).

Видатний мислитель Джон Коттон (*John Cotton*, 1585–1652 pp.) у різні періоди свого життя був священиком в Англії та американських колоніях, він вважався видатним теологом та пуританським філософом колонії Массачусетської затоки. Освіту майбутній філософ здобув у Триніті-коледжі (Trinity College) у Кембриджі та в коледжі Еммануеля (Emmanuel College) у Кембриджі. Він мав репутацію відомого проповідника та теолога, але в його поглядах знаходилося місце і для філософських рефлексій. У своїй книзі "Кар'єра Джона Коттона: пуританство та американський досвід" (*"The career of John Cotton: Puritanism and the American experience"*, 1962 р.) дослідник американської філософії Ларзер Зіфф (*Larzer Ziff*) акцентує увагу на навчанні майбутнього американського мислителя. Він наводить багато прикладів з біографії Дж. Коттона: "Протягом перших чотирьох років він вивчав дисципліни бакалаврату: перший рік – риторика; другий і третій – логіка; четвертий – філософія. Він продовжив вивчати ці науки, читаючи та консультуючись зі своїм викладачем у своєму коледжі та відвідуючи лекцій в університеті. Його майстерність також була оцінена чотирма встановленими латинськими диспутами, у яких він брав участь, двічі як відповідач і двічі як опонент" (Ziff, 1962: 11).

Узагалі для американських пуритан Біблія була не тільки книгою віри, але й книгою культури, яка формувала їхній філософський світогляд, моральні стандарти та політичні переконання. Вона використовувалась як основа для побудови суспільства, яке пуритани вважали Богом дарованим ідеалом для людства. Таку ж вагу роль відігравало Святе Письмо і в житті Дж. Коттона. Дослідник з Університету Іллінойсу (*University of Illinois*) Едвард Девідсон (*Edward H. Davidson*) у своїй статті "Біблійна екзегеза Джона Коттона: метод і мета" (*"John Cotton's Biblical Exegesis: Method and Purpose"*, 1982 р.) пише: "Після того як він залишив університет, Коттон отримав достатню кількість знань із грецької мови, щоб він міг перекладати та коментувати окремі слова та фрази, і він іноді звертався до грецького тексту, імовірно, до Еразма для Нового Заповіту. Він мав під рукою латинську версію Святого Письма, а не Вульгату святого Ієроніма, а перекладену Іммануїлом Тремелієм з івриту та Кіріяка на латині. Це був стандартний і прийнятний протестантський варіант. Він читав і знав низку коментарів до Святого Письма, опублікованих до та за його життя. Найбільш часто цитованим авторитетом був Джона Бернарда і його *Коментар до Одкровення*, але знав і твори Симона Патріка, Генрі Брайтмена і навіть католика Беларміно" (Davidson, 1982: 121). Дослідник пише про основні риси екзегетики Дж. Коттона, виокремлюючи деякі особливості. По-перше, біблійна екзегетика Дж. Коттона визнає Біблію як єдиний ігнорований текст, який підлягає контекстуальному аналізу, по-друге, американський мислитель вірив у те, що його сучасність є ітерацією часів отців церкви, апостолів. Він постійно проводить паралелі між історією перших християн з їхніми стражданнями та духовним піднесенням, й історією розбудови колоній в Новій Англії пуританськими пілігримами.

Серед пуританських мислителів панувала ідея необхідності перегляду наявних перекладів сакральних текстів, оскільки за роки в текстах могли закрастися помилки. Подібна скрупульозність сприяла появі цілого перекладницького руху в колоніях. Але не лише англійською мовою перекладали тексти такі філософи, як, наприклад, місіонер Джон Еліот (*John Eliot*, 1604–1690 pp.) перекладав християнські тексти та давньогрецькі філо-

софські трактати мовою корінних мешканців Америки, ознайомлюючи останніх з ідеями аристотелізму (Rudenko & Sobolievskiy, 2021).

Погляди Дж. Коттона були досить старомодними. Тоді як світ радикально змінювався, як зникали білі плями на картах світу, як природа відкривала свою книгу математики, ідеї американського мислителя засновувалися на традиційній та консервативній освіті. Джеймс Басс Маллінгер (*James Bass Mullinger*, 1834 (or 1843)–1917 pp.) у тритомному виданні "Кембриджський університет від найдавніших часів до королівських заборон 1535 р." ("*University of Cambridge from the Earliest Times to the Royal Injunctions 1535*", 1873 p.) описує життя та навчання в Кембриджському університеті. Незважаючи на досягнення науки, у стінах закладу тривалий час віддавали перевагу традиційним вченням. Дослідник стверджує, що молоді англійські вчені ще довго вивчали географію за Страбоном, Плінієм та Помпонієм Мела. Математика була занадто механічним та практичним мистецтвом, щоб її серйозно сприймали пуританські вчені, натомість вони зверталися до Платона і Птолемея (Mullinger, 1873: 402). "Можна сміливо стверджувати, що ні Бейкон, ні Декарт, ні жоден інший великий лідер релігійних або наукових пошуків не створив такої ретельно перевіреної доктрини, сповненої справжньої відвертості, як це зробив Рамус" (Mullinger, 1873: 405).

Важливу роль в інтелектуальному житті американських колоній відігравало популярне в Англії вчення Пієтра Рамуса (*Petrus Ramus*, 1515–1572 pp.). Він був французьким філософом та логіком, який започаткував рух ренесансної логіки. Він відкинув традиційні методи діалектики та силогістики, які вважалися недостатніми для розв'язання проблем істини та знання, натомість він пропонував новий метод, який полягав у використанні аналізу та синтезу, що дає змогу досягти точнішого розуміння та обґрунтування істини. Він наголошував на використанні простих та чітких термінів, які можуть бути зрозумілими для всіх людей, а також він був відомий своєю критикою схоластичної філософії та релігійного авторитету. Його метод став основою для багатьох інших дослідників XVI–XVII ст., які розвивали ідеї Рамуса та застосовували їх у своїх дослідженнях (Ong, 1958). З цього приводу Е. Девідсон пише: "Сукупність останніх наукових досліджень робить надмірний акцент на впливі та спадщині рамістів. Коттон є гарною ілюстрацією кар'єри впливового міністра Нової Англії. Незважаючи на те, що він був підготовлений за рамістською програмою навчання та навчився проповідувати за манерою Престона, Бейнса та Паркера, він рано винайшов власний метод екзегези та продовжував протягом усього свого життя пояснювати Святе Письмо способом, який найкраще відповідав текстам і значенням, що слід вивести. Його екзегези та проповіді значно відрізняються від одного біблійного коментаря до іншого. Він не обмежувався рамістською системою, але виявляв велику свободу та гнучкість у викладанні істини Божого Слова" (Davidson, 1982: 125).

У поглядах Дж. Коттона можна було помітити вплив традиційного вчення, наприклад, помітний вплив середньовічної психології, коли він розмірковує про розум людини: "Розум людини, як помітили філософи, певною мірою засвоєний у природі Об'єкта, який він вивчає, і обізнаний у ньому: як мореплавці, які обізнані з вітрами, і морями, і шторми більш буйні. Пастухи та табуни ще жорстокіші, Лісники більш дикі, Різники більш криваві" (Cotton, 1654: 13). Будучи пуританином, він прагнув до

пуританських ідеалів очищення релігії від наносного до чистої віри. Це проявлялось як в теорії, так і на практиці, що, у свою чергу, зумовило потребу змін, починаючи від мінімізації естетики, і до необхідності значних церковних реформ. Ці зміни мали б, на думку мислителя, бути синтетичного характеру, з одного боку, вони мали сприяти очищенню (від англ. *purity* – чистота) церкви, але, з іншого боку – захищати консервативний устрій. Іншими словами Дж. Коттон прагнув змін не ззовні, а з середини. У XVII ст. подібні ідеї та настрої бентежили церкву, яка прагнула збереження своєї єдності та традицій, багато служителів було усунуто від проповідування через їхні релігійні переконання. Цих гонінь Дж. Коттону вдалося уникнути завдяки впливовим зв'язкам та обережності в судженнях. Утім, у 1630-х церковна влада значно посилює тиск на інакомислячих, і тому Дж. Коттон був змушений спершу переховуватися, а вже наступного року він із дружиною переїздить до Нової Англії.

У Массачусетсі Дж. Коттон відносно швидко зарекомендував себе як проникливий священник, і його призначили одним із пасторів бостонської церкви. На початку свого перебування в Бостоні він брав участь у вигнанні свого ідейного опонента Роджера Вільямса (*Roger Williams*, 1603–1683 pp.), який звинувачував у своїх проблемах Дж. Коттона. Дж. Коттон брав участь у антиномічній суперечці, що тривала в колонії, коли його послідовники почали критикувати інших служителів. Зазвичай американський мислитель підтримував своїх ідейних союзників у багатьох дискусіях, проте, з роками він зрозумів, що багато з них виступали на користь окремих теологічних позицій, які не відповідали його переконанням.

Відома дискусія між Р. Вільямсом та Дж. Коттоном про терпимість і сьогодні викликає високий інтерес серед дослідників. У 1644 році Р. Вільямс опублікував відомий твір "Кривавий догмат переслідування за переконання" ("*The Bloody Tenent of Persecution for Cause of Conscience*", 1644 p.) (Williams, 1644), у якому він піддав сумніву "чистоту" церков Нової Англії, справедливість його вигнання та політику релігійної нетерпимості в колоніях. У полеміку з Р. Вільямсом вступив авторитетний мислитель Дж. Коттон, який опублікував книгу "Кривавий догмат, відмитий та відбілений у крові агнца" ("*The Bloody Tenent, Washed and Made White in the Blood of the Lambe*", 1647 p.) (Cotton, 1647). Сама назва трактату містить посилання на роботу Р. Вільямса й аргументи, наведені Дж. Коттоном, свідчать про справжній філософський дискурс. В основі філософських та теологічних розмислів цих двох мислителів, а саме Дж. Коттона та Р. Вільямса, було аподиктичне Святе Письмо, незважаючи на те, що Р. Вільямс визначив помітну відмінність між Старим і Новим Заповітом, тоді як Дж. Коттон вважав, що ці дві книги стали єдиним континуумом (Emerson, 1990). Очевидно, що Дж. Коттон бачив основи християнського устрою в тексті Старого Заповіту, в якому церква та держава співіснують та співпрацюють. Натомість Р. Вільямс вважав, що Старий і Новий Заповіти були розмежовані з приходом Ісуса. Стверджуючи нові заповіді, Христос таким чином нівелював старі, проголосивши супремачію любові над законом. На цьому філософські дебати не завершилися. Повернувшись до Лондона у 1652 році, Р. Вільямс публікує нову книгу "Ще більш кривавий догмат завдяки зусиллям пана Коттона, відмитий та відбілений у крові агнца; чия дорогоцінна кров пролита разом з кров'ю його слуг..." ("*The Bloody Tenent Yet More Bloody by Mr. Cotton's Endeavour to Wash it White in the Blood of*

the Lamb; of Whose Precious Blood, Spilt in the Blood of his Servants; and of the Blood of Millions Spilt in Former and Later Wars for Conscience Sake, That Most Bloody Tenent of Persecution for Cause of Conscience, upon, a Second Tryal Is Found More Apparently and More Notoriously Guilty, etc.", 1652 p.) (Cotton, 1652). Оригінальний текст "Кривавого догмату" Р. Вільямса пізніше стане джерелом натхнення для Дж. Лока, Т. Джефферсона та Першої поправки до Конституції США, відповідно до якої Конгрес не буде стверджувати жодну державну релігію та забороняти свободу віросповідання.

Велика частина кар'єри Дж. Коттона була присвячена управлінню церквами Нової Англії, у своїх книгах він конкретизував феномен конгрегаціоналізму цієї форми церковного державного устрою, який існував в Новій Англії. На початку 1640-х років для англіканської церкви вирішувалася нова форма державного устрою. Англійська революція, яка знаменувала собою перехід від монархії до республіки, розпочалася як революційна боротьба різних гілок влади. У релігійному житті революційні події вплинули на протистояння англікан, католиків та пуритан. За часів правління Марії Тюдор (*Mary I*, 1516–1558 pp.) багато пуритан покинуло країну, у цей період вони знайомляться з ідеями кальвінізму, який виявив сильний вплив на світогляд пуритан. Після того, як на престол зійшла Єлизавета I (*Elizabeth I*, 1533–1603 pp.), багато пуритан повернулося до Англії, де вони спробували отримати певні важелі влади, у парламенті пуритани заснували дві партії: пресвітеріани та індепенденти. Ці дві партії на перший погляд мали схожі цілі, але насправді їхні політичні проекти суттєво відрізнялися. Якщо пресвітеріани були за те, щоб скасувати інститут священства в церкві, щоб не призначали владу, а обирали. Для цього вони пропонували обирати пресвітерів, які би представляли інтереси віруючих. Тоді як індепенденти мали більш радикальний характер, вони виступали проти будь-якої ієрархії.

Відправною точкою будь-яких інтелектуальних та духовних практик для американського пуританина була Біблія. Для американських пуритан Біблія була основним джерелом духовної науки, з якої вони черпали віру, настанови і принципи моралі. Вони вірили в літеральне тлумачення Святого Письма і вважали, що воно є словом Божим, наділеним авторитетом і непогрішністю. Біблія відіграла центральну роль у житті американських пуритан, вона була не просто джерелом, але й підґрунтям для їхньої культури та політики. Вона використовувалась для підтвердження законів та правил моральної поведінки, які були встановлені в пуританському суспільстві. Пуритани вірили, що Бог керує всім на землі і що Його воля має бути виконана. Це приводило до того, що Біблія стала основою пуританської соціальної теорії, де влада, яка приходила від Бога, була наділена правом на приниження непокірних. "...студенти, які вивчають американську культуру використовують термін "Американське Відродження" щодо періоду Готорна та Емерсона, за цією логікою Джон Коттон – це американське середньовіччя" (Ziff, 1962: 258–259).

Дискусія та висновки. У своїх релігійних поглядах Дж. Коттон був противником католицизму, що простежується в його богословських працях. Був він і противником англіканської церкви, оскільки вважав, що вона так і не відокремилася від католицизму. Його філософія релігії прагнула очистити віру він наносного, за що він та його ідейні прихильники здобули назву "пуритани". Проте аналіз його поглядів свідчить, що Дж. Коттон знаходив баланс у власних поглядах, він був борцем з

церковним інститутом, але, з іншого боку, виступав проти від'єднання. Ці ідеї він приніс в американські колонії та вплинув на інтелектуальне середовище. У колоніях він здобув славу видатного мислителя, його ідеї конгрегаціоналізму дозволили пілігримам відчувати свою участь у житті церкви. Він був переконаний, що вигнання його ідейного опонента Р. Вільямса було пов'язане з небезпечністю ідей останнього. Людина не в силах спасти себе, вона залежна від вільної Благодаті Бога. Дж. Коттон був учасник важливих полемічних дискусій у колоніях, жива релігійна філософія визначала образ життя поселенців. Він був справжнім прихильником філософського діалогу, у якому народжується істина.

Список використаних джерел

Кононенко Т. П. Концепція "програми з історії філософії": задум – концепція – концепційна розробка. *Вісн. Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2017. №1. С. 32–34.

Cotton J. A briefe exposition with practical observations upon the whole book of Ecclesiastes by that late pious and worthy divine, Mr. John Cotton. London : Printed by T.C. for Ralph Smith, 1654. 277 p.

Cotton J. The Bloody tenent yet more bloody: by Mr Cottons endeavour to wash it white in the blood of the lambe; of whose precious blood, spilt in the blood of his servants; and of the blood of millions spilt in former and later wars for conscience's sake, that most bloody tenent of presecution for cause of conscience, upon a second tryal, is found now more apparently and more notoriously guilty. London : Printed for Giles Calvert, and are to be sold at the black-spread-Eagle at the West-end of Pauls, 1652. 374 p.

Cotton J. The The Bloody Tenent, Washed, and Made White in the Blood of the Lambe: being Discussed and Discharged of Bloud-guiltinesse by just Defence. London : Printed by Matthew Symmons for Hannah Allen, at the Crowne in Popes-Head-Alley, 1647. 195 p.

Davidson E. H. John Cotton's Biblical Exegesis: Method and Purpose. *Early American Literature*. 1982. Vol. 17, № 2. P. 119–138.

Emerson E. H. *John Cotton*. Boston, MA : Twayne, 1990. 150 p.

Mullinger J. B. University of Cambridge from the Earliest Times to the Royal Injunctions 1535. Vol. 1. Cambridge, MA : University press, 1873. 678 p.

Ong W. J. *Ramus*. Method, and the Decay of Dialogue: From the Art of Discourse to the Art of Reason. Cambridge, MA : University of Chicago Press, 1958. 408 p.

Rosenmeier J. "Eaters and Non-Eaters": John Cotton's "A Brief Exposition of... Canticles (1642)" in Light of Boston's (Lincs.) Religious and Civil Conflicts, 1619–22. *Early American Literature*. 2001. Vol. 36, № 2. P. 149–181.

Rudenko S., Sobolevskiy Y. Philosophical Ideas in the Missionary Work of John Eliot. *Future Human Image*, 2021. Vol. 15. P. 110–116.

Tytarenko V. Non-Classical Approach to a History of Philosophy: Modern Status and Research Prospects. *Future Human Image*, 2019. Vol. 12. P. 121–128.

Williams R. The Bloody Tenent of Persecution for Cause of Conscience: Discussed in a Conference Between Truth and Peace: Who, in all Tender Affection, Present to the High Court of Parliament, (as the Result of their Discourse) these, (Among other Passages) of Highest Consideration. London, 1644. 247 p.

Ziff L. *Career of John Cotton: Puritanism and the American Experience*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1962. 280 p.

References

Kononenko, T. P. (2017). The concept of the "program on the history of philosophy": idea – concept – conceptual development. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 1, 32–34.

Cotton, J. (1647). *The Bloody Tenent, Washed, and Made White in the Blood of the Lambe: being Discussed and Discharged of Bloud-guiltinesse by just Defence*. London: Printed by Matthew Symmons for Hannah Allen, at the Crowne in Popes-Head-Alley.

Cotton, J. (1652). *The Bloody tenent yet more bloody: by Mr Cottons endeavour to wash it white in the blood of the lambe; of whose precious blood, spilt in the blood of his servants; and of the blood of millions spilt in former and later wars for conscience's sake, that most bloody tenent of presecution for cause of conscience, upon a second tryal, is found now more apparently and more notoriously guilty*. London: Printed for Giles Calvert, and are to be sold at the black-spread-Eagle at the West-end of Pauls.

Cotton, J. (1654). *A Briefe Exposition with Practical Observations upon the whole Book of Ecclesiastes by that late Pious and Worthy Divine, Mr. John Cotton*. London, UK: Printed by T.C. for Ralph Smith.

Davidson, E. H. (1982). John Cotton's Biblical Exegesis: Method and Purpose. *Early American Literature*, 17(2), 119–138.

Emerson, E. H. (1900). *John Cotton*. Boston, MA: Twayne.

Mullinger, J. B. (1873). *University of Cambridge from the Earliest Times to the Royal Injunctions 1535 in 3 volumes*. Volume 1. Cambridge, MA: University press.

Ong, Walter J. (1958). *Ramus, Method, and the Decay of Dialogue: From the Art of Discourse to the Art of Reason*. Cambridge, MA: University of Chicago Press.

Rosenmeier, J. (2001). "Eaters and Non-Eaters": John Cotton's "A Brief Exposition of... Canticles (1642)" in Light of Boston's (Lincs.) Religious and Civil Conflicts, 1619-22. *Early American Literature*, 36(2), 149-181.

Rudenko, S., Sobolevskyi, Y. (2021). Philosophical Ideas in the Missionary Work of John Eliot. *Future Human Image*, 15, 110-116. <https://doi.org/10.29202/fhi/15/10>

Tytarenko, V. (2019). Non-Classical Approach to a History of Philosophy: Modern Status and Research Prospects. *Future Human Image*, 12, 121-128. <https://doi.org/10.29202/fhi/12/11>

Williams, R. (1644). *The Bloudy Tenent of Persecution for Cause of Conscience: Discussed in a Conference Between Truth and Peace: Who, in all Tender Affection, Present to the High Court of Parliament, (as the Result of their Discourse) these, (Among other Passages) of Highest Consideration*. London.

Ziff, L. (1962). *Career of John Cotton: Puritanism and the American Experience*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Отримано: 24.11.2022

Ухвалено до друку: 19.12.2022

Опубліковано: 30.12.2022

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Philosophy, 2(7), 38-42.

UDC 1(091):(7/8)+17(2-42)

<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-7/11>

Yaroslav Sobolevskyi, Dr. of Philosophical Sciences, Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-8251-2744>

e-mail: yasobolevsky@knu.ua

PURITAN PHILOSOPHY OF THE AMERICAN THINKER JOHN COTTON

The article presents a historical and philosophical study of the main philosophical ideas of the American thinker of the Puritan era, John Cotton (1585–1652). The renowned thinker worked as a priest both in England and in the American colonies. He was known as an outstanding theologian and Puritan philosopher of the Massachusetts Bay Colony. The future philosopher received his education at Trinity College and Emmanuel College in Cambridge. His reputation was associated with his ability to preach and his knowledge of theology, but his views also contained a place for philosophical reflections. He was a supporter of Puritan philosophy and was opposed to Catholicism, which was reflected in his works. In addition, he opposed the Anglican Church, which he considered insufficiently separated from Catholicism. However, in his philosophy of religion, there was a desire to purify faith from unnecessary burden. His ideas and views on religion made it possible to create the Puritan movement, which placed great emphasis on personal faith and rejected many customs and rituals that were considered unnecessary. On the one hand, J. Cotton was a critic of the church institution, but on the other hand, he did not support separation from it. He maintained a balance in his views and believed that the expulsion of his ideological opponent, Roger Williams, was related to the danger of his ideas. He believed that man cannot save himself and depends on God's grace. The American thinker took part in important polemical discussions in the American colonies, where his religious philosophy determined the settlers' way of life. He was a supporter of philosophical dialogue and believed that truth arises only in dialogue.

Keywords: American philosophy; early American philosophy; Puritanism; John Cotton; covenant.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 43-51.
УДК 1+159.0:616.89
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-8/11>

Тасенко Михайло, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5807-1771>
e-mail: mtsenko.kr@gmail.com

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, ОСНОВНІ ТЕЧІЇ ФІЛОСОФІЇ ПСИХІАТРІЇ

Здійснено історико-філософську реконструкцію виникнення та розвитку філософії психіатрії. Продемонстровано основні випадки взаємодії філософії та психіатрії в контексті розвитку історії філософської думки від античності до нашого часу.

Виявлено ключові точки взаємодії філософії та психіатрії, починаючи з Античності до середини ХХ ст. Описано явища екзистенційно-феноменологічної психіатрії як однієї з перших спроб ґрунтовної взаємодії між психіатрією та філософією. Визначено, що важливим і необхідним є описання досвіду психічної хвороби для підвищення обізнаності про вплив психічних розладів на життя людей, зменшення спроб стигматизації. Описання такого типу досвіду створює унікальне вікно для розуміння людини з психічним розладом та ілюструють спільні і відмінні риси досвіду людей з різними психіатричними нозологіями. Ці дослідження дають змогу глибше зрозуміти, як патологія психіки збіднює стосунки людини із собою та своєю спільнотою з подальшим використанням отриманих напрацювань та гуманізації психіатричної практики.

Визначено передумови виникнення сучасної філософії психіатрії, зокрема когнітивної революції, розвитку філософії науки, розвитку аналітичної та континентальної філософії, зокрема феноменології, екзистенційної філософії, герменевтики.

Визначено основні напрями досліджень у філософії психіатрії для прояснення значення термінів, пов'язаних з психічною хворобою та описання самого феномену психічної хвороби, аналізу та прояснення тих визначень, які безпосередньо використовуються у клінічній практиці, та підстави психіатричного знання як такого, висвітлення передумов, що стоять за тими чи іншими теоретичними положеннями психіатрії, описати природу психічного захворювання.

Ключові слова: філософія, психіатрія, досвід, психічна хвороба.

Джерела. В основу цього дослідження покладено праці зарубіжних дослідників з побудови філософської теорії психічної хвороби та описую явища філософії психіатрії як окрему філософську дисципліну. Серед цих праць варто особливо виокремити такі: "Феноменологія у психології та психіатрії" Г. Шпігельберґа, "Оксфордський посібник з філософії та психіатрії" Б. Фулфорда, Т. Торнфорда, "Головне про філософію психіатрії" Т. Торнтонна, "Природа і розповідь: вступ до нової філософії психіатрії" Б. Фулфорда, Дж. Садлера, К. Морріс і Дж. Станґелліні, праці К. Ясперса з загальної психопатології та феноменології психічних захворювань, а також праці дослідників, які описують основні течії у філософії психіатрії.

Методи дослідження. У роботі використовувались методи історико-філософської раціональної реконструкції та узагальнення, що дало змогу описати явище виникнення, розвитку філософії психіатрії та виокремити основні напрями досліджень у цій філософській дисципліні.

Вступ. Філософія психіатрії як науковий напрям остаточно сформувався протягом останніх чотирьох десятиліть. Але взаємний інтерес філософії та психіатрії характерний не тільки для сучасності. У глибинних причинах інтересу філософів до проблематики психічної хвороби, а психіатрів до філософських знань стоять значущі як для тих, так і для інших проблеми, які потребують комплексного розв'язання. Як одну з фундаментальних причин цього інтересу можна вказати те, що дослідження психічної хвороби змінює базові уявлення про людську природу. Спроби філософського аналізу досвіду божевілля можуть бути покликані відчуттям, що в безумстві "відкриваються глибинні істини про людину, ті дрімучі форми, у яких народжується те, з чого і складається людина" (Фуко, 2010: 56). Іншими словами, вивчення психічної хвороби може дати знання, важливе для розуміння сутності людини. Крім цього, звернення до матеріалу, який надають дослідження психопатології, вкрай про-

блемної та складної для раціонального осмислення сфери, дозволяє поставити питання про межі тих чи інших філософських концепцій. З іншого боку, інтерес психіатрів до філософської проблематики також дуже великий. Під час безпосередньої роботи з психічно хворими порушуються питання, які потребують філософського осмислення або переосмислення медичного досвіду.

Метою роботи є історико-філософська реконструкція передумов виникнення, розвитку та становлення філософії психіатрії як самостійної філософської дисципліни та узагальнення основних напрямів та проблем, на розв'язання яких вона направлена.

Результати. Випадки взаємодії філософії та психіатрії: короткий історичний екскурс. Наприкінці ХХ – на початку ХІХ століття відбулось ствердження філософії психіатрії як інституційно оформленого руху. Проте було б неправильно стверджувати, що до цього часу філософське та психіатричне знання існували в повній ізоляції один від одного. Практично з початку зародження обох областей філософи та психіатри виявляли інтерес один до одного. Зрозуміло, цей інтерес не мав постійного характеру і не був концептуально оформлений, проте його сліди можна виявити в різних епохах.

Філософи нерідко зверталися до фігури психічно хворого як яскравого ілюстративного матеріалу, який дозволяв продемонструвати ту чи іншу ідею під час створення різних теорій та концепцій. Більшість філософських робіт, написаних до ХХ століття, у яких згадувалося божевілля, поняття "божевілля" чи "божевільно-го" не проблематизувалися. Фігура божевільного відіграла насамперед евристичну роль, демонструючи протилежність раціональній організації суб'єкта.

Проте набагато більший інтерес становлять випадки зворотної взаємодії. Філософські концепції були задіяні для пояснення психічної хвороби. Можливо, це частково пояснюється тим, що психіатрія протягом свого розвитку завжди характеризувалася певною двоякістю. Найбільш чітко природу цієї двоякості опи-

сує Б. Фулфорд у книзі "Керівництво з філософії та психіатрії" (Fulford, 2006). Він зазначає, що протягом всієї історії описання психічної хвороби можна виокремити два основних полюси. Один із них – "ціннісний" розгляд психічної хвороби, через призму певних цінностей та світоглядів, інший – "фактичний" розгляд, у якому хвороба сприймається як емпіричний факт порушення функціонування людського організму, його анатомо-фізіологічних структур.

Звичайно, всі ці поділи не тотожні, проте всі вони постулюють двоякість психіатрії. Далі будемо користуватися наведеною термінологією і розділяти "ціннісний" і "фактичний" підхід для розуміння психічної хвороби, оскільки це розмежування демонструє найбільш загальні характеристики для описання підходів в історії психіатрії.

"Ціннісний" підхід пояснює психічну хворобу комплексно, використовуючи психологічні і навіть метафізичні пояснення, "фактичний", у свою чергу, фіксується на порушення органічного характеру. Не дивно, що концепції психічної хвороби, що належать до "ціннісного" напряму, зазнавали впливу з боку філософських концепцій відповідної епохи.

Говорити про концепції психічної хвороби можна, починаючи з античної медицини, яка виступає рамкою для історії психіатрії, оскільки термінологія та категорії, що описують порушення психічного здоров'я, розвинулися ще в античній Греції (Simon, 2008: 178). Отже, цей період досить значущий для розуміння основних настанов психіатрії. В античній психіатрії панував "поліфонічний" підхід до розуміння психічної хвороби та можливих способів її лікування. Прийнята схема поєднувала три моделі психіки та душевної хвороби: поетичну, філософську та медичну. "Ціннісний" підхід був представлений одразу двома моделями: "поетичною" та "філософською" (Simon, 2008: 181).

"Поетична" модель виходила з передумови, що основна властивість психіки – це "відкритість" її меж, схильність до впливів ззовні, передусім схильність до божественних впливів. Герої античних трагедій зазнавали незвичайних душевних станів, інспірованих божественними силами.

У "філософській" моделі, представленій насамперед у творах Платона, душа поставала, навпаки, як щось автономне і не схильне до впливів жодних сил. Зокрема, у творах Платона було представлено першу сутнісну концепцію божевілля як слабкості чи захворювання психіки (Кеппу, 1969: 234). Душа, хоч і захищена від зовнішніх впливів, розумілася як розділена на частини, а безумство виникало як результат домінування нижчих частин.

З цими уявленнями межувала "фактична", або "медична" модель, представлена насамперед роботами Гіппократа. Відповідно до цієї моделі, психічна активність – ефект органічної діяльності мозку чи серця. Людина здорова, коли чотири основні рідини (кров, слиз, жовта жовч, чорна жовч) правильно поєднані між собою та перебувають у рівновазі і, навпаки, хвора, коли баланс порушений. Психічна хвороба визначається як надлишок однієї з рідин у мозку. Також поряд із цими трьома підходами на той час чималу роль відігравала "народна" психіатрія. Використання ритуалів, амулетів належать до чітко не визначених та не зафіксованих практик. В античності наукове знання і те, що ми зараз називаємо забобами, було приблизно в одному ряду, як можливе пояснення і основа для лікування психічної хвороби (Каннабих, 2012: 43).

Таким чином, можна стверджувати, що в той період, коли формувалися основні поняття, моделі та уявлення про психічну хворобу, "гуманітарний" підхід відігравав дуже важливу роль. Навіть більше, одна з концепцій пояснення психічної хвороби експліцитно апелювала до філософських поглядів та пояснювала психічні розлади на їх основі. Це були, можливо, перші спроби об'єднання філософських знань та знань про психічну хворобу.

Наступний період, коли ми можемо явно простежити вплив філософських ідей на психіатричні концепції, починається вже у XIX столітті. Але це не означає, що протягом усього періоду від античності до XIX століття панував "фактичний" підхід у вивченні психічних захворювань. У Середні віки дві моделі пояснення психічної хвороби, як і раніше, співіснували. "Фактичний" підхід був представлений ісламською думкою, яка, за Галеном, розглядала психічну хворобу як результат органічного ураження головного мозку. А "ціннісний" – християнською думкою, у якій божевілля сприймалося як прояв ересьності. Однак гуманітарний підхід у цю епоху апелював не до філософії, а до релігійного знання, тому цей період широко не розглядається.

У XVIII столітті відбувається важлива подія – виникає психіатрична лікарня як місце, де утримуються люди з психічною хворобою, і метою якого є їх лікування, а не ізоляція. Варто зазначити, що зростання установ, які проводять госпіталізацію психічно хворих, спричинило ще одну важливу зміну. Вона створила широку базу для наукового спостереження. За рахунок цього стався і різкий стрибок у розвитку наукового, теоретичного уявлення про психічні хвороби. Основним заняттям психіатрів на той час було складання різних класифікацій психічних хвороб (Каннабих, 2012: 198). Також у психіатрію проникають експериментальні методи дослідження. Також у цей час як причини психічних захворювань стали фігурувати спадковість і конституція. У такому стані перебувала психіатрична наука до XIX століття.

У XIX столітті виникає поле для наукових дискусій у психіатрії. Зокрема, у німецькій психіатричній думці виокремлюються два напрями: психіки та соматіки, тобто ті, хто бачив основу психічної хвороби в діяльності психіки, і ті, хто зосереджував увагу на органічних факторах. Специфіка ситуації у Німеччині зводилася до того, що німецька психіатрична література була перейнята духом німецького романтизму початку XIX століття (Marx, 2008: 316). На психіатричну думку XIX століття вплинула також німецька класична філософія. Певний вплив на психіатричну думку здійснив І. Кант. Зокрема, прийняття його дуалізму вело до думки, що, якщо фізіологічні процеси можна пояснити в межах каузальності і "сліпої необхідності", то розуміння когнітивних процесів може вимагати зовсім іншого принципу (Richards, 1998: 709). Важливий вплив романтичної філософії полягав в установці на процесуальність, розгляд феномену в розвитку, що в медицині виявилось як "вивчення людини та хвороби в часі", а саме як розвиток епідеміології та анамнезу (Richards, 1998: 713).

У межах "романтичної психіатрії" було написано, наприклад, працю І. Х. Рейля "Рансодія про використання психічного методу лікування до душевних розладів", де описувалися методи психологічного впливу, які може використовувати лікар під час роботи з людиною, що страждає на психічну хворобу. Рейль вважав, що лікуванням психічних захворювань повинні займатися "лікарі душі і тіла", а психологічні та фізичні методи впливу можуть змінювати один одного або використовуватись одночасно (Richards, 1998: 725). Психічний розлад, за Рейлем, – це порушення нормального функ-

ціонування сил душі (Richards, 1998: 730). Зокрема, три найбільш значущі психічні сили, які зазнають патологічних змін у разі психічного захворювання і щодо яких застосовуються психологічні методи впливу – це самосвідомість, розсудливість і увага. Також Рейль використовував такі категорії, як задоволення та незадоволення (яке може як викликати психічні порушення, так і використовуватися для їх лікування, наприклад, за допомогою шоківих методів терапії). Рейль акцентував увагу на особистості та підготовці лікаря. Наприклад, він уточнював, що лікар має говорити просто та коротко для більш повного розуміння хворим його стану.

Інший представник "романтичної психіатрії" І. Хайнрот, навпаки, відокремлював суто психічні розлади від порушення мозку і вважав, що лікар не повинен лікувати душу і тіло одночасно, а "психічний лікар" повинен займатися саме тими розладами, які пов'язані з розладом розуму. Лікар, який займається розладами тіла, з його точки зору, не може пояснювати те, що відбувається за розладів психіки, оскільки не має належного знання психології та психопатології. Хайнрот вважав, що психічний розлад – це насамперед розлад душі. Щоб пояснити психічне життя здорової та хворої людини, Хайнрот описував свідомість та її розвиток протягом людського життя. Розвиток у бік психічного розладу – це наслідок "помилки, гріха і зла", тобто прогресуючого відходу від розуму (Marx, 2008: 321). Фізичні порушення – це результат хворого психічного життя. Ті захворювання, які викликані соматичними причинами (наприклад, що є наслідком травм мозку), просто не належать до категорії психічних хвороб. Тільки розум може розпізнати психічну хворобу і лише розум може вилікувати пацієнта. Таким чином, лікування є радше перевихованням.

Німецьку "романтичну психіатрію" від античної медицини, безумовно, відрізняє як характер використовуваних філософських джерел, так і сам розрив між психіатричною наукою і тими філософськими положеннями, які знайшли в ній своє відображення. Філософія Канта була на деякій дистанції від постулатів, що належать галузі медицини. Розуміння психічної хвороби на основі філософії Платона було лише одним з аспектів їх побудов і не виокремлювалося у спеціальну сферу, а в XIX столітті психіатрія вже сформувалася як окрема дисципліна, тому в цьому випадку можна вже говорити про вплив філософських ідей на формування теорій психічної хвороби.

Екзистенційно-феноменологічна психіатрія як один із важливих етапів розвитку континентальної філософії психіатрії. На початку XX століття виникає екзистенційно-феноменологічна психіатрія, у межах якої зазвичай виокремлюють феноменологічну психіатрію та екзистенційний аналіз. Це явище було повноцінним і досить серйозним проектом побудови філософської теорії у сфері психічної хвороби. Говорячи про екзистенційно-феноменологічну психіатрію, можна зафіксувати не просто вплив філософської методології на психіатричну теорію, а створення проекту на межі двох дисциплін.

Виникнення цього проекту, безумовно, було пов'язане із серйозними змінами, що відбулися на той час як у психіатрії, так і у науковій методології. Насамперед на цей проект вплинули методологічні суперечки початку XX століття. Саме уявлення про розмежування природничих і гуманітарних наук, необхідність "наук про дух", які мають своїм предметом історично-суспільну реальність, і навіть ствердження у тому, що людські прояви – почуття, поведінка, культура, неспроможні бути дослідженими з позиції природничих наук, поставили

певний контекст розвитку психіатричної науки (Власова, 2010: 354). З одного боку, предметом психіатрії була не просто людина, а її психіка, що могло виступати перешкодою для копіювання природничих методів в цю сферу, з іншого боку, психіатрія, безумовно, використовувала природничі методи в поясненні тих чи інших органічних процесів. Таким чином, нові уявлення про специфіку наук про людину ставили психіатрію в ситуацію, коли була потрібна певна методологічна рефлексія та пошуки нових методів.

Також певний вплив на взаємодію філософії і психіатрії справив психоаналіз. "Психоаналіз – не лише вид психотерапевтичної та клінічної практики. Одночасно він є вченням про людину, соціальну філософію" (Руткевич, 1985: 88). У цьому сенсі її теж можна зарахувати до сфери, що межує між філософськими та психіатричними дослідженнями, хоча самостійної цілісної системи, що пояснює специфіку саме психічно хворої людини, у психоаналізі створено не було, принаймні у класичному психоаналізі початку XX століття. Окремі сюжети в роботах Фрейда та Юнга, безумовно, окреслили новий погляд на психічну хворобу. Крім того, багато загальних установок психоаналізу вплинули на формування філософсько-психіатричного дискурсу. Насамперед психоаналіз продемонстрував модель, у якій можливий доступ на рівень суб'єктивних смислів хворого, що стало ключовим пунктом практично всіх спроб у сфері філософського пояснення психічної хвороби (Юнг, 2000: 338). Проте, незважаючи на загальне розширення простору розгляду психічної хвороби, яке частково було спричинене поширенням психоаналітичних ідей, вплив психоаналізу на проект екзистенційно-феноменологічної психіатрії був досить фрагментарним.

Інша важлива зміна, що сталася на початку XX століття, – це запровадження Блейлером терміну "шизофренія". Як зазначав сам психіатр у своїй роботі "Аутистичне мислення", одним із найважливіших симптомів шизофренії є переважання внутрішнього життя, що супроводжується активним відчуженням від зовнішнього світу. Принциповим було те, що Блейлер описав феномен особливого типу мислення та переживання психічно хворого. Таким чином, усередині самої психіатричної науки предметом розгляду стає зміст внутрішнього світу психічно хворої людини. Вочевидь, внутрішній світ важко досліджувати засобами природничих наук, тому цей факт сформував ще один запит на пошук методу, який дозволив би описати зміст свідомості. Крім того, Блейлер стверджував, що між аутистичним і звичайним мисленням не існує різкої межі, тому що в останню дуже легко проникають аутистичні, тобто афективні елементи, зближуючи, таким чином, світи психічно здорової та хворої людини. Такі установки також підтримували ідею, що світ психічно хворого може бути доступний для розуміння, і таким чином також формували запит на використання методів, які можуть бути використані для розуміння внутрішнього світу психічно хворої людини.

Рух екзистенційно-феноменологічної психіатрії включав мислителів, основна діяльність яких припала на першу половину XX століття: К. Ясперс, який відіграв одну з головних ролей у розвитку феноменологічної психіатрії, Е. фон Гейзаттель, Ф. Бойтендайк, К. Гольдштейн, П. Шильдер, В. Франкл, які також працювали в цьому напрямку розвитку психіатричної науки. До представників екзистенційного аналізу у психіатрії, що багато в чому базується на екзистенційній аналітиці М. Гайдеґгера, були М. Босса і Л. Бінсвангера (Spiegelberg, 1972: 204).

Варто сказати про цілі екзистенційно-феноменологічної психіатрії. Основним завданням, яке ставили собі представники цього напрямку, був пошук нового фундаменту для існування психологічної науки і психіатричної практики, подолання кризи сучасної психології. Вони прагнули уникнути позитивної науки, схильної до спрощень, яка розглядає хворого виключно як "об'єкт" і знайти інші засоби описання, пояснення та зміни того, що відбувається з психічно хворою людиною. Загалом робота була зосереджена на двох напрямках: критиці традиційної психіатрії та загалом панівній науковій парадигмі, а також на пошуках нових методів.

Ясперс запропонував модель критики "класичної" психіатрії. Переважно його критика була спрямована на те, що психіатрія оперувала природничими методами. Людина сприймалася як природна реальність, що стоїть в одному ряду з об'єктами природничих дисциплін, широко використовувався схематизм. Ясперса не влаштовувало запозичення природничої, пояснювальної методології. Він зазначав, що в галузі душевного, психічного життя факти не можуть досягти ступеня точної визначеності, необхідної для перевірки теорії шляхом порівняння (Jaspers, 1963: 288). Ясперс вважав, що неможливо виконувати теоретизування у сфері психіки або ж створювати схеми для передбачення розвитку психічних процесів. Реальні випадки не можуть бути підведені під схему, радше ми можемо їх перерахувати, упорядковувати, виробляти типізацію, яка допоможе нам орієнтуватися.

Безумовно, Ясперс не заперечував принципової можливості описувати явища психічного світу за допомогою схем. Але такий опис, на його думку, ніколи не міг бути повністю узгоджений з реальними фактами. Ясперс виходив з уявлення про людину як цілісність, недоступну для повного розкладання на категорії, тому щоразу, коли ми створюємо деяку універсальну схему, ми повинні розуміти, що вона зручна лише в описанні деяких аспектів явищ, що вивчаються. Будь-яка ідея, теорія, схема, типологія чи класифікація, з погляду Ясперса, функціональна лише до того часу, поки ми починаємо сприймати їх як повну репрезентацію реальних процесів (Jaspers, 1963: 305).

Спрямованість психіатрії до природничих наук критикувалась також у Dasein-аналізі Босса та Гайдеґґера. Класична наука, зокрема психіатрія, припускають, що феномени діляться на фізичні, які можливо виміряти за допомогою відповідного інструментарію, та психічні, які можна вловити "інтуїтивно". Проте, з погляду Босса і Гайдеґґера, це не так, оскільки феномени, пов'язані з людиною, є однозначно фізичними (вимірними) чи психічними (незмірними). Така картина пов'язана з імпліцитними припущеннями, що є основою наукової моделі. Переднаукові припущення фактично пов'язані з філософськими настановами, що задають конкретну концепцію світоустрою та статус людини в цьому світі (Boss, 1983: 112).

Головне в цих настановах для Босса – каузальність і ставлення до вимірності предмета дослідження. На його думку, природничі традиції помічає лише каузальні зв'язки між ізольованими об'єктами. Творці Dasein-аналізу не приймали такий ідеал науки, оскільки вважали, що точність – це лише певна форма строгості науки, оскільки точність є лише там, де предмет від самого початку встановлений як щось, що піддається обчисленню (Boss, 1983: 139).

Інший закид традиційній науці від представників екзистенційно-феноменологічної психіатрії полягав у надмірній увазі до фактичного матеріалу та нехтуванні

теорією. Зокрема, Бінсвангер називав однією з особливостей сучасної йому психології надлишок "сирих" фактів і брак методологічного осмислення наукових принципів (Власова, 2010: 388).

Якщо ж казати про позитивний напрям програми, тобто про прагнення знайти нові методи для роботи з психічно хворою, то ключовим для цього руху було прагнення описати світ психічно хворої людини зсередини, звертаючись до його досвіду. Щодо методів, вони були запозичені переважно з феноменології, насамперед гусерліанської (феноменологічна психіатрія) та екзистенційної аналітики Гайдеґґера (екзистенційний аналіз). Перша послужила базою для описання досвіду психічно хворої людини та її базової одиниці – переживання. Друга ж використовувалася для описання цілісного існування людини та змін, що відбуваються з психікою людини у разі патологічних порушень. Таким чином, екзистенційний аналіз поряд із внутрішнім досвідом включив у область дослідження навколишній світ пацієнта (Власова, 2010: 397).

Феноменологічний метод описання світу психічно хворого вперше було застосовано Ясперсом. Він використав деякі положення Гуссерля, проте не можна сказати, що це було пряме запозичення теоретичних положень і розвиток їх стосовно конкретного матеріалу, тобто до світу психічної хвороби. Правильно зрозуміти співвідношення феноменології та феноменологічного методу у психіатрії допомагає таке міркування: щоб зрозуміти душевне життя людини, спочатку потрібно здійснити попередню роботу – зрозуміти, які душевні феномени варто розглядати і як їх розмежувати. Тобто феноменологічний метод не запозичується, він, на думку Ясперса, виникає у самому психопатологічному дослідженні – виникає як метод описання та роботи з психічними феноменами (Jaspers, 1963: 317).

Мета феноменологічної роботи – проникнення у внутрішній світ хворого. Без цього не можна осмислити суб'єктивні симптоми хвороби (внутрішні переживання, емоційні змісти). Проте те, як може здійснюватися така робота, – це серйозне питання. Перше, що має бути здійснене в дослідженні психічного життя хворого, – це розмежування психічних феноменів. Складність цього завдання у тому, що неможливо позбавитися тих теоретичних побудов, якими навантажено спостереження. Потрібно відмовитися від заздалегідь даних "цілісностей", від "додуманого" – для вироблення надалі нових "цілісностей", які вже будуть засновані на отриманих за допомогою феноменологічного методу даних. Далі, Ясперс зазначає на необхідності здійснення систематизації феноменів. Знову ж таки, слід зробити критерієм систематизації феноменологічну спорідненість, тобто розподіляти феномени психічного життя, виходячи не із заздалегідь даної схеми, а з конкретного світу переживань, тільки дійсно пережиті, ці феномени є вихідними моментами для розподілу. Здійснюючи класифікацію патологічних феноменів, головне – це постійно зберігати питання: "А це дійсно переживається?" (Jaspers, 1963: 324).

Проте, Ясперс вважав, що феноменологічний метод застосовується лише до статичного описання явищ психічного життя. Коли постає питання про генезу цих переживань, про зв'язки між ними, то безумовний поділ феноменів вже неможливий. Тут доводиться звертатися до можливості розуміння. Психологічне розуміння – те, що протистоїть каузальному поясненню. На думку Ясперса, оскільки ми не можемо безпосередньо сприймати чуже психічне так само, як і фізичне, то можна говорити лише про уявлення та переживання (Ткаченко, 1992: 140). Психологічне розуміння передбачає ем-

патичне проникнення у зміст свідомості, і навіть сприйняття експресивних проявів і співпереживання. Коли ми намагаємося пояснити, як один психічний стан впливає з іншого за законами логіки, ми використовуємо раціональне розуміння, але є випадки, коли його недостатньо. Ясперс зазначав, що якщо ж ми розглядаємо зміст думок як те, що впливає із настроїв, бажань чи побуювань мислячого, то лише тоді ми розуміємо ці зв'язки власне психологічно, чи інакше, співпереживаючи світу іншого (Jaspers, 1963: 139). Здійснюється таке розуміння, відповідно до загальної феноменологічної інтенції, за допомогою досягнення "очевидної ясності" за досвідного пізнання іншої людини.

Інший напрям досліджень – екзистенційний аналіз, представлений переважно в роботах Бінсвангера та Боса. Бінсвангер, як і представники феноменологічної психіатрії, звертається до феноменологічного методу, а також до психоаналізу, проте потім приходиться до екзистенційного аналізу, основою якого стають деякі положення філософії Гайдеггера. Проте, знову ж таки, ідеї Гайдеггера запозичуються досить своєрідно. Бінсвангер використав гайдеггеріанське поняття "Dasein", щоб помістити його на місце, яке цікавило свідомість у Гусерля, що не могло бути адекватним (Spiegelberg, 1972: 232). Бінсвангер зазначає, що феноменологічно-філософська аналітика існування Гайдеггера важлива для психіатрії. Це так, тому що вона не просто досліджує окремі сфери явищ і реальності, які можна знайти "в людських істотах", але швидше вивчає буття людини як цілого. Застосовуючи цей апарат до психопатологічних даних, Бінсвангер говорить про те, що зміст психозів залежить від способу, яким "Dasein" заповнює порожнечу природного досвіду, що виникла внаслідок нездатності знайти вихід (Власова, 2010: 413).

Бінсвангер вважає, що світ будь-якої людини, зокрема й психічно хворої, треба розуміти як такий, що наділений змістом. Ми можемо сприймати свідомість цього світу, усвідомлюючи емоції, переживання, турботи людини. Психічна патологія пояснюється Бінсвангером через зміни способу конституювання світу. Пацієнти втрачають здатність сприймати світ у становленні, реальність ніби твердіє, стає статичною. Зокрема, шизофренія характеризує руйнування сталості природного досвіду, його розпад на жорсткі альтернативи, спроба охопити ці неприйнятні альтернативи і, як наслідок, напруженості, відхід зі світу в ілюзорну реальність (Spiegelberg, 1972: 241).

Босс також прагне створити аналітичну методологію з урахуванням ідей Гайдеггера. Проте Босс все-таки прагнув у своєму Dasein-аналізі створити концепцію на основі онтологічного, а не антропологічного тлумачення. Босс завжди підкреслює, що "Dasein" – це не людина, а "ось-буття". З погляду Босса, сутність людини є "Dasein", "ось-буття" і характеризується такими екзистенціалами: просторовістю, темпоральністю тощо. Психічні захворювання спричинені "порушенням відкритості існування", що призводить до трансформації основних екзистенціалів. Відповідно, Dasein-аналіз ставить своїм завданням виявлення тих подій життя пацієнта, які призвели до спрощення модусів його існування та взаємодії зі світом (Spiegelberg, 1972: 234).

Якими були підсумки першого серйозного проекту залучення філософських засобів у психіатрію?

Якщо говорити про заявлені цілі створення методології, здатної прийти на зміну традиційної психіатрії, то доведеться констатувати, що реалізація цього завдання не вдалася. Представникам екзистенційно-феноменологічної психіатрії вдалося описати окремі феномени

психічного життя хворих, однак, зрештою, чіткої ефективною методології роботи з психічно хворими так і не було вироблено в жодного з представників цього підходу. Терапевтична практика часто виявлялася досить химерною. Психіатр намагався зрозуміти внутрішній світ хворого, одночасно продовжуючи надавати медикаментозне лікування. Ця парадоксальна ситуація відображала основну суперечність екзистенційно-феноменологічної психіатрії. Намагаючись об'єднати філософські методи розуміння з виконанням практичних клінічних завдань, представники руху стикалися з незначенням, проміжним статусом самої теорії та вимушено зверталися або в одну або в іншу крайність.

З іншого боку, не можна сказати, що діяльність представників цього напрямку виявилася марною. Насамперед екзистенційно-феноменологічна психіатрія була першою спробою діалогу між філософами та психіатрами. Цей рух, безумовно, відіграв важливу роль для формування ширших обговорень феноменів психічного захворювання із залученням представників різних дисциплін.

Інший важливий результат – це внесок у загальну тенденцію гуманізації психіатричної практики. Екзистенційно-феноменологічна психіатрія зробила багато для того, щоб світ психічно хворого став більш зрозумілим, нехай частково. Тому ця течія сприяла формуванню уявлення, що психічно хвора людина – це насамперед така сама людина, як і людина, яка не страждає на розлад психіки. Усе це призвело до появи в середині ХХ століття іншого руху – антипсихіатрії, представники якого поряд зі спробами проникнути у світ психічно хворого здійснювали досить жорстку соціальну критику психіатрії, висловлюючи проти жорстоких методів поводження з хворими, а також проти того, що для суспільства психічно хворий є нездоленим носієм стигми.

Саме завдяки екзистенційно-феноменологічній психіатрії наприкінці минулого століття "ціннісний" підхід у розумінні психічної хвороби знову отримав потужний імпульс для розвитку.

Сучасна філософія психіатрії: передумови та розвиток. Протягом ХХ століття відбулася низка значних змін, які багато в чому перевизначили поле, у якому можливе філософське осмислення психічної хвороби. Частина цих змін належала до психіатрії, частина – до філософії, а деякі з них зачіпали ширші культурні галузі. Насамперед у ХХ столітті відбуваються значні події всередині психіатрії, яка оформлюється як самостійна наукова дисципліна. Протягом ХХ століття спочатку прогресує "фактична" ("емпірична", "фізіологічна") парадигма. Тільки наприкінці ХІХ століття психіатрія починає оперувати нозологічними одиницями, а не симптом-комплексами. З цим пов'язане настання сучасної, наукової стадії розвитку психіатрії. У 1929 році психічні хвороби вперше з'являються в Міжнародній класифікації хвороб. До середини століття з'являються докладно прописані групи психозів, неврозів та розладів характеру, поведінки та інтелекту. Приблизно в той же час з'являється перший "Діагностичний та статистичний посібник із психічних хвороб", який представляє досить складну та багаторівневу нозологічну систему.

Ще один фактор – це приєднання психіатрії до когнітивної революції. З'ясувалося, що деякі результати досліджень нейронаук можуть мати клінічну значущість. Сформувалася думка, що поле розвитку нейронаук має великий потенціал для покращення нашого розуміння психіатричної діагностики та методів лікування, наприклад для лікування депресії або хвороби Альцгеймера (Rubin, 2011). З 80-х років минулого століття у психіатрії

починають активно застосовувати нейровізуалізацію, тобто, комплекс методів, що дозволяють візуалізувати окремі біохімічні властивості мозку. Звичайно, самі собою ці явища не вимагають залучення філософії. По-над те, вони пов'язані з розвитком "фізіологічної" настанови, яка наполягає на органічній природі психічних захворювань. Проте непрямим чином бурхливий розвиток психіатричних методів у ХХ столітті вплинув на ситуацію, у якій виник запит на виникнення "філософії психіатрії". Річ у тому, що всі ці перетворення суттєво розширили склад фахівців, які мають справу з психічною хворобою. До пояснення та лікування включилися нові спеціалісти: нейрофізіологи, фармацевтичні компанії тощо. Таким чином, виникла потреба забезпечення діалогу між представниками різних дисциплін та створення якщо не загальної наукової мови, то хоча б правил комунікації.

Крім цього, у ХХ столітті межі описання психічної хвороби істотно розширюються за рахунок інтересу до теми божества з боку антропології, соціології тощо. У першій половині ХХ століття з'являються концептуалізації психічної хвороби з боку антропологів. Бенедикт в 1934 році формулює два принципи: по-перше, поведінка психічно хворих відрізняється в різних культурах, тому що розлад викликано стресами та напруженнями, характерними для цієї культури; по-друге, ми не можемо говорити про "ненормальну поведінку" взагалі, оскільки культурний контекст і звичаї визначають, що таке нормальне та ненормальне. З її точки зору, образ хвороби визначається витискуваними або пригнічуваними антропологічними можливостями в будь-якій культурі. Критерій нормальності визначається як відповідність поглядам соціального середовища. Дюркгейм робить висновок, що в суспільстві вважаються патологічними ті феномени, які, відхиляючись від середнього, виражають минулі етапи еволюції, що вже відбулася, або віщують ті найближчі фази розвитку, які тільки-но почалися (Фуко, 2010: 98). У цих дослідженнях хвороба описується у полі можливостей культурної реальності певної соціальної групи.

У другій половині ХХ століття формується "соціально-рольовий підхід", який аналізує соціальну роль психічно хворого в суспільстві. Відповідно до цього підходу, це дев'янтні соціальні ролі, викликані тими самими силами, як і нормальні ролі (Townsend, 1978: 34). За такого розуміння, суспільство влаштовано таким чином, що в ньому з необхідністю присутня шкала розподілів, на якій представлені як нормальні, так і ролі, що відхиляються. Складнощі, що виникають у психічно хворої людини під час участі в соціальних взаємодіях, визначаються тим, що вона набуває девіантного образу поведінки і діє відповідно до цієї ролі (Scheff, 1999: 67). Інша стратегія соціологічного описання психічної хвороби визначала психічно хворого через недоречні форми поведінки, що спостерігаються. Зокрема, І. Гофман вказує, що недоречна в цій ситуації поведінка виступає як явний знак психічного розладу, і, відповідно, хворий – це порушник, який діє проти прийнятих у соціальній групі правил (Goffman, 1963: 115).

Крім цього, у ХХ столітті загалом змінюється ставлення до наук про людину. На початку століття саме припущення про можливість і необхідність спеціальних наукових методів, призначених для описання людської реальності та від інструментарію природничих наук, було новаторським і спірним. До кінця ХХ століття науки про людину стали звичною частиною ландшафту наукового знання. Сучасне знання найбільш сприйнятливим до гу-

манітарних методів. Зрозуміло, ці зміни знайшли своє відображення у медицині, зокрема й у психіатрії.

Крім того, важливо відзначити у контексті впливів на філософію психіатрії проблематику філософії науки. Одним із напрямів роботи у сфері філософії психіатрії стали питання, які виникають, коли ми розглядаємо психіатрію як спеціальну науку, використовуючи методи та поняття філософії науки. Проблематика філософії науки дуже велика, але якщо розглядати філософію психіатрії як філософію конкретної наукової дисципліни, в ній не порушуються глобальні питання про природу наукового знання, взаємозв'язки методу та предмета науки тощо. Проте прогрес у філософії науки, цілком імовірно, був одним із факторів, що сприяли розвитку філософії конкретних дисциплін. Крім цього, у взаємодії філософії та науки утворився ще один напрям, досить значущий у контексті філософії психіатрії. Ідеться про величезний комплекс етичних проблем, які отримали свій розгляд насамперед у межах біоетики та медичної етики (Fulford, Dickenson & Murray, 2008: 330).

Вплинули на відродження наприкінці ХХ століття філософії психіатрії зміни всередині самої філософії. Філософія психіатрії зобов'язана розвитку двох філософських традицій: англо-американської та континентальної. Аналітична філософія привнесла установку на пошук ясних та точних значень, континентальна – увагу до смислів та цінностей. Серед традицій континентальної філософії, джерелами для розвитку філософії психіатрії, можна вказати феноменологію, екзистенційну філософію і герменевтику. Загалом нині можна довго описувати ситуацію, у якій стала можливою поява, чи відродження, наприкінці ХХ століття руху, завдання якого є філософське осмислення психічної хвороби. Вплинули і загальна гуманізація психіатричної практики, і широкий інтерес до психічної хвороби з боку різних дисциплін і, як наслідок, розмивання монополії лікаря на пояснення того, що відбувається з пацієнтом, і широкий інтерес до фігури психічно хворого в культурі, і загальне посилення впливу гуманітарних дисциплін, та ускладнення як теоретичної, так і практичної психіатрії та, відповідно, виникнення нових проблем усередині самої дисципліни та багато інших факторів. Так чи інакше, ситуація виявилася сприятливою для відродження філософського інтересу до вивчення психопатології.

Філософія психіатрії: основні течії. Один із досить поширених на сьогодні напрямів філософії психіатрії – це аналіз та прояснення тих визначень, які безпосередньо використовуються у клінічній практиці. Визначаючи той чи інший термін, треба враховувати безліч факторів: небезпека дати надто широке чи вузьке визначення, необхідність узгодження значення всіх термінів, що входять у визначення, і, зрозуміло, залежність від контексту. У медичній практиці використовують безліч визначень. Терміни, що належать сфері психічної хвороби, зазвичай досить складні як у вживанні, так і у визначенні. Завдання філософії у цьому аспекті – допомогти досягти ясних визначень, позначити межі неясності. Незважаючи на те, що медичне та філософське розуміння психічної хвороби належать різним рівням, будь-яке прояснення корисне для безпосередньої клінічної роботи.

Поняття, яке, мабуть, насамперед вимагає прояснення – це саме поняття "хвороби", а також поняття "психічної хвороби". Існують три основні позиції з приводу поняття хвороби: це неясне, складне або зовсім невизначене поняття (Bjørn Hofmann, 2009: 4). "Неясність" поняття хвороби визначається насамперед великою кількістю граничних випадків: чи можемо ми назва-

ти хворобою неприємні відчуття при зміні часових по-ясів? Немає чітких критеріїв, за якими ми могли б одно-значно визначати, що вважатиметься хворобою, а що – ні. Інша ідея у тому, що існує безліч понять терміну "хвороба". Різні лікарі (і не тільки лікарі) у різних культу-рах та різних контекстах мають на увазі під хворобою різне, і, по суті, хвороба – це не єдине поняття, а ціла "родина понять" (Stempsey, 2006: 236). "Хвороба" може бути зрозуміла через різні перспективи розгляду важ-ливих аспектів людського життя. Може матися на увазі виключно фізіологічний факт, небажаний суб'єктивний стан, зрозумілий з особистої перспективи (відчувати себе хворим), соціальний факт (нездатність виконувати функції здорової людини) та багато інших аспектів (Bjørn Hofmann, 2002: 655). Думка про невизначеність хвороби виходить із прагматичних позицій: домогтися чіткого визначення хвороби буде так складно, що це невідповідне завдання для будь-яких практичних цілей (Bjørn Hofmann, 2009: 8).

Ситуація стає ще складнішою, коли треба визначити поняття психічної хвороби. Для психічних розладів на-багато менше значення має фізіологічний аспект (disease) і набагато більший – захворювання, як стан людини (illness). Існує думка, що психічна хвороба може бути названа хворобою лише в метафоричному сенсі. Позначення хвороби у прямому та в метафоричному сенсі відбуваються абсолютно по-різному і служать різним цілям (Barrett & Szasz, 1988: 253). Також у зв'язку з цим виникає питання оцінного елементу у визна-ченні. Навіть якщо уявити, що можна визначити фізичну хворобу (disease), не використовуючи або практично не використовуючи оцінок, то психічна хвороба (mental illness) не зводиться до такого розуміння, оскільки пси-хічні стани аж ніяк не настільки нейтральні, як фізіологі-чні (Boss, 1983: 241). Тому у визначенні психічного за-хворювання велику роль відіграватиме не лише конста-тація факту, а й приписування йому цінності.

Таким чином, зважаючи на всі ці неясності, одне із завдань філософії психіатрії – прояснити значення тер-мінів, пов'язаних з психічною хворобою, їх вживання, а також специфіку, викликану наявністю ціннісних аспек-тів. Це досягається за допомогою використання такого методу, як концептуальний аналіз, який зосереджується на різних ситуаціях вживання самого поняття, а не на самих психотичних станах (Heinimaa, 2000: 43).

Інший напрям досліджень, який так само не стосу-ється психотичних станів, – це аналіз тих наукових ме-тодів, якими користується психіатрія, та деяких її пере-думов. По-перше, необхідно просто окреслити та кла-сифікувати дуже складний та заплутаний набір методів, що використовуються у психіатрії. Наприклад, серед підходів, що використовуються у психіатрії, можна виок-ремити два основні полюси: редукціонізм та еклектизм (Brendel, 2003: 565). Насамперед у редукції складних феноменів, до якогось одного їхнього аспекту, найбіль-ший успіх мають психоаналіз та нейронауки. Класифі-кувати застосовувані підходи, виокремити їхні слабкі та сильні боки, а також запропонувати механізми більш ефективного їх використання – ось у чому полягає одне із завдань філософа, який працює в цьому напрямку (Else Margrethe Berg, 2009: 156).

Крім цього, порушується питання про підстави пси-хіатричного знання та практики. У психіатрії зв'язок між теорією і практикою встановлюються досить неодно-значно, можливість побудови єдиної моделі перебуває під питанням. Існує уявлення про "ієрархічну систему", де клінічна практика буде заснована на отриманих пев-ним чином доказах (доказова медицина). Для широко

використовуваної ієрархії доказів, "високоякісним" до-казом вважаються контрольовані рандомізовані дослі-дження (Else Margrethe Berg, 2009: 155). Однак такий підхід для психіатрії не може бути ефективним, а надто – універсальним, оскільки він міститься у сфері між узагальненим знанням і зустріччю з кожним окре-мим пацієнтом. Крім того, для психіатрії має значення безпосередній терапевтичний відносини, пов'язані з без-посереднім контактом із пацієнтом, а також нарративна функція (Else Margrethe Berg, 2009: 155). Усе це, зро-зуміло, виходить за межі можливої "ієрархії доказів". Таким чином, аналіз співвідношення теорії та практики – ще одне завдання, яке може ставити собі дослідник у площині філософії психіатрії.

Також філософія психіатрії може висвітлювати пе-редумови, що стоять за тими чи іншими теоретичними положеннями психіатрії. Наприклад, які положення ле-жать в основі психіатричних класифікацій? Пропонована категоріальна сітка встановлює певну структуру уяв-лень про хворобу, відповідно, вивчаючи таксономію, її можна виявити. Також досліджуються, наприклад, ме-ханізми встановлення діагнозу. Але, крім подібних дос-ліджень, у фокусі уваги яких перебуває термінологія і методологія психіатрії, існує велика група досліджень, які звертаються безпосередньо до реальності психічної хвороби. Об'єктом їх вивчення виступає сама реаль-ність хвороби, реальність досвіду хворого, а також ті смисли та цінності, що виникають під час такого розг-ляду. Багато в чому такі дослідження наслідують інтен-ції екзистенційно-феноменологічної психіатрії, зокрема, велика увага приділяється змінам темпоральності та просторовості, почуття "Я", тілесного досвіду.

Наведемо як приклад групу робіт, присвячених роз-гляду психічних розладів через призму втіленості (embodiment). Втілення – інтегральне поняття, яке включає власне тілесну втіленість, включеність у мере-жу інтерсуб'єктивних взаємодій, а також просторові та тимчасові структури досвіду (lived time, lived space). Усе це передбачає певну включеність у певну ситуацію, спосіб гармонійного існування у світі. Відповідно, пси-хічні розлади (шизофренія, депресія, аутизм та інші) ін-терпретуються у межах цього напрямку як прояви пору-шення цілісної втіленості чи її окремих показників. Роз-лади розуміються як набір аномальних переживань, що виникають внаслідок розладу втіленості (embodiment): невтіленість "Я", міжособистісних взаємин, а також ког-нітивно-категоріальних схем щодо зовнішнього світу (Stanghellini & Ballerini, 2011: 173).

Наприклад, ось як тлумачиться з цих позицій ау-тизм. Суть захворювання полягає в тому, що аутизм являє собою порушення механізму пристосування, тоб-то здатності сприймати існування інших, інтуїтивно ро-зуміти прояви психічного життя інших людей і спілкува-тися з іншими, використовуючи структури зі значенням таким чином, щоб вони відповідали контексту (Stanghellini & Ballerini, 2011: 178). У хворого порушу-ється та сама дорефлексивна "втіленість", яка для здо-рової людини є конститутивним моментом її існування у світі і дає їй можливість нормально функціонувати.

Крім досліджень, які ставлять своїм завданням опи-сати природу психічного захворювання, використовую-чи ту чи іншу методологію, дуже поширений у дослі-дженнях філософії психіатрії спеціальний розгляд цінні-сних аспектів психічного захворювання та етична про-блематика. Крім того, існує думка, що етичні питання – це, можливо, єдина сфера, у якій психіатри, імовірно, думають, що їм потрібна допомога філософів (Fulford, 2006: 415). З одного боку, довіра до філософів у цій

сфері сприяє дисциплінарному діалогу, з іншого – успіх етики радше збільшив, ніж зменшив розрив між філософією та медичною практикою, оскільки за поверхневого погляду на сферу досліджень у філософії психіатрії, може скластися думка, що питання етики – єдиний предмет філософського аналізу у сфері психічної хвороби (Fulford, 2006: 429).

Специфіка медичної (та психіатричної) етики полягає у її принциповій відмові від універсализму. Найчастіше в цій галузі превалює підхід, що передбачає увагу до конкретних випадків. Базовим постулатом медичної етики є повага до різноманітних цінностей, яких дотримуються пацієнти та лікарі (Fulford, Dickenson & Murray, 2008: 343). Відповідно, у дослідженнях з медичної етики велику роль відіграють конкретні випадки та їх розгляд.

"Ціннісний" аспект значущий у філософії психіатрії одночасно з двох причин. По-перше, у філософії психіатрії порушуються проблеми, які загалом характерні для медичної етики – насамперед етична оцінка дій лікаря. Дослідження, у фокусі яких перебувають етичні проблеми психіатрії, відповідають переважно загальним установкам медичної етики і також наголошують на методі вивчення окремих випадків (Widdershoven, 2003: 99).

Друга група питань, що вимагають моральної оцінки, – це неоднозначність можливого розуміння дій психічно хворого. Найчастіше, історія хвороби включає явні описи девіантної поведінки, що, безумовно, має негативну оцінку з боку суспільства. Питання полягає в тому, чи можна загалом давати моральну оцінку поведінці психічно хворої людини? Крім того, самі психіатричні терміни можуть бути навантажені негативною моральною оцінкою. Мова медичного опису імпліцитно передбачає "винність", "неправильність" пацієнта (John Z. Sadler, 2008: 13). Таким чином, постає нерозв'язне питання: чи варто психіатрії повністю уникати моральних оцінок? З одного боку, привнесення моральних настанов робить медичні поняття некоректними, оскільки вони описують не медичні, а моральні категорії, з іншого боку, саме поняття хвороби ціннісно навантажене, і ігнорувати цей аспект було б неправильним. Відповідно, це питання також стає предметом дискусій філософії психіатрії.

Заявлена проблематика не вичерпує всіх питань, які цікавлять філософію психіатрії. Можливо, у цьому полягає одна з ключових особливостей сучасної філософії психіатрії порівняно з екзистенційно-феноменологічною психіатрією початку ХХ століття, "романтичною психіатрією" ХІХ століття або більш ранніми випадками взаємодії філософії та психіатрії. Філософія психіатрії принципово багатогранна і поєднує найрізноманітніші підходи. Мабуть, єдине, що однозначно поєднує всі дослідження, – це інтерес до феномену психічної хвороби. Незважаючи на цю різноманітність, все-таки можна умовно виокремити два основні напрями: аналіз термінології та методології психіатричної науки, з одного боку, та аналіз реальності психічної хвороби, спробу пояснення окремих феноменів та пов'язаних з ними смислів та цінностей – з іншого. Роботи, що належать першому з них, радше відповідають завданням традиційних досліджень у галузі філософії спеціальних наук, у цьому випадку – психіатрії, а другі торкаються більш широкого контексту та припускають тіснішу взаємодію між дисциплінами.

Висновки. Філософія психіатрії – багатогранна та цікава для аналізу явище, що сформувалось у незалежну сферу досліджень протягом останніх десятиліть. Дослідження у цій сфері керуються амбітною метою – використовувати філософські засоби для пояснення психічної хвороби. У цьому дослідженні були продемонстровані

основні причини зародження філософії психіатрії, як самостійної дисципліни, історія її розвитку та основні проблеми, які намагається розв'язати дана дисципліна.

У роботі було продемонстровано, що психічна хвороба – сфера, пояснення якої традиційно закріплено за медициною, зокрема за психіатрією, потребує включення філософського компоненту для створення нових концептуалізацій розладів, які вже включені до понятійного апарату психіатрії. Також актуальним залишається вирішення питання стигматизації психічної хвороби, яке можливо вирішити за допомогою філософського підходу щодо психічних розладів.

Основні дослідження у сфері філософії психіатрії стосуються понять категоріального апарату психіатрії, методів класифікацій психічних хвороб, осмислення окремих симптомів та психічних хвороб загалом. Також активно розвиваються дослідження питань етики в лікуванні психічно хворих людей та можливість їх ресоціалізації після проведення лікування.

Філософія психіатрії – це розділ філософії, який допоможе відповісти, або принаймні осмислити питання, що стосуються досвіду психічної хвороби, його наукового дослідження та клінічного лікування, а також різні соціальні та політичні питання, які він порушує.

Подальші дослідження є необхідним компонентом для розвитку філософії психіатрії та удосконалення вже отриманих знань.

Список використаних джерел

- Власова О. Феноменологическая психиатрия и экзистенциальный анализ. история, мыслители, проблемы. Москва : Изд. дом "Территория будущего", 2010. 688 с.
- Каннабих Ю. В. История психиатрии. Москва : Академический проект, 2012. 426 с.
- Руткевич А. От Фрейда к Хайдеггеру. Москва : Политиздат, 1985. 175 с.
- Ткаченко А. Карл Ясперс и феноменологический поворот в психиатрии. *Логос*. 1992. № 3. С. 136–145.
- Фуко М. Психическая болезнь и личность. СПб. : ИЦ "Гуманитарная Академия", 2010. 320 с.
- Юнг К. Г. Работы по психиатрии. СПб. : Гуманитарное агентство "Академический проект", 2000. 816 с.
- Barrett E. A. M. Insanity: The Idea and Its Consequences. *The American Journal of Nursing*. 1988. Vol. 88. № 2. P. 253.
- Boss M. Existential foundations of medicine and psychology. New York : J. Aronson, 1983. 303 p.
- Brendel D. H. Reductionism, Eclecticism, and Pragmatism in Psychiatry: The Dialectic of Clinical Explanation. *The Journal of Medicine and Philosophy*. 2003. Vol. 28. № 5–6. P. 563–580.
- Berg Else Margrethe. Clinical Practice: Between Explicit and Tacit Knowledge, Between Dialogue and Technique. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*. 2009. Vol. 15. № 2. P. 151–157.
- Fulford K. W. M. Oxford textbook of philosophy and psychiatry. Oxford : Oxford University Press, 2006. 872 p.
- Fulford K. W. M. Healthcare Ethics and Human Values: An Introductory Text with Readings and Case Studies [S. l.] : Wiley & Sons, Incorporated, John, 2008. 512 p.
- Goffman E. Behavior in public places: Notes on the social organization of gatherings. London : Collier-Macmillan, 1963. 248 p.
- Heinimaa M. On the grammar of "psychosis". *Medicine, Health Care and Philosophy*. 2000. Vol. 3. P. 39–46.
- Hofmann B. On the Triad Disease, Illness and Sickness. *The Journal of Medicine and Philosophy*. 2002. Vol. 27. № 6. P. 651–673.
- Hofmann B. The concept of disease—vague, complex, or just indefinable? *Medicine, Health Care and Philosophy*. 2009. Vol. 13. № 1. P. 3–10.
- Jaspers K. General psychopathology. Manchester, Eng. : University Press, 1963. 922 p.
- John Z. Sadler. Vice and the Diagnostic Classification of Mental Disorders: A Philosophical Case Conference. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*. 2008. Vol. 15. № 1. P. 1–17.
- Marx O. German Romantic Psychiatry. History of Psychiatry and Medical Psychology. New York, 2008. P. 313–333.
- Richards R. J. Rhapsodies on a Cat-Piano, or Johann Christian Reil and the Foundations of Romantic Psychiatry. *Critical Inquiry*. 1998. Vol. 24. № 3. P. 700–736.
- Rubin E. What Has Neuroscience Done for Psychiatry Lately? *Psychology Today*. August 1, 2011. URL: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/demystifying-psychiatry/201108/what-has-neuroscience-done-psychiatry-lately> (date of access: 29.11.2022).

Scheff T. Being Mentally Ill: A Sociological Theory. [S. l.] : Aldine Transaction, 1999. 220 p.

Simon B. Mind and Madness in Classical Antiquity. *History of Psychiatry and Medical Psychology*. New York, 2008. P. 175–197.

Spiegelberg H. Phenomenology in psychology and psychiatry: A historical introduction. Evanston [Ill.] : Northwestern University Press, 1972. 411 p.

Stanghellini G. What Is It like to Be a Person with Schizophrenia in the Social World? A First-Person Perspective Study on Schizophrenic Dissociality. Part 1: State of the Art. *Psychopathology*. 2011. Vol. 44. № 3. P. 172–182.

Stempsey W. E. Emerging Medical Technologies and Emerging Conceptions of Health. *Theoretical Medicine and Bioethics*. 2006. Vol. 27. № 3. P. 227–243.

Townsend J. M. Cultural conceptions and mental illness: A comparison of Germany and America. Chicago : University of Chicago Press, 1978. 150 p.

Widdershoven G. A. M. Widdershoven-Heerding I. Understanding dementia: a hermeneutic perspective. *Nature and narrative. An introduction to the new philosophy of psychiatry*. New York, 2003. P. 93–102.

References

Barrett, E. A. M., & Szasz, T. (1988). Insanity: The Idea and Its Consequences. *The American Journal of Nursing*, 88(2), 253. doi:10.2307/3425738

Boss, M. (1983). *Existential foundations of medicine and psychology*. New York: J. Aronson.

Brendel, D. H. (2003). Reductionism, Eclecticism, and Pragmatism in Psychiatry: The Dialectic of Clinical Explanation. *The Journal of Medicine and Philosophy*, 28(5-6), 563–580. doi:10.1076/jmep.28.5.563.18814

Else Margrethe Berg. (2009). Clinical Practice: Between Explicit and Tacit Knowledge, Between Dialogue and Technique. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*, 15(2), 151–157. doi:10.1353/ppp.0.0168

Fuko, M. (2010). *Mental illness and personality*. SPB: "Humanytarnaia Akademyia".

Fulford, K. W. M. (2006). *Oxford textbook of philosophy and psychiatry*. Oxford: Oxford University Press.

Fulford, K. W. M., Dickenson, D. L., & Murray, T. H. (2008). *Healthcare Ethics and Human Values: An Introductory Text with Readings and Case Studies*. Wiley & Sons, Incorporated, John.

Goffman, E. (1963). *Behavior in public places: Notes on the social organization of gatherings*. London: Collier-Macmillan.

Heinimaa, M. (2000). On the grammar of "psychosis". *Medicine, Health Care and Philosophy*, 3, 39–46.

Hofmann, B. [Björn]. (2002). On the Triad Disease, Illness and Sickness. *The Journal of Medicine and Philosophy*, 27(6), 651–673. doi:10.1076/jmep.27.6.651.13793

Hofmann, B. [Björn]. (2009). The concept of disease—vague, complex, or just indefinable? *Medicine, Health Care and Philosophy*, 13(1), 3–10. doi:10.1007/s11019-009-9198-7

Jaspers, K. (1963). *General psychopathology*. Manchester, Eng.]: University Press.

John Z. Sadler. (2008). Vice and the Diagnostic Classification of Mental Disorders: A Philosophical Case Conference. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*, 15(1), 1–17. doi:10.1353/ppp.0.0152

Kannabikh, Yu. V. (2012). *History of Psychiatry*. Moscow: Akademicheskii proekt. [In Russian]

Marx, O. M. (2008). German Romantic Psychiatry. *Y History of Psychiatry and Medical Psychology: With an Epilogue on Psychiatry and the Mind-Body Relation* (c. 313–333). New York: Springer.

Richards, R. J. (1998). Rhapsodies on a Cat-Piano, or Johann Christian Reil and the Foundations of Romantic Psychiatry. *Critical Inquiry*, 24(3), 700–736. doi:10.1086/448891

Rubin, E. What Has Neuroscience Done for Psychiatry Lately? Mode of access: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/demystifying-psychiatry/201108/what-has-neuroscience-done-psychiatry-lately> (date of access: 29.11.2022). – Title from screen.

Rutkevych, A. (1985). *From Freud to Heidegger*. Moscow: Polytyzdat. [In Russian]

Scheff, T. (1999). *Being Mentally Ill: A Sociological Theory*. Aldine Transaction.

Simon, B. (2008). Mind and Madness in Classical Antiquity. *Y History of Psychiatry and Medical Psychology* (c. 175–197). New York: Springer.

Spiegelberg, H. (1972). *Phenomenology in psychology and psychiatry: A historical introduction*. Evanston [Ill.] : Northwestern University Press.

Stanghellini, G., & Ballerini, M. (2011). What Is It like to Be a Person with Schizophrenia in the Social World? A First-Person Perspective Study on Schizophrenic Dissociality – Part 1: State of the Art. *Psychopathology*, 44(3), 172–182. doi:10.1159/000322637

Stempsey, W. E. (2006). Emerging Medical Technologies and Emerging Conceptions of Health. *Theoretical Medicine and Bioethics*, 27(3), 227–243. doi:10.1007/s11017-006-9003-z

Tkachenko, A. (1992). Karl Jaspers and the phenomenological turn in psychiatry. *Lohos*, (3), 136–145. [In Russian]

Townsend, J. M. (1978). *Cultural conceptions and mental illness: A comparison of Germany and America*. Chicago: University of Chicago Press.

Vlasova, O. (2010). *Phenomenological Psychiatry and Existential Analysis. history, thinkers, problems*. Moscow: Publishing House. "Terrytoryia budushcheho" [In Russian]

Widdershoven, G. A. M. (2003). Widdershoven-Heerding I. Understanding dementia: a hermeneutic perspective. *Y Nature and narrative. An introduction to the new philosophy of psychiatry* (c. 93–102). New York: Oxford University Press.

Yunh, K. H (2000). *Works on Psychiatry*. SPB: "Akademicheskii proekt". [In Russian]

Отримано: 24.11.2022

Ухвалено до друку: 19.12.2022

Опубліковано: 30.12.2022

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Philosophy, 2(7), 43–51.

UDC 1+159.0:616.89

<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-8/11>

Mykhailo Tasenko, Phd Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-5807-1771>

e-mail: mtasenko.kr@gmail.com

PRECONDITIONS OF ORIGIN, HISTORY OF DEVELOPMENT, MAIN TRENDS OF PHILOSOPHY OF PSYCHIATRY

The article provides historical and philosophical reconstruction of the emergence and development of the philosophy of psychiatry. The main cases of interaction between philosophy and psychiatry in the context of the development of the history of philosophical thought from antiquity to the present are demonstrated.

The key points of interaction between philosophy and psychiatry from Antiquity to the middle of the twentieth century are revealed. The phenomenon of existential-phenomenological psychiatry is described as one of the first attempts of thorough interaction between psychiatry and philosophy. Its main task is defined – to describe the experience of mental illness. Which is an important and necessary task to raise awareness of the impact of mental disorders on people's lives, attempts to reduce stigma. Describing this type of experience creates a unique window into understanding a person with a mental disorder, and illustrates the common and distinctive features of the experience of people with different psychiatric nosologies. These studies provide a deeper understanding of how mental pathology impoverishes a person's relationship with themselves and their community, with the subsequent use of the findings and humanization of psychiatric practice.

The prerequisites for the emergence of modern philosophy of psychiatry, in particular the cognitive revolution, the development of philosophy of science, the development of analytical and continental philosophy, in particular phenomenology, existential philosophy, hermeneutics, are determined.

The main directions of research in the philosophy of psychiatry are determined. Which are aimed at clarifying the meaning of terms related to mental illness and describing the phenomenon of mental illness itself, analyzing and clarifying those definitions that are directly used in clinical practice and the basis of psychiatric knowledge, as such, to highlight the prerequisites behind certain theoretical positions of psychiatry, to describe the nature of mental illness.

Keywords: philosophy, psychiatry, experience, mental illness.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
 Philosophy, 2(7), 52-55.
 UDC 1+32:808.5:314/316
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-9/11>

Vadym Tytarenko, PhD (Philosophy), Associate Prof.
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9251-8859>
 e-mail: tytarenko.vadym@gmail.com

LANGUAGE "LOCKDOWN" AS A MEAN OF TOTALITARIAN MANIPULATIONS

This article explores the role of language and ideology in Soviet philosophy and education. The author argues that the Soviet regime deliberately used philosophy as a tool for manipulation, with the aim of creating a common understanding that Marxism and Leninism are the only true doctrines of philosophy. The course of philosophy was mandatory at all levels of education and was fully standardized, with a focus on scientific grounds that only Marxist philosophy was valid. The article also highlights the role of language in the Soviet language lockdown policy, where the Russian language was prioritized as the primary language of education and science, suppressing national languages and cultures of member countries. Furthermore, translations of key philosophical texts were selectively done, presenting only those texts that did not touch upon political or religious issues. The article concludes that the oppressive language and ideology practices in Soviet philosophy had a significant impact on the intellectual and cultural development of the Soviet Union and its member countries.

Keywords: *Ukrainian philosophy of Soviet period, language lockdown, oppressive ideology, Marxist philosophy, manipulation, philosophical translations, German idealism.*

Introduction. The totalitarian regime in the former USSR, which has been partially inherited by the Russian Federation, utilized various means of manipulation, including strict adherence to political correctness in all shared information. All sources of information available to Soviet citizens, such as newspapers, magazines, academic journals, general and scientific literature, were carefully vetted and kept in line with the ideological agenda. The majority of western radio stations were blocked, and a blacklist of so-called "ideologically harmful" literature was in place. Keeping people as ignorant as possible, especially in terms of foreign languages, was one of the internal measures, in addition to the external ones mentioned above. This measure aimed to deprive people of any possibilities of critical thinking and processing of information from western open sources in case they somehow managed to access them. All these measures were considered effective strategies of informational lockdown.

In this paper, we focus on the strategy of the so-called "language lockdown" that has been widely used by totalitarian regimes all over the world, including the Soviet and Russian regimes. Unfortunately, this strategy has led to informational isolation, the elimination of translation traditions, professional incapability and limitations in national languages, and the effects of which are still being experienced in the current context of Ukraine and other ex-Soviet countries, particularly in the fields of science and education.

Methodology and Sources. Methodology used in this article is primarily qualitative in nature. The author conducted a literature review of historical documents and texts related to Soviet philosophy and education, with a focus on understanding the role of language and ideology in shaping these systems. Methodology used in this article is based on a critical analysis of historical and textual data, with a focus on understanding the ways in which language and ideology were used to shape philosophical and educational systems in the Soviet Union.

Author used a variety of sources, including primary sources such as Soviet-era documents and publications, as well as secondary sources such as historical analyses and scholarly articles. The author used a variety of research methods, such as content analysis, discourse analysis, and critical analysis, to interpret and analyze the data collected from these sources.

Author also used a comparative approach to analyze the similarities and differences between Soviet philosophy

and education and other philosophical and educational systems, such as German idealism.

The Manipulation of Foreign Language Learning and Philosophy in Soviet Education. The learning of foreign languages, particularly English, in the Soviet education system was organized in a way that made it difficult for students to use it in practical situations. There were mandatory courses in foreign languages, mainly English and German, at all levels of education. However, the quality of teaching and learning materials was extremely low, along with the motivation of students.

The only motivated students were those studying international affairs, as they had prospective career opportunities in foreign diplomatic missions. Their proficiency in foreign languages enabled them to comprehend information directly from international sources. As a result, the KGB closely supervised them, and often recruited them as secret agents. One such case was described in detail in the recent autobiographical book written by Sergey Zhirnov, a former KGB agent and present-day political scientist and journalist (Zhirnov, 2016).

Students in non-international majors were mostly demotivated because they had no need for foreign languages in their future careers. Therefore, the Soviet regime and its ideology were able to obtain full control of public opinions and partially control private opinions as well by coercing the vast majority of people to use exclusively "politically correct" Russian-speaking sources of information, thereby forming a language lockdown.

In the fields of arts and social sciences, a language lockdown was used to create a common matrix of Marxist oppressive ideological interpretations, which were promoted as exclusively true and correct. It was an obvious manipulation of information and facts because there was no chance to fact-check original sources.

Since the author of this paper mainly deals with the field of philosophy and its history, the following cases represent the influence of oppressive language and ideological practices on those fields.

The teaching of philosophy and all its subfields in the former Soviet Union was deliberately used by the regime as an instrument of sophisticated manipulation. The general course of philosophy was mandatory in all possible majors at all higher educational institutions, fully standardized and aimed at forming a strong and commonly held understanding that Marxism and Leninism were the only and ultimately true doctrines of philosophy. This

evaluation was justified by referring to the scientific grounds on which only Marxist philosophy among the others was fully standing. In fact, studying philosophy at the university had nothing to do with broadening horizons or perspectives of understanding different phenomena, developing critical and independent thinking. The course of philosophy, along with its "satellites," namely "scientific atheism," "scientific communism," "history of the communist party," etc., had the sole purpose of preparing the minds of people for further total manipulation by creating common and ideologically correct attitudes, values, and ways of thinking. The perfect expression of such manipulative role given to philosophy by Soviet ideology leaders was given by Professor Merab Mamardashvili, the prominent Georgian philosopher of the Soviet period. In one of his famous interviews, Mamardashvili claimed that the Soviet philosophy university course never had anything in common with the nature of philosophy. "I am sure that those who introduced the teaching of philosophy in non-philosophical faculties pursued an entirely different task from that given by philosophy itself. They simply intended to create a common discipline (but not in the scientific sense a discipline) of thought and conviction in certain members of society. And people knew that they were not teaching philosophy at all; their task was different: to create some common way of thinking." (Mamardashvili, 1992). This common way of thinking was also full of linguistic manipulations and manipulations with translations of key texts and terms.

Oppressive language policies in philosophical translations. Forcing the use of the Russian language was also one of the oppressive ideological strategies of Soviet totalitarianism that still persists in the Russian Federation. It was always aimed at suppressing the national languages and cultures of member countries (formerly Soviet republics and currently members of the Russian Federation). If we look at the situation in Soviet Ukraine, for instance, we would see that Ukrainian translations of the works of Marx, Engels, and Lenin were available, but texts by other philosophers were only available in Russian. This was a way to prioritize Russian as the primary and dominant language of education and science and make all other national languages secondary and of little importance. This practice marginalized the use and development of national languages and limited access to knowledge and resources for those who are not fluent in Russian.

Translations of key philosophical texts were being done with a certain restrictive strategy in mind as well. For instance, key texts of German idealists of 18th and 19th centuries (Immanuel Kant, Gottlieb Fichte, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Georg Wilhelm Friedrich Hegel) were translated into Russian selectively to present for the Soviet readers only those texts that were not touching upon discussive political and religious matters. (Tytarenko & Rudenko, 2018) Full Soviet collection of texts by Immanuel Kant, for instance, did not include his "Opus postumum" – the late text, discussing and revising some controversial matters. For the first time this text was published in Russian only in the year of 2000 along with other unpublished texts. The other example would be the first Russian bilingual (German-Russian) publication of selected Kant's texts that comprised of 4 volumes. Such publication, giving the readers an opportunity to check the original text while working with the translation, became possible only in 1993, after the collapse of Soviet Union and its language lockdown policy. When it comes to translations of philosophical texts in general and Kant's texts into national

languages of the member countries of the Soviet Union, the situation was much worse, not to say catastrophic.

Texts by F.J. Fichte had not been translated at all during Soviet times. His ideas and writings were banned because of so-called "radical subjective-idealistic character" of his philosophy. Audience, interested in his philosophy could get information only through approved by the ministry of education textbooks, containing sharp and prejudiced criticism. Access to the original texts could only be granted to some researchers after obtaining a special permit from government and after signing a non-disclosure agreement. Anatoly Loy Ukrainian philosopher who witnessed and experienced the pressure of restrictive soviet policies himself, gave a detailed description of the absurd complexity of the multi-step procedure of getting access to the books kept in so-called "special depositories" of soviet libraries. "The procedure for obtaining officially available content was the following: as soon as Kopnin created an information department, we started receiving a quarterly issue of the bulletin "New Arrivals of Foreign Literature in the Libraries of the Soviet Union". After that, I, or ..., any other interested specialist, chose any monograph they needed from those that came to us, looked at which library it was kept in. Then we had to order the book using the interlibrary database, and it was sent to us for one month. ... There were certain books that simply could not be sent to you. For example, "The Problem of Legitimation of Late Capitalism" (Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus) by Habermas. If you ordered it, you would have been told that it is in the special depository. Then you had to obtain a certificate from the workplace, signed by the head of the institution where you work, that you are "reliable" and you can be trusted. And then you had to go to Moscow and work with the book in the place where it was kept". (Loy and others, 2021). "Criticism of bourgeois philosophy" was the solid branch or research and the only available and permitted lenses through which it was possible to look and evaluate the heritage of such thinkers as Fichte. Rare attempts of the reviewing and commenting on his ideas by Ukrainian philosophers of soviet period were deliberately made in a way to eliminate any possible suspicions of sympathy or support of such "idealistic thinkers" from the author's end. A perfect example of a monograph of such a kind is "Lenin's analysis of German classical philosophy" written by Mykhailo Bulatov in the 70's. As it can be perfectly seen in this case, even the title of the book had to clearly represent the author's ideological perspective.

Works written by the other prominent representative of German idealism Friedrich Wilhelm Joseph Schelling were much better presented to the soviet audience. However, the same oppressive and restrictive policies were applied, namely no translations into national languages, careful selection of texts for the published collection and an ideologically "guiding" introductory article. For the soviet edition only, those writings had been selected which had relation to the Schelling's natural philosophy. This part of his philosophy was promoted by the ideologists as the only consistent one and worth attention as a stage on the way to a dialectical and materialistic interpretation of nature. His writings on religion and other related topics were not included into two volumes of soviet edition (Schelling, 1987–1989). German original comprehensive collection of Schelling's writings edited by K. F. A. Schelling and published between 1856 and 1861, if compared to a mentioned soviet one, comprised of 14 volumes. The Ukrainian translations of Schelling's writings unfortunately

have not been done yet. The effect of the manipulative policies described above is one of the reasons for that.

Writings by Georg Wilhelm Friedrich Hegel were probably the most represented among the other German Idealists of 18 and 19 centuries for the soviet audience. Such accessibility was granted by a famous claim made by Lenin and then repeated numerously by other soviet Marxists that German Idealism and particularly Hegel's philosophy was one of the tree foundational pillars of Marxism. First Russian translations of major Hegel's texts had been published in the second half of 19th century. However, the systematic translation and publishing project took off in late 1920th. Between 1929 and 1940, 12 of 14 volumes of selected Hegel's writings had been published and remaining 2 in 1956 and 1958. Since the number of published copies of this 14-volume edition was small and by 1970th became a bibliographical rarity it was decided to review and reprint some of the texts as a part of Soviet publishing project "Philosophical heritage". This edition comprised of 10 volumes and included most of the texts of the preceding 14-volume edition. The remaining texts including "Philosophy of History", Lectures on History of philosophy were also republished but after the collapse of Soviet Union. The "Philosophical heritage" edition perfectly shows that "language lockdown" and "political correctness" policies had been in place and working since every volume has an introductory article aiming at directing the reader's interpretation to the only acceptable Marxism-Leninism line. Fact that during Soviet period there were no translations of Hegel's writings into national languages of Soviet republics perfectly proves USSR's totalitarian oppressive and destructive policy towards the national languages. Ukrainian translations of Hegel's texts, for instance, launched only in 2000th (Kozlovskiy, V., Davidenko and others, 2020, 2021) when Ukraine has become independent and liberated from oppression of its national language.

Discussion. The same methods of manipulation is currently being revived in Russia. After February the 24th, and following unprecedented sanctions implied on Russian Federation the matter of informational isolation of the society has been prioritized. One of the strategies, proposed by the representative of Russian occupation administration in Crimea, that is now being discussed in Russian political circles is the prohibition of learning English in schools and higher educational institutions along with a ban for Bologna system. (Majumdar, 2022) This is seen as a long-term solution that will eventually deprive the population of the possibility to get information from the primary sources and make them more susceptible to the manipulations through politically correct interpretations made by the leaders of propaganda. In late 2022 another language-restricting law has been enacted, officially prohibiting the use of foreign words that have equivalents in Russian. (Peter McLaren-Kennedy, 2022)

Leaving the Bologna process will have the same effect on education and science making them isolated and controlled by the political regime as it was back in the darkest hours of former USSR. Another threatening step towards intimidation and control of the intellectual elites has been made before the war back in 2012 and following years. We mean the set of enacted freedom restricting laws, namely the law on "educational activity" (2021) and on "foreign agents" (2012). Those facts and practices, in our opinion, are the striking examples of the heavy oppressiveness of Russian power and ideology towards the intellectuals whose freedoms and critical thinking considered as a real threat.

The greatest repercussion of such a long-term oppression is that translation traditions into many national languages were lost and the development of academic and professional vectors of languages was substantially slowed down.

Another striking example of tragic success of the Soviet destructive policy towards national languages comes from the experience in the field of professional interpretation and language facilitation in the USA, Canada, United Kingdom and other English-speaking countries. After the collapse of Soviet Union numerous representatives of different ex-soviet nationalities decided to immigrate looking for a better life in developed countries. Most of the immigrants have limited proficiency in languages of destination countries. In the USA, Canada, UK and other countries, that for centuries have been dealing with vast immigrant communities, there is a large demand for over-the-phone interpretation and language facilitation services for LEPs (Limited English Proficient), who otherwise would have no means of communication with different authorities and service providers. Based on the reports of numerous interpreters whose language pairs are English-Russian and English-Ukrainian and our own 4 years of experience in this field we can outline some warning observations. Most of the LEPs from such ex-soviet countries as Ukraine, Moldova, Latvia, Lithuania, Uzbekistan, Kazakhstan, Georgia, Armenia, Azerbaijan, Turkmenistan choose Russian as their main language for communication with healthcare providers, insurance companies' representatives, social workers, finance officers and immigration officers. They ask for the Russian interpreters even when their own proficiency in Russian is also very limited. At first it was very hard to determine a reason for such language choice. Upon analysis of numerous interpreted conversations between LEPs and English-speaking service providers for the last 3 years (2019–2023) we came to a conclusion that LEPs prefer Russian because their national languages either lack in professional terminology or the LEPs are not familiar with it because their education at all levels had been conducted in Russian only for many decades of the soviet rule. Some ex-soviet nationalities preserved their national language only for casual communication, but there also are nationalities whose languages had been completely terminated. With the outbreak of displacement and immigration from Ukraine due to the full-scale Russian military invasion in February 2023 the demand for Ukrainian OPI and VRI (video remote interpretation) interpreters has significantly increased. Many Ukrainian refugees, asylees, parolees, etc., become really happy when they hear that there is a possibility to use the services of Ukrainian interpreters, however many of them still use Russian terms for professional communication or ask for a Russian interpreter for the very same reasons as the representatives of other ex-soviet nations.

After the collapse of Soviet Union, all its former member countries, including Ukraine, must address this tragic consequence, revive the translation traditions, and develop their national languages.

In the context of Ukraine, annihilation of Ukrainian language and culture and restoration of language and informational lockdown is one of the obvious aims of current Russian military aggression against Ukraine. As Ukrainians we must and will stand for our identity and independence. Victory is our only option!

Conclusions. Based on the presented research it can be concluded that the Soviet regime in the former Soviet Union had a controlled system for teaching foreign languages, particularly English and German. The quality of

teaching and learning materials was low, and most students lacked motivation, except for those pursuing international affairs specialties for career opportunities in foreign diplomatic missions. The regime used language lockdown policy to obtain full control of public and private opinions by coercing people to use exclusively "politically correct" Russian speaking sources of information. In the fields of arts and social sciences, such language lockdown was used to create a common matrix of Marxist oppressive ideological interpretations promoted as exclusively true and correct, which was an obvious manipulation of information and facts. In the field of philosophy, the general course of philosophy was fully standardized and aimed at forming a strong and commonly held understanding that Marxism and Leninism are the only and ultimately true doctrines of philosophy. The course of philosophy had the only purpose of preparing the minds of people for further total manipulation by creating the common and ideologically correct attitudes, values, and ways of thinking, which was expressed by Professor Merab Mamardashvili, a prominent Georgian philosopher of the Soviet period. Soviet regime used language and philosophy as tools of control and manipulation to maintain its power over the people.

In addition, we have shown how oppressive language policies were implemented in Soviet Union to prioritize the Russian language as the primary language of education and science and to make other national languages secondary. Translations of key philosophical texts were done selectively, and only those texts that did not touch upon political and religious matters were presented to the Soviet readers. Texts by F. J. Fichte were banned altogether because of the claimed "radical subjective-idealistic character" of his philosophy. Access to the original texts could only be granted to some researchers after obtaining a special permit from the government and signing a non-disclosure agreement. The situation with translations of philosophical texts into national languages of the member countries of the Soviet Union was much worse. The translations of Friedrich Wilhelm Joseph Schelling's writings were better presented to the Soviet audience, but no translations into national languages were allowed, and only those writings related to his natural philosophy were included in the Soviet edition. Georg Wilhelm Friedrich Hegel's writings were translated selectively, and only those texts that were approved by the Soviet authorities were made available to the readers.

Finally, we outlined that it is concerning to hear about the potential prohibition of learning English in Russian schools and higher educational institutions, as well as the enacted law prohibiting the use of foreign words that have equivalents in Russian. Such legislative measures implemented recently in Russian Federation may lead to a further isolation of the population and limit access to information and knowledge from primary sources, as well as hinder the development of academic and professional vectors of languages. The loss of translation traditions into many national languages and the slow development of academic and professional vectors of languages are also concerning consequences of long-term totalitarian oppression.

The current Russian military aggression against Ukraine, which aims to annihilate Ukrainian language and culture and restore language and informational lockdown, is a concerning development. It is important for Ukrainians to stand for their identity and independence in the face of such aggression.

References

- Anwsha Majumdar. (2022, May 26) Russia Seeks To Stop Teaching Of English Language In Crimea's Schools: Report. <https://www.republicworld.com/world-news/russia-ukraine-crisis/russia-seeks-to-stop-teaching-of-english-language-in-crimeas-schools-report-articleshow.html>
- Kozlovskiy, V. ., Davidenko, I., Kruhlyk, K., & Popil, D. (2021). Hegel and Ukrainian Philosophy of the 70-80th. Part II. *Sententiae*, 40(1), 175–199. <https://doi.org/10.31649/sent40.01.175>
- Kozlovskiy, V., Davidenko, I., Kruhlyk, K., & Popil, D. (2020). Hegel and Ukrainian Philosophy of the 70-80th. *Sententiae*, 39(2), 241–250. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.241>
- Kozlovskiy, V., Davidenko, I., Kruhlyk, K., & Popil, D. (2021). Hegel and Ukrainian Philosophy of the 70-80th. Part III. *Sententiae*, 40(2), 115–160. <https://doi.org/10.31649/sent40.02.115>
- Kushakov Yu. V. (2006). Essays on the history of modern German philosophy. [In Ukrainian]. Kyiv: Tzentr navchalnoi literatury.
- Loy, A., Davidenko, I., Myroshnyk, K., & Popil, D. . (2021). The Mind behind the Iron Curtain: Ukrainian Philosophy of the Late USSR and World Science. *Sententiae*, 40(2), 161–183. <https://doi.org/10.31649/sent40.02.161>
- Mamardashvili Merab. (1992) How I understand philosophy. Moscow. https://imwerden.de/pdf/mamardashvili_kak_ya_ponimayu_filosofiyu_1992_ocr.pdf
- Peter McLaren-Kennedy. (2022) Russia bans the use of foreign words in the Russian language. <https://euroweeklynews.com/2022/12/13/russia-bans-the-use-of-foreign-words-in-the-russian-language/>
- Sergei Zhirnov. (2016) How KGB was hunting me. <https://proza.ru/2016/04/08/1450>
- Vadym Tytarenko & Sergii Rudenko. (2018) Kant's Studies in Ukrainian Philosophy of Soviet Period. *Future Human Image*, Volume 9: DOI: 10.29202/fhi/9/11

Received: November 24, 2022

Accepted for publication: December 19, 2022

Published: December 30, 2022

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 52-55.
УДК 1+32:808.5:314/316
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-9/11>

Вадим Титаренко, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9251-8859>
e-mail: tytarenko.vadym@gmail.com

МОВНИЙ "ЛОКДАУН" ЯК ІНСТРУМЕНТ ТОТАЛІТАРИСТСЬКИХ МАНІПУЛЯЦІЙ

Досліджено роль мови та ідеології в радянській філософії та освіті. Підтверджено, що радянський режим навмисно використовував філософію як інструмент маніпулювання з метою створення загального розуміння того, що марксизм і лєнінізм є єдиними істинними філософськими доктринами. Курс філософії був обов'язковим на всіх рівнях освіти і повністю стандартизованим, поширюючи думку, що тільки марксистська філософія має справжнє наукове підґрунтя. Підкреслено роль мови в політиці радянського мовного "локдауну", де російська мова була позиціонувалася як основна мова освіти та науки, пригнічуючи національні мови та культури країн-членів. Крім того, переклади ключових філософських текстів були вибірконими, представляючи лише ті тексти, які не стосувалися політичних або релігійних питань. Зроблено висновок, що репресивні мовні та ідеологічні праці в радянській філософії мали значний вплив на інтелектуальний і культурний розвиток Радянського Союзу та його країн-членів.

Ключові слова: українська філософія радянського періоду, мовний "локдаун", репресивна ідеологія, марксистська філософія, маніпулювання, філософські переклади, німецький ідеалізм.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
 Philosophy, 2(7), 56-60.
 UDC 1(09):14(510)
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-10/11>

Vitalii Turenko, PhD (Philosophy), Researcher
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>
 e-mail: vitali_turenko@ukr.net

SPECIFICS OF DEVELOPMENT OF AESTHETICS STUDIES: BETWEEN SOVIET AND CHINESE MARXISM

The article reveals the features of the formation and functioning of aesthetic research in such two areas of Marxism as Soviet and Chinese. The study identified three key stages in the development of aesthetics in Soviet Marxism – the pre-war (the 1920s and 1930s), late Stalinism and the Khrushchev thaw, and the late period (1970-1980s). It should be noted that in the context of Soviet Marxism, the key tasks were that aesthetics becomes influential and in-demand science, included in the program of "technical progress" and "education of the builder of communism", important ideological, aesthetic, and applied field of philosophy. Therefore, in addition to the fact that purely ideological works were developed within the framework of aesthetic discourse, aesthetics itself in Soviet Marxism was able to develop thanks to contacts with semiotics, psychology, anthropology, cultural history, and sociology. Relying on a selective stream of translations of Western philosophies of art, Soviet aesthetics is beginning to resonate with global trends, which is facilitated by the unspoken consensus of the idea of aesthetics as a part of philosophical and humanitarian knowledge that has its own autonomy. Proved that in China culture and the cultural revolution are inextricably linked with the Marxist projects of critiquing capitalist modernity and building alternative modernity. Aesthetics and culture also were at the center of attention in Chinese Marxist circles. In this respect, the diverse practices and designs of Chinese Marxism are similar to those of Western Marxism or an equally distinct variety of Euro-American Marxist intellectual enterprises. Aesthetic Marxism in China had a dual mission – to criticize the internal contradictions of revolutionary hegemony and to offer a constructive vision of culture in a post-revolutionary society. This is the value of Chinese aesthetic Marxism, the implications of which go beyond China proper in the world of global cultural criticism. Moreover, being non-Western, Chinese aesthetic Marxism deliberately questioned the inherent Eurocentrism of Marxism. If this Eurocentrism is to be challenged and problematized, the questions posed by Chinese aesthetic Marxists cannot be ignored.

Keywords: aesthetics, Marxism, Chinese Marxism, Soviet Marxism, culture, cultural revolutions.

Introduction. At first glance, it seems that Marxism put purely economic, political, and socio-philosophical tasks at the center of its attention. Whereas such an area of philosophical knowledge as aesthetics, most likely, should have been "in the shadow" of thinkers who worked in line with Marxist philosophy. However, both Soviet and Chinese Marxism shows and proves just the opposite – aesthetics has served and continues to serve as a powerful factor for the implementation of certain ideas and principles that come from the works and concepts proposed by Karl Marx and Friedrich Engels.

Scientific research by Chinese and Western historians of philosophy became the basis of our research. However, we cannot see in their comparative analysis the functioning of aesthetics in Soviet and Chinese Marxism. Therefore, the purpose of this article is to analyze the peculiarities of formation and development of aesthetics studies in such areas of Marxism as Chinese and Soviet.

Development of Aesthetics in Soviet Marxism: key stage. Under the conditions of Soviet dogmatism, there were social spaces located on the periphery of the party dictate, where there was some freedom of creativity, which made it possible to feel more confident. One of these oases of freedom of spirit and creativity was aesthetics. Of course, this was a Marxist-Leninist aesthetic, but in the post-war ideological paradigm with the beginning of the Cold War and the movement of dissidents of the party power was not up to aesthetics.

At the same time, it must be said that four stages in the development of aesthetics in the Soviet era can be distinguished into three stages, which we will consider in more detail.

The first stage – the 1920s – 1930s – received, following *Katerina Clark*, the title "return of aesthetics" (Clark 2018, 155), which was associated with the general conservative turn of Stalin's cultural policy, the creation of a socialist realist canon, the program the construction of socialism, the denial of the functionalism of the previous –

avant-garde – stage. The "Return of Aesthetics" not only had a political and pragmatic content but also contributed to the saturation of Soviet culture with fragments of the classical heritage, primarily philosophical. In cultural politics, there was a turn away from the functionalist paradigm, orienting artists and intellectuals to the connection of art with vital praxis, with production and technical progress, which was expressed in the dominant method of formalism in theory and constructivism in practice. In the early 1930s, the rhetoric of the leading documents of power and journalism: avant-garde art (first of all, architecture) is criticized as "dry" and "soulless", innovative art projects are negatively evaluated for "aestheticization of technology" and "cult of the machine". There began, as Clarke writes, a turn to "beauty" that "involved a return to conventional taste norms, but the emphasis on beauty also involved overcoming discursive boundaries. He meant aestheticization of politics or, more precisely, metapolitics – a model that served as the basis and justification for real political practices". (Clark 2018, 156)

Aesthetics during this period was in demand more than ever. At the same time, the Marxist theorists of the 1920s did not use the word "aesthetics" at all, and the circle of avant-garde practitioners and their ideologists rejected the mention of "beautiful" "as an empty and unscientific fetish". (Clark, 2018: 158) During the pre-war decade, huge anthologies were published, including the works of aesthetic philosophers from Plato to Hegel, the Classics of Aesthetic Thought series was regularly updated, aesthetics acquired an academic status and place of discipline in higher educational institutions.

The turn to aesthetics played an important role in the new stage of building socialism. The regime needed not just beautiful and exemplary objects (buildings, cities, people, things), it "needed a narrative that brings order to them, clarity and above all meaning". (Clark 2018, 168) At this time, a unified aesthetic system is being formed, which provides a fundamental theoretical (historical-philosophical

and historical-cultural) basis for the method of socialist realism. The result of all academic and educational discourses around the aesthetics of the new world was to be the idea "beautiful is our life".

To the greatest extent, this paradox is characteristic of two key figures in the aesthetics of that time: *György Lukács* and *Mikhail Lifshitz*, whose aesthetic views were quite original. Lukács defended the idea of the integrity of human nature, access to which is provided precisely by aesthetics as a philosophical and historical worldview. Moreover, the occupation of aesthetics at that time was a zone of relative freedom from direct ideological dictate, the space of the Great Time and world culture, which is good can be seen in the example of the organization of the education and science system at IFLI (Institute of Philosophy, Literature, and History), which enjoyed certain independence. Until the end of the decade (the 1930s) the installation of cultural the politics of power and the vectors of development of the philosophy of art and culture were either parallel or intersecting within one main line. Before World War II, this whole situation with the "return" (Soviet renaissance) of aesthetics is winding down. IFLI is closed; the publication of many series that acquaint the reader with world aesthetic thought has almost been discontinued. (Kruglova 2018, 198)

At the **second stage** – late Stalinism and Khrushchev Thaw – there was a rollback of aesthetics towards the extreme political instrumentalization. After the war, aesthetics shares the fate of extreme ideologization and instrumentalization, common with all humanitarian disciplines, although the discipline itself does not disappear from the agenda of dissertation councils and conferences. and educational programs. In confirmation of this, one can look at the example of the development of aesthetic research among Ukrainian Soviet thinkers.

"First of all, it must be said that after the Second World War, in the late 40s and early 50s of the XXth century the critic *Anatoliy Trypolskyi* was engaged in the development of certain problems of aesthetics in Soviet Ukraine. Thus, in his book "Bolshevik Party's – the Basis of Socialist Aesthetics" (1948) it is noted: "The development of the problems of the new socialist aesthetics requires serious work of philosophers, literary critics, and art critics. However, reality shows that in our republic this issue is not in the center of attention of scientific and creative workers". Ivan Ivanyo emphasizes: "In the mid-1950s, after the 20th Congress of the CPSU (Communist Party of the Soviet Union – V.T.), science, culture, and art were further developed in all Soviet republics, including the Ukrainian SSR. The flourishing of artistic culture, the introduction of the broad masses of the working people to it, the growing role of the aesthetic principle in all areas of society's life required the solution of new creative problems. Under these conditions, the unity of science and culture is even stronger. In the activation of aesthetic research in the USSR as a whole, an important role was played by the speeches of the magazine "Problems of Philosophy" (rus. "Voprosy filosofii") on the tasks and subject of Marxist-Leninist aesthetics (1956), as well as discussions on the topic Aesthetics and Life conducted by the "Problems of Philosophy" magazine in 61-62 years. Therefore, scientists and teachers of the Kyiv Order of Lenin, Order of the October Revolution State University, the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, and other scientific and educational institutions on the territory of Soviet Ukraine began to actively develop ideas and concepts that would

substantiate and approve a new vision of aesthetics in line with Marxist-Leninist ideology. So, in particular, one can mention such works as: "On the question of the growing role of art in the formation of the communist worldview", "Communism and aesthetic education", "Building communism and aesthetic education", "Questions of Marxist-Leninist aesthetics in the resolutions of the Central Committee of the CPSU on literature and art", "For Marxist principles in aesthetics", "Aesthetics Leninism and questions of literature". Based on the texts of these works, one can see those aesthetics, as in fact, and any philosophical discipline inevitably had to become an "instrument" and a way of implanting the party line and worldview. So, for example, in the context of aesthetic research, Ukrainian scientists considered this or that problem, concept, idea not so much to increase scientific knowledge, but to make it necessary and useful for educating people in the spirit of Marxist ideology. Separately, it is necessary to mention that during the period under study, such a concept as "socialist realism" began to be actively developed. The foundation of this concept was laid by *Anatoliy Lunacharskyi* in his work "Foundations of Positive Aesthetics" (1904), where the key aspects of Bolshevik (socialist realist) aesthetics were first systematically outlined. A rigid attitude towards the evaluative-normative nature of aesthetics, the cult of the superman, and at the same time the apologetics of extreme collectivism, inhumanity – everything in Lunacharsky's positive aesthetics is directed towards the spirit and letter of the coming socialist realism. Therefore, in the period under study, works were published on both the concept directly given by *Vyacheslav Kudin* (1959, 1961) and separately taken issues in this context, for example, *Borys Minchin* analyzed satire in the context of socialist realism (1967), and *Ivan Stebun* tried to consider it in the context of the legacy of Ivan Franko (1958). At the same time, in the spirit of the dominant ideology, it was important to substantiate and show that the very phenomenon of art is close precisely to the people. Art itself has the right to be called if it is directed to the people and has such a characteristic as nationality. This attribute was contrasted with the mass of world (more precisely, Western) art. In this context, it would be appropriate to recall the works of *Mykola Goncharenko* "The problem of the nationality of literature in the Marxist-Leninist aesthetics" (1968) and "The nationality of art" (1959), in which the author considered nationality as an obligatory attribute of genuine art and everything that should have an aesthetic taste. In parallel with this, criticism of Western aesthetics was actively developed during this period, which was expressed in the writing of the corresponding ideological works by Ukrainian Soviet aesthetics, in particular *Mykola Goncharenko* "Reactionary bourgeois aesthetics – the enemy of art" (1960), "Against revisionism in aesthetics" (1959)". (Turenko and Yarmolitska 2021, 25)

Thus, aesthetics began to lag behind public liberal discourse, giving way to journalism and art criticism. During the period of liberalization of the 1960s, aesthetics, in our opinion, goes into the shadow of other rapidly developing humanities, occupying the forefront. The intensity of the debate in art criticism and literary criticism, addressing previously unknown or forbidden artistic phenomena in the history of art and art history – these are the territories where interesting events take place. Aesthetics has not kept up with these rapidly erupting, but also quickly disappearing discussions that instantly react to "modernity".

During the *third stage* – 70s-80s of XX century aesthetics becomes influential and in-demand science, included in the program of "technical progress" and "education of the builder of communism", important ideological, aesthetic, and applied tasks are assigned to aesthetics, it is expected to influence all spheres of life.

At the turn of the 60s, during the 70s and early 80s of the last century, Soviet aesthetics began to gain philosophical weight and depth, although the connection of this process with what is happening outside the walls of the academic environment is not at all obvious. During this period, aesthetics again becomes an independent philosophical discipline, influential and even in many respects ahead of other socio-philosophical areas. One after another, voluminous and fundamental "Aesthetics" is published, written by the authors of a new generation: *Moses Kagan, Arkadiy Yeremeev, Yuriy Borev*. Around these scholars, scientific schools arise, developing different concepts of the aesthetic attitude and essence of art, arguing with each other. Despite the discussions, there is something in common in the relationship between aesthetics and the environment, the world, and other sciences. On the one hand, aesthetics is open to new scientific directions, including those that come to the Soviet humanitarian environment from the West thanks to an ever-increasing number of translations: semiotics, psychology, structural anthropology, psychoanalysis, systems theory, archeology, even cybernetics, and mathematical methods of studying art.

On the other hand, aestheticians are very worried about the loss of artistic specificity in new theoretical solutions, the danger of dissolving in interdisciplinary theories and methodologies. The situation in aesthetics in the late Soviet period recalls the state of intellectual quest in the Hellenistic era: eclecticism of scientific theories, many borrowings from authoritative and newly discovered Western philosophical concepts (*Theodor W. Adorno, Hans-Georg Gadamer, Walter Benjamin, Jean-Paul Sartre, Claude Lévi-Strauss, Julia Kristeva*, etc.) and the rediscovery of their heritage (*Mikhail Bakhtin, Gustav Shpet*, Russian formalists), but also depth, immersion in the subtleties of analytics, a variety of ontological, socio-philosophical, epistemological and cultural arguments in favor of the autonomy of aesthetic and artistic values and worlds, created by them. The social tilt inherent in the main Marxist-Leninist line in aesthetics, gave certain results, although it remained on the surface of official discourse, in reality, was already beginning to retreat before other approaches, primarily ontological and cultural ones. (Kruglova 2018, 201)

Aesthetics as a philosophy and science develops in response to contacts with semiotics, psychology, anthropology, cultural history, and sociology. Relying on a selective stream of translations of Western philosophies of art, Soviet aesthetics is beginning to resonate with global trends, which is facilitated by the unspoken consensus of the idea of aesthetics as a part of philosophical and humanitarian knowledge that has its own autonomy.

Features of aesthetic studies in the Chinese Marxism. Concerning aesthetics in Chinese Marxism, however, one often hears the objection that China never had a discipline that could be compared to occidental philosophical aesthetics. Seen from a methodological point of view, such objections may carry a certain weight, but because of a similarity to art-philosophical aspects of Western aesthetics, the Chinese, in general, understood and still understand their own rich tradition of poetic rather

than systematic reflections on the essence of literature and art as "aesthetics". The "aesthetic fever", *meixue re*, that broke out in China during the eighties of the 20th century can be understood from this eminent role those aesthetics played and still plays in the history of Chinese ideas. Hence, first of all, if we want to avoid getting further tangled up in the snares of euro-centrism, we would be well advised to say about the specifics of understanding aesthetics and beauty in China in general.

If we want to translate the Chinese term *meixue* (美学) into English is the Western term "aesthetics" – "beautology". This translation is for China somewhat misleading, if not unfortunate, as the category of the "beautiful" – neither in the form of natural nor as artistic beauty – played a significant role in traditional China. In early Confucian scriptures, the character *mei* (beautiful) was used almost synonymously with "moral goodness" (*shan*) without further differentiation or emphasis on a category of beauty. Apart from this connotation, Confucian discourse on literature and art seems to have slighted formal beauty, deeming it, as an outward ornament, less valuable than the substantial ethical or moral content. For Daoist writers, the recognition of beauty only led to the notion of ugliness, like Laozi, chapter 2, succinctly states: "When everyone in the world knows the beautiful as beautiful, ugliness comes into being." In Chinese literary theory and art philosophy "beauty", thus, used to carry more a negative, if not a vulgar (*cu su* 粗俗) connotation. More important in terms of aesthetic "categories" attributed such as "harmonious/balanced" (*he* 和), or "natural/spontaneous" (*zi ran* 自然). Thus, a work of art should not imitate reality or nature, but should convey a sense of natural creativity; apart from this, it should have a poetic or self-transcending suggestive effect on the viewer or reader.

However, coming back to the modern realities, aesthetics assumes a special place in China's grappling with Western thought: First, aesthetics, particularly in its early modern phase, constituted a realm relatively free of politics. For this reason, it attracted the Chinese to explore freely and without political restraint, occidental thought. Second, the philosophy of art as part and parcel of aesthetics offered, as already mentioned, many ways of linking up with China's own tradition. This was important because – other than the mainstream of Chinese traditional social and political thought, particularly Confucianism – this part of the Chinese tradition had not been discredited by the reception of Western ideas and the radical anti-traditionalism of the May Fourth period. Quite on the contrary, when the Chinese at the beginning of the 20th century began to define their place in relation to the West, they understood their own culture as an essentially aesthetic one. In their monumental *History of Chinese Aesthetics* (*Zhongguo meixue shi* 中国美学十五讲), *Li Zehou* and *Liu Gangji* marked as the last and most important characteristic of traditional Chinese aesthetics the idea that an aesthetic consciousness was regarded as the highest and noblest consciousness to be attained in life. (Pohl 2018, 337)

The encounter with Western thought offered the Chinese, on the one hand, a range of fascinatingly new ideas (such as the category of the tragic or Hegel's grand system) and, on the other, to look for familiar concepts which could be aligned with their own tradition. Particularly *Cai Yuanpei* (1868-1940), the president of the Peking University during the May Fourth period, felt motivated to this twofold endeavor. He was instrumental in formulating

the idea of the mentioned cultural-aesthetic self-understanding of the Chinese. Through his studies in Germany, he was familiar with occidental philosophy, particularly with *Immanuel Kant*. He regarded Western man largely shaped by religion, whereas for China he held aesthetics (a combination of ritual, art, and ethics) to be the functional equivalent to religion in the West.

For this reason, he demanded modern China "aesthetic education in the place of religion". As China is in the process of re-install aesthetic education in schools, one can see that his ideas are still reverberating there (though he failed with his attempts in his own time). Therefore, in the planning for the various disciplines in China, philosophy stands at the first level, and it is comprised of 8 second-level disciplines, namely: Marxist philosophy, Chinese philosophy, foreign philosophy, logic, ethics, aesthetics, religious studies, and philosophy of science and technology. Generally speaking, Marxist philosophy is one of the strongest second-level disciplines among all philosophical disciplines in Chinese colleges or universities. (Wang & Peters 2021)

Hence, Modern Chinese aesthetics forms an essential part of this historical struggle with Western thought, although at the same time it absorbed elements of Western aesthetic thought and not only Marxist thought. For example, in the article, "The Spreading and Influence of German Aesthetics in China", Liu Gangji showed that modern Chinese aesthetics has been largely formed by dealing with the German tradition of aesthetics. Because of the enormous problems of translation, this tradition of aesthetics – from German idealism to *Karl Marx* and *Martin Heidegger* – was received in China with a phase shift of about 100 to 150 years. Due to this background, it is not surprising that the discourse of Chinese aesthetics of the 20th century was largely shaped by the categories and questions of German philosophy of the 18th and 19th centuries. The rather rigid reception of Marxism only reinforced this tendency. (Pohl 2018, 338)

Based on this, culture and the cultural revolution are inextricably linked with the Marxist projects of critiquing capitalist modernity and building alternative modernity. Aesthetics and culture were at the center of attention in Chinese Marxist circles. In this respect, the diverse practices and designs of Chinese Marxism are similar to those of Western Marxism or an equally distinct variety of Euro-American Marxist intellectual enterprises. But apart from a partial understanding of Maoism, Western Marxists knew little about what their Chinese counterparts were doing in a different context. Thus, while it is generally believed that Maoism changed the way Europeans thought about Marxism, by comparing Chinese aesthetic Marxism and Western Marxism, we can get an idea of the historical development of modern Marxism. Chinese aesthetics and Western Marxism create a theoretical space for critical intervention, reinforcing cultural politics. European and North American cultural politics contributed to the formation of an oppositional vision, focused mainly on the problems of domination and resistance, manipulation and self-government, consent and coercion in modern capitalist society. By contrast, aesthetic Marxism in China had a dual mission:

- to criticize the internal contradictions of revolutionary hegemony;
- to offer a constructive vision of culture in a post-revolutionary society.

This is the value of Chinese aesthetic Marxism, the implications of which go beyond China proper in the world of global cultural criticism. Moreover, being non-Western, Chinese aesthetic Marxism deliberately questioned the inherent Eurocentrism of Marxism. If this Eurocentrism is to be challenged and problematized, the questions posed by Chinese aesthetic Marxists cannot be ignored. Its originality, as well as its historical and structural limitations, allowed Chinese aesthetic Marxism to make a decisive contribution to the struggles of the real world. (Kang 2000, X)

The modern Chinese aesthetician's frantic search for beauty in their own tradition thus appears in many ways like a voyage into the wrong direction which, however, as is not unusual with such voyages, also let them discover the unknown and interesting territory, such as a few parallels between Chinese and Western aesthetics, some of which having been mentioned before. Also worth noting is the creative appropriation of Marxist aesthetics in China, an accomplishment that could be stimulating in Marx's own cultural hemisphere if anyone would only take note of it. What would be needed is simply to get a dialogue started on these issues. A dialogue will not, however, take place if one side simply lectures, and the other, as in a teacher-student relationship, listens attentively. Dialogue first happens, when both sides can express their views and are being taken seriously. It is about time to begin such dialogues between the West and other cultural areas on the globe. An essential condition for a successful dialogue, however, would be that each side is able to get to know the other through translations. In terms of English translations of Chinese aesthetics, has already *Li Zehou's* *The Path of Beauty* (in English and in German) and the volume edited by *Gene Blocker* and *Zhu Liyuan*, *Contemporary Chinese Aesthetics* (New York 1995), but this is far not enough, compared to the numerous translations of Western works, from *Immanuel Kant* to *Benedetto Croce*. Leveling out this asymmetry will be of paramount importance for a fruitful dialogue, not only on aesthetics, in the future. In fact, the discovery of the cultural other could have a broadening and vitalizing effect on our humanities in general; for it is very likely, paraphrasing *Hans-Georg Gadamer*, that the other, in this case, the other culture with its different answers to existential questions, also has something to tell us. (Pohl 2018, 339)

However, it must be said that Chinese Marxism, is presented not only as Maoism, but other Marxist positions have always existed in it. Therefore, the tragic consequences of Mao's Cultural Revolution and revolutionary hegemony made Chinese aesthetic Marxists think of Mao's privileged culture, firstly, as a betrayal of the Marxist principle of economic primacy and, secondly, as an obstacle to constructive and systematic social transformation. Chinese aesthetic Marxism, especially *Li Zehou's* "philosophy of practical subjectivity", reaffirms historical-materialistic concepts, as well as the categories of material "practice" and "mode of production" in relation to the language of modern science. cultural criticism. This does not mean that Chinese aesthetic Marxists followed the Western Marxist agenda; the Chinese deliberately criticized Western Marxism and its Maoist connections. It is noteworthy that the Chinese Marxist experience in post-revolutionary society and the vision that emerged from it has drawn a different cognitive map, an alternative "cultural topology" for contemporary cultural studies. They offer us an epistemological alternative for understanding the genealogy of the critical concepts and conceptual schemes by which the history of contemporary Chinese culture is interpreted. Aesthetics and Marxism examine these

"topological cultural spaces" from a critical perspective based on Chinese theories themselves, and also juxtapose these theories with Western Marxist ones so that their assumptions can be mutually challenged. Of course, this is only a preliminary experiment, and therefore it is subject to the most ruthless study of history. (Kang 2000, XI-XII)

Conclusions. Thus, after analyzing the features and specifics of understanding the role and significance of ancient philosophy in Soviet and Chinese Marxism, we can draw the following conclusions:

1. In Soviet Marxism, we can identify three key stages in the development of aesthetics – the pre-war (the 1920s and 1930s), late Stalinism and the Khrushchev thaw, and the late period (1970-1980s). The key tasks of aesthetics in Soviet Marxism were that she becomes influential and in-demand science, included in the program of "technical progress" and "education of the builder of communism", important ideological, aesthetic, and applied field of philosophy. However, in addition to the fact that purely ideological works were developed within the framework of aesthetic discourse, aesthetics itself in Soviet Marxism was able to develop thanks to contacts with semiotics, psychology, anthropology, cultural history, and sociology.

2. In China culture and the cultural revolution are inextricably linked with the Marxist projects of critiquing capitalist modernity and building alternative modernity. Aesthetics and culture also were at the center of attention in Chinese Marxist circles. In this respect, the diverse practices and designs of Chinese Marxism are similar to those of

Western Marxism or an equally distinct variety of Euro-American Marxist intellectual enterprises. Aesthetic Marxism in China had a dual mission – to criticize the internal contradictions of revolutionary hegemony and to offer a constructive vision of culture in a post-revolutionary society.

Acknowledgements. This research is done in the framework of the project "Chinese Marxism and its socio-cultural implications" (scientific supervisor – Prof. Dr. Sergii Rudenko, reference number 0122U001967).

References

- Clark, Katherine. (2018). Moscow, the Fourth Rome: Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture (1931–1941). Moscow: New Literary Review.
- Kang, Liu (2000). Aesthetics and Marxism. Chinese Aesthetic Marxists and Their Western Contemporaries. Duke University Press
- Kruglova, Tatiana. (2021). Intellectual Map of Russian Aesthetics: Toward the Results of the Second Russian Aesthetic Congress, *Koinon*, vol. 2, no. 3: 194–212.
- Pohl, Karl-Heinz. (2018). An Intercultural Perspective on Chinese Aesthetics, *Social Theory and Asian Dialogues*, Springer Singapore; Palgrave Macmillan: 329-342.
- Turenko, Vitalii & Yarmolitska Natalia. (2021). Specificity and features of the development of aesthetics in the Ukrainian soviet philosophy in the 50–60s of the XX century, *Ukrainian cultural studies*, №8, pp. 24-28, [https://doi.org/10.17721/UCS.2021.1\(8\)](https://doi.org/10.17721/UCS.2021.1(8))
- Wang, Chengbing & Peters, M. A. (2021): Contemporary Chinese Marxism: disciplines, teaching platforms and status quo of basic academic research, *Educational Philosophy and Theory*, <https://doi.org/10.1080/00131857.2021.1929171>

Received: November 24, 2022

Accepted for publication: December 19, 2022

Published: December 30, 2022

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 56-60.
УДК 1(09):14(510)
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-10/11>

Віталій Туренко, канд. філос. наук, наук. співроб.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>
e-mail: vitali_turenko@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: МІЖ РАДЯНСЬКИМ І КИТАЙСЬКИМ МАРКСИЗМОМ

Розкрито особливості становлення та розвитку естетичних досліджень у таких двох напрямках марксизму, як радянський та китайський. Було визначено три ключові етапи розвитку естетики в радянському марксизмі – довоєнний (1920–1930-ті роки), пізній сталінізм і хрущовська відлига та пізній період (1970–1980-ті роки). Зазначено, що в умовах радянського марксизму ключовими завданнями було те, щоб естетика стала впливовою і затребуваною галуззю філософського знання, включеною в програму "технічного прогресу" та "виховання будівника комунізму". Утім, окрім того, що розвивалися суто ідеологічні праці в межах естетичного дискурсу, сама естетика в радянському марксизмі змогла розвиватися завдяки співпраці з фахівцями з семіотики, психології, антропології, історії культури, соціології. Спираючись на вибірково переклад західної філософської думки, радянська естетика починає перегукуватися зі світовими тенденціями, чому сприяє негласний консенсус ідеї естетики як частини філософсько-гуманітарного знання, що має власну автономію. Водночас доведено, що в Китаї культура і культурна революція нерозривно пов'язані з марксистськими проєктами критики капіталістичної сучасності і побудови альтернативної сучасності. Естетика і культура також були в центрі уваги в китайських марксистських колах. У цьому плані різноманітні практики та задуми китайського марксизму подібні до західного марксизму або не менш відмінного різновиду євро-американських марксистських інтелектуальних підприємств. Естетичний марксизм у Китаї має подвійну місію – критикувати внутрішні суперечності революційної гегемонії та запропонувати конструктивне бачення культури в післяреволюційному суспільстві. Це цінність китайського естетичного марксизму, наслідки якого виходять за межі власне Китаю у світі глобальної культурної критики. Крім того, будучи незахідним, китайський естетичний марксизм свідомо ставив під сумнів приетатанний марксизм європоцентризму.

Ключові слова: естетика, марксизм, китайський марксизм, радянський марксизм, культура, культурні революції.

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філософія, 2(7), 61-66.
УДК 1(09):1(091)+(510)
<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-11/11>

Наталія Ярмолицька, канд. філос. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>
e-mail: natashav63@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІЇ МАРКСИЗМУ В КИТАЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Висвітлено особливості рецепції марксизму в китайській філософії. Наразі вивчення рецепції є одним із продуктивних напрямів сучасної історії філософії, адже дозволяють отримати знання про філософську культуру та філософську традицію Китаю, а також з'ясувати, коли відбулось зародження марксизму в китайській філософії. Здійснено спробу реконструювати спосіб, яким описується процес виникнення марксизму в китайській філософській думці, відтворити теоретичну модель основних етапів її розвитку, роз'яснити ключові проблеми, на які була спрямована увага китайських філософів, з позицій радянських та сучасних дослідників, а також визначити основні постаті, що заклали основи зародження марксизму в китайській філософії. У результаті дослідження на основі теоретико-методологічних настанов та вимог наукового аналізу й теоретичної реконструкції було систематизовано основні пострадянські нарративи генезису марксистсько-ленінської філософії в Китаї, а також дано оцінку їхніх теоретико-методологічних і ідеологічних атрибутивних ознак.

Ключові слова: китайська філософія, китайський марксизм, китаєзований марксизм, радянський марксизм.

Вступ. Китай є однією з найдавніших цивілізованих держав світу. Його багату історія – це те, над чим працювали і працюють представники різних наук. Історія філософської і суспільно-політичної думки Китаю завжди була предметом досліджень науковців. Такий особливий інтерес до цього предмета пояснюється тією винятковою роллю, яку відіграє філософія у розвитку китайської цивілізації. Філософські ідеї цієї країни беруть свій початок із давніх часів, вони є дуже змістовними й є значною складовою частиною ідей в історії пізнання всього людства. У радянські часи історико-філософські ідеї Китаю аналізувались переважно в межах марксистсько-ленінської ідеології. Радянські науковці намагались застосовувати марксистсько-ленінську методологію до аналізу процесів розвитку китайської думки. Однак довгий час світогляд жителів Китаю базувався на їхній традиційній філософії, яка ґрунтувалась на трьох релігійно-філософських ученнях – конфуціанстві, даосизмі та буддизмі. Зміни суспільної формації і розвиток науки висували багато соціальних проблем і філософських завдань. Умови, які виникали в суспільстві, де старе замінювалось новим, у свою чергу, створило своєрідну історичну арену, на якій представники різних шкіл могли вільно змагатись у поглядах, що привело до підвищення активності наукових ідей (История китайской философии, 1989).

Джерела. Теоретичною основою цього дослідження стали праці сучасних західних та вітчизняних науковців у царині історії китайської філософії, китайського марксизму та китаєзованого марксизму, системного аналізу сутності та специфіки генезису як західноєвропейського, так і марксизму радянського типу. Також головну джерельну базу цієї статті становили праці сучасних вітчизняних учених, які досліджували різні аспекти історії філософської традиції та культури Китаю. Зокрема, у статті "Китайські студії в українській філософії радянського періоду" (Rudenko, Liashenko, 2020) досліджено шлях сприйняття давньокитайської філософії в українознавстві історії радянської філософії другої половини ХХ ст.; у статті "Космологія та філософія фен-шуй у світогляді корінних американців" (Rudenko, Sobolievskiy, Zhang, 2021) досліджено космологічні та філософські погляди у Стародавньому Китаї та серед корінних американців, автори розкривають важливий принцип, який вирізняє "незахідні" культури та проявляється в етноцентризмі й гармонізації взаємовідносин людини та природи (фен-шуй). Досить новаторським у дослідженні китаєзованого марксизму, є використання сучасними

українськими вченими методу "крос-культурна філософія". Особливістю цього підходу є проведення дослідження як поза певною конкретно визначеною філософською традицією, так і фокусування дослідження на порівняльно-типологічний аналіз різних і досить часто відмінних між собою за змістом та історичним походженням філософських традицій. Новизна цього методологічного підходу полягає у здійсненні порівняльно-типологічного аналізу сучасних західних філософських традицій та сучасної китайської філософії з метою визначення умов можливості реалізації спільних китайсько-європейських та китайсько-українських практичних проєктів крос-культурної комунікації та гуманітарної співпраці, зокрема, в межах ініціативи "Один пояс, Один шлях" (Конверський, Руденко, Соболевський, Крикун, 2022: 36). У монографії "Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок ХХІ століття)" сучасного вітчизняного науковця В. Кіктенка проаналізована історія розвитку українського китаєзнавства, від зародження до теперішнього часу, а також відстежено процес розвитку китаєзнавства в Східній Європі (Кіктенко, 2018). У статті "Огляд розвитку філософії науки і техніки в Китаї" В. Кіктенко досліджує зародження філософії науки і техніки в Китаї, підкреслюється, що під впливом логічного позитивізму, існування цієї галузі в 1949–1987 роки проходило у формі марксистської діалектики природи, подальший розвиток якої відбувався на основі синтезу ідей класичної китайської філософії та західної філософії (Кіктенко, 2017). Також теоретичну базу становили статті вченого в царині досліджень особливостей китайського варіанту прагматизму як філософії та ідеології сучасного розвитку Китаю (Кіктенко, 2021); праці з історії українського китаєзнавства, історії філософії та науки Китаю, методології китаєзнавства, вивчення різноманітних аспектів сучасної філософії ідеології Китаю (Кіктенко, 2018).

Для всебічного аналізу рецепції марксизму в китайській філософії була використана література радянського періоду. Переважна більшість цих робіт належала російським науковцям, які аналізували історію зародження філософської думки в Китаї (Биков, 1966); досліджували історію китайської домарксистської суспільно-політичної думки, видавали праці про філософські та суспільно-політичні погляди найбільш знаних ключових фігур китайської думки (Тихвинський, 1976; Сенін, 1956); висвітлювали "ідеологічну боротьбу китайського народу" (Яценко, 1977); піддавали критиці основні напрями китайської "реакційної буржуазної філософії" (Баталов, 1964); досліджували філософські погляди

© Ярмолицька Наталія, 2022

Мао Цзедуна, "викривали" їхню "антимарксистську сутність", а також критикували "великодержавну політику маоїстів", маоїстську "концепцію руху і розвитку" (Алтайський, Георгієв, 1969).

Методологія. Методологічною основою цього дослідження стали історико-логічний та компаративістський підходи, а також методи синтезу та узагальнення. Історико-логічний підхід дозволив розглянути суспільно-політичні передумови виникнення марксизму в китайській філософії. Компаративістський підхід дозволив здійснити порівняльний аналіз характеру та перспектив трансформації концептуальних підходів, виявити загальні та відмінні аспекти вчень. На певному етапі дослідження було застосовано системний, структурно-функціональний, конструктивістський методи, а також контент-аналіз, приписи загальнонаукових принципів історизму.

Результати. Зародження марксизму в китайській філософії розпочалось в кінці XIX – на початку XX століття. Але найбільш активно цей процес почав проявлятися на початку 50-х років із розширенням пропаганди та вивчення марксизму в Китаї. Однак ідеологічна пропаганда не змогла припинити підвищений інтерес до конкретно-історичних досліджень китайської думки, до аналізу філософських, соціально-політичних, культурологічних систем мислителів китайського середньовіччя і нового часу, а також обговорення методологічних принципів вивчення проблем історії філософії Китаю. Утім, переважна більшість таких досліджень відбувалась під лозунгом "теоретичної боротьби з буржуазною ідеологією та суспільно-політичною думкою" під керівництвом Комуністичної партії Китаю. До середини 50-х років XX століття діяльність в цьому напрямку не обмежувалась тільки критикою закордонної філософії, під неї потрапляли й філософи. Такої критики зазнав китайський мислитель і філософ XX століття Ху Ши (1891–1962), філософські ідеї якого інтерпретувались як "китаїзоване" трактування махістської суб'єктивно-ідеалістичної тези про матерію як "комплекс відчуттів". Наступним, хто потрапив під кампанію критики "сучасної феодалної" і "буржуазної філософії", став видатний філософ-конфуціанець Лян Шумін (1893–1988), який спеціалізувався у сфері порівняльного аналізу китайської та західної духовних культур, він був прихильником концепції духовної переваги східних, переважно індійської та китайської, систем цінностей над цінностями західної цивілізації. Лян Шумін китайські вчені-марксистки звинувачували в тому, що він, ідеалістично трактуючи соціальну структуру китайського суспільства (відсутність класів і класових розбіжностей), фактично ставив під сумнів доцільність будь-яких революційних перетворень у країні та характеризував діяльність КПК як таку, що не відповідає національній специфіці та національним інтересам Китаю (40 лет КНР, 1989: 157).

У перші десятиліття після перемоги народної революції в Китаї такі питання, як тенденції та закономірності еволюції китайського суспільствознавства, філософська та суспільно-політична думка, перебували під необхідністю серйозного вивчення і вирішення корінних філософських питань. У цей період китайські суспільствознавці активно включались в обговорення світоглядних і методологічних проблем, приділяючи увагу тим її аспектам, які були безпосередньо пов'язані з теорією і практикою побудови соціалізму. Почав значно розширюватись спектр наукових досліджень у всіх сферах філософського знання. Однак у цих дослідженнях багато уваги приділялось розповсюдженню марксистської думки. Проте в середині 60-х років XX ст. цей процес був розірваний "культурною революцією", яка неодно-

значно оцінювалась в Китаї. У цей період китайське суспільство переживало серйозну кризу, яка відобразилась на китайському суспільстві, на суспільствознавстві та філософії. Зміни в ідейно-політичному, соціально-економічному та культурному житті в Китаї відбулись після третього пленуму ЦК КПК 11 скликання (1978 р.). У межах нового курсу, спрямованого на здійснення структурних реформ, відновилась робота науково-дослідних закладів та вишів країни, суспільствознавці отримали можливість повернутись до наукової діяльності. На початку 80-х років XX ст. активізувались дослідження у сфері філософії, історії філософії та суспільно-політичної думки Китаю. З'являється низка праць, у яких розглядаються методологічні проблеми марксистсько-ленінської філософії, історико-філософські питання, розробляються компаративістські дослідження західної думки (40 лет КНР, 1989: 163).

Повертаючись до історії зародження марксизму в китайській філософії слід зазначити, що його поширення пов'язують із постаттю Сунь Ятсена (1866–1925). Сунь Ятсен був досить освіченою людиною, приділяв багато часу вивченню політики, економіки, культури, філософії, боровся за перетворення Китаю, керував китайською революцією. Головні праці Сунь Ятсена зібрані у двох томах, де в концентрованому вигляді викладено основні його філософські погляди. Основу його праць становив досвід західних природничих наук, особливо вивчення еволюційного вчення. Сунь Ятсен вважав, що теорія еволюції – це цілісний погляд на природу і не обмежується тільки світом живих істот. Використовуючи еволюційне вчення та власні дослідження, він висуває теорію трьох періодів еволюції світу: першим був період еволюції матерії, другим – період еволюції видів, третім – період еволюції людства. Перший період Сунь Ятсен пов'язує із походженням Землі, тут він застосовує категорію "велика межа", за допомогою якої у стародавній китайській філософії пояснювалось походження Всесвіту, і якою він позначив західне слово "ефір" (История китайской философии, 1989). З точки зору еволюційної філософії, зазначав Сунь Ятсен, земна куля спочатку була газоподібним тілом поєднаним в одне ціле із сонцем. Для пояснення походження Всесвіту Сунь Ятсен використовував гіпотези Канта і Лапласа про туманності й вважав, що всі небесні тіла в Сонячній системі утворились за законами механіки та з розсіяної в повітрі матеріальної речовини (История китайской философии, 1989). Переважна більшість науковців радянського періоду позитивно оцінювали погляди Сунь Ятсена і визнали їх досить науково обґрунтованими. Однак не погоджувались із його роз'ясненням походження Всесвіту, яке, ґрунтуючись на даних природничих наук та вченні про еволюцію, містило також погляди стародавнього матеріалізму про "велику межу" й частинки. Але загалом філософія Сунь Ятсена все ж таки відрізнялась від примітивного матеріалізму стародавнього Китаю.

Єдиним недоліком наукових поглядів Сунь Ятсена, на думку радянських дослідників, були його висновки про матеріалістичний погляд на еволюцію природи, які не мали достатньої обґрунтованості його положень. "Він не говорив про те, що в світі існує ще якась духовна сутність, а це свідчить про те, що його вчення не було дуалістичним чи ідеалістичним" (История китайской философии, 1989: 509). Загалом учення Сунь Ятсена про знання – це переважно його пошуки істини. Він намагався дати наукове пояснення сенсу істинних знань та пізнання за допомогою таких понять, як "важке" і "легке". Однак цього було недостатньо. Як зазна-

чали радянські дослідники, Сунь Ятсену не вистачило необхідного наукового пояснення поняття "знання", він односторонньо перебільшив роль психічної та духовної діяльності людини. Це означало, що погляди Сунь Ятсена стають ідеалістичними. Розкриваючи положення "знати – важко, діяти легко", він таким чином ділить людські знання і дії на три періоди: перший – це коли діяли, не володіючи знаннями, другий – це період, коли за дією наставало знання, третій – це період, коли за знанням наставала дія. Такі переконання механічно розривають діалектичну єдність між знанням та дією. З чого слідує, що Сунь Ятсен жорстко протиставляв знання дії. Таку обмеженість вчення Сунь Ятсена про знання і дію радянські синолози пояснюють співіснуванням історичних умов та його класовою обмеженістю. Однак визнають, що основний напрям та зміст його вчення про знання та дію був матеріалістичним і не мав ознак дуалізму. Таким чином, Сунь Ятсен став першим, хто ще до появи марксизму та поширення марксистської філософії в Китаї, почав "свідомо використовувати погляди на знання і дію для узагальнення досвіду демократичної революції і підняв стародавнє вчення про знання і дію на новий щабель" (История китайской философии, 1989: 516).

Отже, можна говорити про те, що процес еволюції філософської та суспільно-політичної думки в Китаї найбільш чітко почав простежуватися на початку ХХ століття. Цьому сприяло не тільки поширення західної думки, але й важливого компоненту цього процесу, а саме проникнення в країну соціалістичних вчень і марксизму. Усе це супроводжувалось пропагандою цих учень для подальшого використання в процесі розв'язання нагальних проблем суспільної перебудови в Китаї.

Подальше проникнення марксизму в китайську філософію більшість науковців пов'язують із постаттю Мао Цзедуну (1893–1976). Його ще називають провідником китайських комуністів, представником і теоретиком націонал-комунізму. Відомий дослідник історії Китаю В. Голубничий зазначав, що китайський комунізм залишається мало дослідженим, "він являє собою надзвичайно оригінальне явище, знання якого, без сумніву, допомогло б світові зрозуміти політичні позиції сучасного Китаю і, можливо, сприяло б усуненню багатьох нерозумних посягань в міжнародній політиці" (Голубничий, 1955: 1).

Досліджуючи самобутність китайського комунізму як політичного руху і як вчення, В. Голубничий пов'язує його з постаттю Мао Цзедуну. Згідно із поглядами Мао Цзедуну, китайський комунізм тісно пов'язаний із китайським національним середовищем. Він вважав, що "своєрідні національні особливості Китаю" обумовлюють і своєрідну національну особливість китайського комунізму. У чому ж полягають ці своєрідні особливості китайського комунізму? "Насамперед, згідно із середовищем і основними суперечностями, що обумовлюють його, китайський комунізм стоїть на типово націоналістичних позиціях: співпраця усіх класів і нації для її добра, нерозпалювання класової боротьби, якщо вона шкодить нації" (Голубничий, 1955: 4). Відповідно до ідеології Мао Цзедуну, союзниками комунізму в Китаї були класи і партії, які боролись проти головного ворога – імперіалізму і феодалізму. Проте, В. Голубничий вважав, що теорія китайського комунізму не обмежується одним лише оголошенням "своєрідних національних особливостей". Хоча вирішальними галузями в цьому питанні є економічний устрій та державний лад, особлива увага приділяється культурі, яка завжди була і залишається чи найважливішою ділянкою в націона-

льному питанні. Зазначимо, що Мао Цзедун не визнавав себе знаним фахівцем у питаннях культури, однак вважав, що "культура нової демократії є культура національна. Вона виступає проти імперіалістичного гніту, за національну гідність, за незалежність китайського народу" (Голубничий, 1955: 9).

Слід зазначити, що В. Голубничий, характеризуючи погляди Мао Цзедуну, визначив їх як такі, що належать до матеріалістичної діалектики і є далекими від царини марксистсько-ленінської філософії. Хоча він не виключав їхньої спорідненості з діалектикою Маркса, Енгельса, Леніна, російських й інших комуністичних філософів, однак визнавав її особливість і виражені риси, а також спорідненість із діалектикою класичної китайської філософії. В. Голубничий зазначав, що на практиці Мао Цзедун застосовував свою діалектику в політиці, а його тексти з теорії та методу пізнання та практичної діяльності, здебільшого базувались на його досвіді. Загалом основними рисами філософських поглядів Мао Цзедуну були його дослідження в області епістемології (теорії пізнання), онтологічній (теорія буття) постулати, а також онтогенетичній (теорія індивідуального розвитку) щодо природи та законів розвитку дійсності й істини (Голубничий, 1964: 3). Відомо, що Мао Цзедуну належать лише три філософських твори, у яких виразно простежується його філософська позиція. З детального вивчення цих творів можна побачити, що Мао Цзедун був ознайомлений із марксистсько-ленінськими першоджерелами, насамперед із працями Енгельса, Маркса і Леніна. Також основу його філософських праць становили філософські тексти і стародавня китайська література. Саме в нефілософській китайській літературі (у якій є чимало прикладів матеріалістичної діалектики) Мао Цзедун знаходив джерела для своєї філософії. Зв'язок між філософією Мао Цзедуну і класичною китайською філософією є очевидним. У своїх статтях він недвозначно закликав до вивчення та використання стародавньої китайської філософської літератури і культури, переважно з метою розвитку національного китайського різновиду марксизму (Голубничий, 1964: 15).

Проте, як вважає В. Голубничий, достеменно не визначено, у чому саме полягав внесок Мао Цзедуну в розвиток марксистсько-ленінської філософії. Мао Цзедун не належав до тих постатей, які зробили значний внесок у матеріалістичну онтологію, матеріалістичну епістемологію та в діалектичне тлумачення онтології. У його філософських працях немає конкретного роз'яснення, що він розуміє під поняттям "матерія". З поглядів Мао Цзедуну можна лише зрозуміти, що для нього "матерія означає все, що не належить людській свідомості, думанню, ідеям, концепціям і теоріям. Усвідомлення того, що матерія існує незалежно й окремо від свідомості в зовнішньому світі, є основою матеріалізму" (Голубничий, 1964: 19). Як китайська філософська думка сприймає дійсність і природу – як щось самоочевидне, так само Мао Цзедун сприймав матерію, як щось екзогенне і таке, що існує незалежно від людської волі й знання. Напевно, саме тому Мао Цзедун у своїй філософії зосереджувався на пізнанні як такому, та на відношенні між знаннями і практикою. На відміну від традиційної китайської філософії, у якій не приділялось особливої уваги природі пізнання і його методам, цікавість Мао Цзедуну до цих питань видалась певним оновленням. Однак це стало ознакою того, що його погляди потрапили під вплив марксизму-ленінізму (Голубничий, 1964).

Якщо ж говорити про епістемологію Мао Цзедуну, то, на думку В. Голубничого, їй притаманні такі риси, як: надзвичайна недовіра та нелюбов до всього суто ідео-

логічного; вроджена віра в те, що його власна філософія є не просто ідеологією, а збалансованим відображенням об'єктивної істини; типово китайський і одночасно марксистський погляд на істину, як неабсолютну, нестатичну чи постійну; бажання практикувати та експериментувати, внутрішня потреба постійного пошуку істини; віра в те, що єдиний можливий шлях до істини – практика, і що істина – у практиці; прийняття меж практики та експерименту (Голубничий, 1964: 20). На цій основі, В. Голубничий робить висновок, що епістемологія Мао Цзедуну була невіддільною від його діалектики та від його марксизму, а його філософія пізнання не мала ознак прагматизму.

Однак вважається, що висхідною точкою у філософській спадщині Мао Цзедуну було розв'язання ним питання стосовно того, що в марксизмі вважається основним питанням філософії, тобто що передує – буття чи свідомість, матерія чи ідея, що є цілком марксистським і суто матеріалістичним. За Мао Цзедуну, всі справжні знання беруть свій початок із безпосереднього досвіду. "Теорія пізнання діалектичного матеріалізму ставить практику на перше місце. Пізнання починається з практики; здобувши через практику теоретичні знання, треба знову повернутися до практики" (Голубничий, 1964: 21). Такі погляди Мао Цзедуну є точним переказом марксистських тез, відмінним є тільки те, що він робить наголос на необхідності практикувати всі теорії, включаючи марксизм, завдячуючи його оригінальному запереченню ідеалізму. Для Мао Цзедуну марксизм як теорія мав лише прикладну цінність і не був *a priori* доброю річчю в собі. "Марксизм, це – один із інструментів пізнання і перетворення дійсності, і добрим він є, тільки якщо його застосовують на практиці. Проте марксизм у розумінні Мао (що відрізняється від розуміння Леніна та Сталіна) не є "дорогоказом" у сенсі завершеного підручника з готовими рецептами методу дії – марксизм радше вчить тільки, "як обирати методи" для власних дій. Він "зовсім не кладе кінця розкриттю істини, а навпаки, безперервно відкриває шляхи пізнання істини в процесі практики". З такого ставлення до марксизму випливає одна з основних характеристик маоїзму загалом, а саме його наголос на особливості, неповторності різних шляхів до істини (Голубничий, 1964: 23).

Серед головних внесків Мао Цзедуну в методу марксистсько-ленінської діалектики є і його надзвичайно просте формулювання загального закону єдності протилежностей з якого, як вважав Мао, виходять й інші закони. Для Мао Цзедуну цей закон є єдиним законом діалектики і його достатньо для пояснення всіх інших законів. Таке формулювання, вважає В. Голубничий, означає, що цей закон є антигегельянським у своєму матеріалістичному розумінні дійсності та суперечностей за методом людської свідомості (Голубничий, 1964: 32).

Слід зазначити, що Мао Цзедуну на ранньому етапі своєї діяльності був досить самокритичним, відкрито визнавав свої помилки та вчився на власних поразках. Однак з роками він став неохоче визнавати їх, свідченням чого стали його експерименти, які інколи доходили до крайнощів. Чого варті були його експерименти Мао Цзедуну з колективізацією у сільському господарстві, народними комунами, спільними державно-приватними підприємствами та "великим стрибком" започаткованим у повній відповідності з основними засадами його епістемології. Напевно, марксистсько-ленінська діалектика як метода роздумів і вивчення світу була досить легко ним засвоєна, що дало йому впевненості в тому, що його спосіб мислення та типово китайський здоровий глузд, були правильними. Тому серед науковців

все частіше з'являється думка про те, що саме Мао Цзедуну "розвинув" діалектику та "вніс до неї нові елементи" (Голубничий, 1964: 31).

Однак позитивну оцінку, радянські науковці давали філософським поглядам Мао Цзедуну не дуже часто. Після того як Мао Цзедуну зблизився із США, російські науковці одразу почали критикувати ідеї Мао Цзедуну і маоїзму загалом. Наприклад, було критично сприйняте маоїстське розуміння діалектики пізнання, відповідно до якого теорія розвивається у результаті боротьби двох поглядів. Поява думок-антиподів означала "роздвоєння єдиного", антиподи вступають в боротьбу між собою і таким чином розвивають науку. Найявність протилежної думки маоїсти оголосили непримиренною умовою розвитку науки, адже, зі слів Чжоу Яна, "немає руйнування, немає й творення; немає затору, немає й течії; немає затримки, немає й руху – такий закон розвитку теорії, закон розвитку науки" (Яценко, 1977: 81). Відповідно до цього, зазначав російський дослідник Г. Яценко, схема розвитку наукового знання була спрощеною, і виходило, що марксизм виник не тільки як антипод попереднього вчення, але і в результаті його "роздвоєння". Унаслідок такого "роздвоєння" марксизму утворились різні опортуністичні вчення, включаючи "сучасний ревізйонізм", критика якого сприяла розвитку "нового етапу марксизму". Постановка питання – або "роздвоєння", або "злиття" приваблювала до себе увагу китайських філософів, які піддавали сумніву правомірність спроб втілення як однієї, так і другої формули. З чого випливало, що "ті, хто визнають основним законом розвитку явищ "роздвоєння єдиного", стоять на позиції діалектичного матеріалізму, а ті, хто вважають основним законом розвитку явищ "злиття двох в одне", виступають проти діалектичного матеріалізму" (Яценко, 1977: 82).

Такі висновки російських радянських дослідників повністю відповідали ленінській протилежності двох основних концепцій розвитку – діалектики і метафізики. За першою концепцією, рух залишався в тіні саморуку, а його рухома сила є джерелом, його мотивом. За другою концепцією, основна увага була зосереджена саме на пізнанні джерела "само" руху. Перша концепція визнавалась мертвою, блідою та сухою, а друга – життєвою. За ленінською теорією тільки друга давала ключ до "саморуку" всього сущого, тільки вона давала ключ до "стрибків", до "перерви поступовості", до "перетворення на протилежність", до знищення старого та виникнення нового" (Яценко, 1977: 84). І незважаючи на те, що в маоїстській концепції розвитку всі суперечності зводились тільки до боротьби протилежностей, проте, підкреслює Г. Яценко, маоїсти намагались оперувати такими поняттями, як тотожність і взаємоперетворення протилежностей. Також вони підмінили матеріалістичну діалектику "концепцією розвитку", зокрема, підмінивши єдність і боротьбу протилежностей їх "протистоянням", вони замінили марксистсько-ленінську методологію "теорією двоїстості", принципом розгляду кожного явища як абсолютної протилежності іншого явища (Яценко, 1977: 92).

По різному вирішувалось маоїстами і марксизмом-ленінізмом основне питання філософії. Марксизм-ленінізм вимагав абсолютної протилежності матерії та свідомості й вирішував питання про їх співвідношення однозначно і принципово – матерія первинна, свідомість вторинна, тоді як маоїзм трактував матерію та свідомість як взаємоперетворюючі протилежності, а також не давав однозначного вирішення основного питання філософії. Маоїсти стверджували, що матеріальне є первинним, а духовне є вторинним – у певних умо-

вах вони міняються місцями, що веде до стирання різниці між матеріалізмом і ідеалізмом. Там, де марксизм-ленінізм протиставляв матерію та свідомість відносно і лише для того, щоб підкреслити ідеальність свідомості, її несубстанціональність, маоїсти протиставляли матерію та свідомість як протилежності й трактували їх як тотожні. У такій постановці питання свідомість мислилась як субстанція, що обумовлює зведення ідеального до матеріального. У маоїзмі матерія могла бути визнана первинною, лише якщо вона першою з'явилась на світ, тобто однозначне визнання первинності матерії можливо лише космологічно в застосуванні до минулого – матерія є первинною тільки за походженням. Із появою свідомості розпочалась боротьба між матерією та свідомістю, у процесі чого вони мінялись місцями. Саме в цьому і полягав дуалізм маоїстської "філософії" (Яценко, 1977: 93-96).

Висновки. Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що історія китайської філософської думки протягом століть зазнавала змін. Поява в ній марксизму почала чітко проявлятися з кінця XIX – на початку XX століття у вигляді марксистсько-ленінської філософії, яка теоретико-методологічно та світоглядно базувалась на діалектичному та історичному матеріалізмі й вплинула на початковий етап соціалістичного та національно-державного будівництва в Китаї. Певний період часу марксистсько-ленінська філософія була панівною у досить ізольованій від зовнішніх ідейних впливів системі філософського та соціально-політичного знання у Китаї. Загалом проникнення марксизму в китайську філософію не змогло повністю викоринити національно орієнтованого прочитання та інтерпретації різних варіантів у ній марксистського вчення. Це дало можливість визнати китайський марксизм особливим за його різновидом і формою, який став інтерпретуватись у КНР як сформований у соціально-політичних і духовно-культурних умовах національний різновид марксистського вчення. "Китайський комунізм і об'єктивно, і суб'єктивно мав яскраве національне забарвлення, цим він відкрито відрізняється від російського комунізму, а Мао Цзедун по праву став класиком теорії націонал-комунізму" (Голубничий, 1964).

Результати цього дослідження дозволять здійснити подальше вивчення розвитку китайської філософської думки, забезпечивши умови для правильного та адекватного розуміння сутності природи китайської філософії та культура, а також сприятиме розширенню теоретичних уявлень про історію становлення марксизму в китайській філософській думці.

Це дослідження виконується у межах проєкту "Китайський марксизм та його соціокультурні наслідки" (науковий керівник – д-р філос. наук, проф. Сергій Руденко, номер 0122U001967).

Список використаних джерел

- Фэн Ю-Лань. Краткая история китайской философии. СПб.: ЕВРАЗИЯ, 1998. 376 с.
- Rudenko Sergii, Liashenko Iryna. Chinese Studies in Ukrainian Philosophy of the Soviet Period. *STUDIA WARMINSKIE*, 2020. № 57. P. 85–101 URL: <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/sw/article/view/6007/4687>
- Rudenko Sergii, Sobolievskiy Yaroslav, Changming Zhang. Feng Shui Cosmology and Philosophy in Native Americans' Worldview. *Philosophy and Cosmology*, 2021. Volume 27. P. 196–205 URL: http://ispjournal.org/journals/2021/02/PhC_27_RudenkoSobolievskiyZhang.pdf
- Конверський А., Руденко С., Соболевський Я., Крикун В. Методологічні засади дослідження Китаєзованого марксизму та його сучасних соціокультурних імплікацій. *Вісник Київського національного універси-*

тету імені Тараса Шевченка. Філософія. 2022. № 1(6). С. 35–38 URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/88/88>

История китайской философии / общ. ред. и послеслов. М. Л. Титаренко. Москва: Прогресс, 1989. 552 с.

Киктенко В. О. Історія українського Китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018. 388 с.

Киктенко В. О. Огляд розвитку філософії науки і техніки в Китаї. *Китаєзнавчі дослідження*. 2017. № 1–2. С. 12–21.

Киктенко В. О. Філософія американського прагматизму, конфуціанство та китайська модернізація. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021. №1–2. С. 18–29. URL: <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/article/view/145>

Яценко Г. Н. Идеологическая борьба в КНР (1957–1964). Москва: Наука, 1977. 107 с.

Быков Ф. С. Зарождение политический и философской мысли в Китае. Москва, 1966.

Тихвинский С. Л. История Китая и современность. Москва: Наука, 1976. 360 с.

Сенин Н. Г. Общественно-политические и философские взгляды Сунь Ятсена. Москва, 1956.

Баталов Э. Я. Критика основных направлений китайской реакционной буржуазной философии новейшего времени (1919–1949). Москва, 1964.

40 лет КНР. Москва: Наука, 1989. 565 с.

Алтайский М. Л., Георгиев В. Г. Антимарксистская сущность философских взглядов Мао Цзэ-дуня. Москва: Мысль, 1969. 141 с.

Holubnychy Vsevolod. Mao Tse-tung's Materialistic Dialectics. *The China Quarterly*, 1964. № 19. P. 3–37. URL: <https://vpered.wordpress.com/2013/09/12/holubnychy-mao-tse-tung/>

Голубничий Всеволод. Мао Тзе-дун – теоретик національного відродження Китаю. *Вперед* (Мюнхен). 1955, листопад. Ч. 11 (60). С. 1–10. URL: <https://vpered.wordpress.com/2013/10/07/holubnychy-mao-tse-tung-as-national-communist/#more-5905>

References

- Feng Yu-Lan (1998). A Brief History of Chinese Philosophy. St. Petersburg: EURASIA.
- Sergii Rudenko, Iryna Liashenko (2020). Chinese Studies in Ukrainian Philosophy of the Soviet Period. *STUDIA WARMINSKIE*. № 57, 85–101. URL: <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/sw/article/view/6007/4687>
- Sergii Rudenko, Yaroslav Sobolievskiy, Changming Zhang (2021). Feng Shui Cosmology and Philosophy in Native Americans' Worldview. *Philosophy and Cosmology*. Volume 27, 196–205. URL: http://ispjournal.org/journals/2021/02/PhC_27_RudenkoSobolievskiyZhang.pdf
- 4.Konverskyi A., Rudenko, S., Sobolievskiy Ya., Krykun V. (2022) Research methodology foundations of Chinese Marxism and its socio-cultural implications. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, Volume 2(16), 35–38. URL: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/88/88>
- History of Chinese Philosophy (1989). Per. with whale. Common ed. and afterwords. M.L.Titarenko. Moscow: Progress.
- Kiktenko V.O. (2018). History of Ukrainian Chinese studies (XVIII – beginning of XXI century). Kyiv.
- Kiktenko V. (2017). The review of the development of philosophy of science and technology in China. *Kytaeznavchii doslidzhennia*, № 1-2, 12-21. URL: <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/article/view/136/125>
- Kiktenko, V.O. (2021). The Philosophy of American Pragmatism, Confucianism, and Chinese Modernization. *Chinese studies*. №1-2, 18-29. URL: <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/article/view/145>
- Yashchenko G.N. (1977). Ideological struggle in the PRC (1957-1964). Moscow: Science.
- Bykov F.S. (1966). The origin of political and philosophical thought in China. Moscow.
- Tikhvinsky S.L. (1976). Chinese history and modernity. Moscow: Nauka.
- Senin N.G. (1956). Socio-political and philosophical views of Sun Yat-sen. Moscow.
- Batalov E.Ya. (1964). Criticism of the main directions of the Chinese reactionary bourgeois philosophy of modern times (1919-1949). Moscow.
- 40 years of China. (1989). Moscow: Nauka. The main edition of Eastern literature.
- Altaisky M.L., Georgiev V.G. (1969). The Anti-Marxist Essence of the Philosophical Views of Mao Tse-tung. Moscow: Thought.
- Vsevolod Holubnychy. (1964). Mao Tse-tung's Materialistic Dialectics. *The China Quarterly*. No.19: 3-37. URL: <https://vpered.wordpress.com/2013/09/12/holubnychy-mao-tse-tung/>
- Vsevolod Golubnichy. (1955). Mao Tze-tung is a theorist of national renewal for China. Forward (Munich). 11 (60). 1-10. URL: <https://vpered.wordpress.com/2013/10/07/holubnychy-mao-tse-tung-as-national-communist/#more-5905>

Отримано: 24.11.2022

Ухвалено до друку: 19.12.2022

Опубліковано: 30.12.2022

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Philosophy, 2(7), 61-66.

UDC 1(09):1(091)+(510)

<https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-11/11>

Nataliia Yarmolitska, Dr. of Philosophical Sciences, Researcher

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>

e-mail: natashav63@ukr.net

FEATURES OF THE RECEPTIONS OF MARXISM IN CHINESE PHILOSOPHY

In the article are highlighted features of the receptions of marxism in chinese philosophy. Currently, the study of reception is one of the productive directions of the modern history of philosophy, because it allows you to gain knowledge about the philosophical culture and philosophical tradition of China, as well as to find out when the birth of marxism in chinese philosophy took place. The main goals the article is reconstruction a way of describing the emergence of marxism in chinese philosophical thought, reproduction of the theoretical model of the main stages of its development; to explanation the keys problems, to which the attention of chinese philosophers was directed, from the standpoint of soviet and modern researchers; a description of the main figures who laid the foundations for the birth of marxism in chinese philosophy. In the result of investigation, on the basis of theoretical and methodological guidelines and requirements of scientific analysis and theoretical reconstruction, the main post-soviet narratives of the genesis of marxist-leninist philosophy in china were systematized, as well as an assessment of their theoretical, methodological and ideological attributes.

Keywords: chinese philosophy, chines marxism, chineseized marxism, soviet marxism.

Наукове видання

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ФІЛОСОФІЯ

Випуск 2(7)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 7,8. Наклад 300. Зам. № 222-10544.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл2.
Підписано до друку 30.12.22

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01030
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02